

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN
FOLKHÄLSOKOMMITTÉN

Döden i livet och livet i döden

Förutsättningar för en befolkningsinriktad suicidprevention
i ett idéhistoriskt perspektiv

NOVEMBER 2010

Litteraturstudien är ett underlag till "*Rapport om befolkningsinriktad suicidprevention – idéhistorisk litteraturstudie och fem kommuners erfarenheter*". I rapporten redovisas uppdraget "*att utarbeta regionala rekommendationer för suicidprevention på befolkningsnivå*" som Folkhälsokommittén gav folkhälsochefen hösten 2009, RSK § 653-2006"

Sammanfattning

Syftet är att skapa ett idéhistoriskt och holistiskt perspektiv på förutsättningar för befolkningsinriktad suicidprevention. Suicid härbärgerar en ofrånkomlig kulturell och existentiell ambivalens som skapar problem men också möjligheter. Den prevention som förordas är tvärsektoriell för att bemöta suicidalitetens mångfaktorialitet. Döden är ett livsfenomen, och den suicidale är fast i en paradox som preventionen kan göra mer kunskapsbaserad. Suicidstatistiken kan ses som ett symptom på en kollektiv mentalitet. Den är ibland självuppfyllande och bygger delvis på kulturella konstruktioner, som främjat både under- och överrapportering. Dagens suiciddiskussioner talar ofta förbi varandra. En tvärvetenskaplig lyhörddhet kan motverka fackdisciplinär "imperialism". Det medicinska perspektivet har god bäring men är otillräckligt för att synliggöra de kulturella faktorer som bestämmer om det är "sjuka"/"friska" människor som begår suicid.

Suicid var i kristen förkunnelse en dödlig synd samtidigt som den troende ingöts med världsförakt och dödslängtan. Den individuella självutplåningen balanseras emellertid av den kollektiva församlingsgemenskapen som fungerar preventivt.

Med moderniteten raserades människans skyddande gemenskaper och hon kunde utveckla ett reflexivt själv. Moderniteten syftar till kontroll men leder även till fragmentisering. När läskunnigheten breder ut sig distanserar sig individen från primärgruppen. Hon får tillgång till ett privatliv och därmed existentiell oro och tvivel. Suicidbegreppets historia speglar moderniseringens motstridighet, som både medfört nya suicidogena stressorer och förutsättningar för en humanistisk prevention. Preventionen ställs inför nya utmaningar i dagens senmoderna, delvis narcissistiska samhälle, med självupptagenhet, statusjakt, pendling mellan självbeundran och självhat, tomhets-/skamkänslor, oöverskådliga informationsbrus samt diskrepens mellan förväntad och verklig behovstillfredsställelse.

Män är överrepresenterade i suicidstatistiken. Ett kulturellt perspektiv kompletterar de biologiska förklaringarna. Mannen har svårt att visa sig svag, han tillerkänns ett snävare känsleregister och mindre förmåga att kommunicera sina problem. Gråt har sedan 1800-talet reserverats för kvinnan som därför lättare kan omvandla inre *skam* till mellanmänsklig *skuld* vilket är en förutsättning för att bearbeta förluster i en *sorg* som delas med andra. Arbetslösheten har av hävd drabbat mannen hårdare då han i högre grad identifierat sig med sitt offentliga yrke. Kvinnan har inte på samma sätt tillåtits utveckla ett *själv* då hon historiskt tillhört sin man eller familjen – förutsättningen för s.k. *egoistiska* suicid. Könnsrollsmönstret betingar dock andra former av suicid/suicidalitet hos kvinnor, däribland "hederssjälvmord". Samtidigt är själva klassifikationen av mäns/kvinnors suicidalitet problematisk då den är kulturellt förmedlad. En konklusion är att jämställdhet på lång sikt, och genusmedvetenhet på kort, kan reducera suicidfrekvensen.

Känslan att bli exkluderad från en gemenskap man tagit för given ger upphov till skam: en känsla av att vilja försvinna. Avgörande är inte arbetslösheten i sig utan vår förförståelse av den. Detsamma gäller hur vi ser på åldrande, skilsmässor, sjukdom. För att bemöta den höga suicidfrekvensen bland utlandsfödda behövs ökad interkulturell kompetens, integration och fördelning av socialt kapital.

Prevention är en form av *biopolitik* som historiskt sökt förbjuda livet att dö. Som medmänniska är det vår plikt att lindra lidande och vara lyhörda inför alla signaler som indikerar en vilja att leva vidare. Däremot är det kontraproduktivt att med tvång suddar ut den yttersta möjligheten för någon att ta sitt liv. En suicidtanke kan paradoxalt fungera preventivt. Den goda preventionen är den inkluderande. Genom att respektera den suicidale som medmänniska återintegreras hon i den gemenskap hon förlorat. Istället för att förbjuda döden bör en befolkningsinriktad prevention främja livet (kommunikation, gemenskap, hälsa) samtidigt som den måste erkänna dess förutsättning i kamp, lidande och sorg.

Preventiva faktorer som fokuseras är arbete/utbildning, jämställdhet, socialt kapital, integration, sorgeritualer samt erkännandet av döden och suicidalitetens allmängiltighet. Den traditionella projektionen av suicid på *den Andre* (fattighjonen, främlingen, galningen) har motverkat preventionsarbetet.

Inledning	1
Syfte och tillvägagångssätt.....	1
1. Diskursernas främlingskap.....	2
Döden som livsfenomen	2
Begreppsliga paradoxer.....	3
Att räkna det som inte finns – statistik som ideologiproduktion.....	4
Kampen om problemformuleringsprivilegiet.....	5
Självpuppfyllande och självupphävande förklaringar	7
2. Världens avförtrollning	9
Det moderna projektet.....	9
Från begreppslig konkretion till abstraktion	11
3. Manlig och kvinnlig suicidalitet	12
Privat och offentligt	14
Maskulinitet och gråt	15
Skam och skuld.....	16
Manliga och kvinnliga depressioner.....	18
Hedersmord och hederssjälv-mord	19
Straffad av livet – straffad med döden.....	20
Prevention och jämställdhet.....	20
4. Modernitet – senmodernitet – suicidalitet	21
Kulturell narcissism och suicidal depression	23
5. Suicidpreventionens sociokulturella förutsättningar.....	24
Från yttre fördömande till inre disciplinering.....	24
Det arbetande djuret – om individen och samhällsstrukturerna	27
Socialt kapital och etnisk integration.....	29
6. Kritiska perspektiv	32
Biomakten och suicid som frihetshandling.....	32
Dödens förträngning och suicidalitetens "annanhet".....	33
Från biopolitisk till humanistisk suicidprevention	36
Kontraproduktivitet.....	38
Avslutande diskussion.....	41
Preventiva slutsatser	45
Referenser.....	47

Inledning

Suicid är något vi ogärna pratar om. Ändå är det ett av människans mest utforskade beteenden.¹ Trots detta har inte vetenskapen något tillfredställande svar på varför vissa väljer att ta sina liv. De enskilda suicidfallen är inte bara svåra att förklara utan också ontologiskt* problematiska. Den egna döden borde lika lite som sömnen kunna uppnås genom en viljeyttring. Den suicidale försöker erövra en makt inom ett område där makten i själva verket försvinner och blir omöjlig;² den inifrånstyrda *handlingen* suddas ut av en okontrollerbar, splittrande yttre *händelse*. Ingen kan samtidigt vara både subjekt och objekt – om man inte är Gud.³

Trots den kognitiva otillgängligheten är suicid en död som pockar på en förklaring.⁴ Suicid är en kommunikativ handling,⁵ och drar in omgivningen i en rastlös tolkningsprocess där den söker en undflyende balans mellan övergripande omständigheter och enskilda motiv, förklaringsarnas objektivitet och förståelsens subjektivitet. När vi ställs inför suicid möter vi ett påtagligt motstånd i det svårförklarade, obehagliga och tragiska. Detta motstånd kan mötas och tillvaratas. Kunskap om andra människor ger kunskap om oss själva. Genom att förneka, eller som tidigare fördöma suicid, är risken större att vi förblir blinda inför det fundamentalt gemensamma i den mänskliga existensen. Suicid har länge projicerats på de Andra vilket motverkar en kraftfull prevention.

Syfte och tillvägagångssätt

Syftet med denna rapport är att kontextualisera och binda samman perspektiv och resultat från suicidforskningen och skapa ett idéhistoriskt reflektionsutrymme för suicidpreventiva förutsättningar på samhällsnivå. Undersökningen styrs utifrån, och försöker aktualisera, följande frågor: Vad kan humaniora tillföra suicidologin? I vilken utsträckning kan man säga att suicidfrekvensen påverkas av samhällsstrukturerna, och hur kan i så fall ett strukturperspektiv förenas med ett individperspektiv? Vilka historiskt, kulturellt och begreppsligt betingade begränsningar och möjligheter är närvarande i dagens suicidprevention?

Jag har valt att främst lyfta fram de humanistiska och holistiska bidragen i den suicidologiska forskningen, och medvetet tona ned de individcenterade perspektiven.⁶ I förhållande till sitt format bygger rapporten på ett relativt omfattande material och kan kanske genom sina

¹ Baechler (1979), 3; Weaver (2009), 19. Jag har valt att använda mig av den i sammanhanget många gånger anakronistiska termen ”suicid” (av latinets *sui*, av sig själv, och *caedere*, att döda, dvs. ”egendödare”). Visserligen förknippas den i större utsträckning med psykiatrin, och dess individperspektiv, som jag i denna rapport valt att undvika; det är ett kliniskt-teknologiskt begrepp som inte är självdefinierande hos aktörerna. Fördelen med ”suicid” är att det inte på samma sätt implicerar ett fördömande, av *själv mördaren*, samtidigt som det mer direkt anknyter till en internationell *suicidologisk* diskussion. I vissa fall är jag benägen att använda ”själv mord” och andra motsvarigheter om det är mer rättvisande representationer av vad som förekommer i källorna.

* Ontologi (läran om det varande) är en filosofisk disciplin som handlar om verklighetens grundläggande beskaffenhet, och i vilken man försöker systematisera våra antaganden om vad som finns och inte finns.

² Critchley (1997), 68f, 71f.

³ Østerberg (1995), 31.

⁴ Ekström (2000b), 68f; Ekström (2000a), 15.

⁵ Beck-Friis (2005), 105f; Fleischer (2000), 128.

⁶ Undersökningsmaterialet utgörs förutom av vissa källtexter och teoretiska arbeten, av artiklar, rapporter och monografier från de senaste decenniernas suicidologiska forskning, samt av äldre klassiker och standardverk inom området. Jag har identifierat materialet dels genom en sökning på orden ”suicid”, ”själv mord” och ”suicide”, i den nationella biblioteks databasen LIBRIS <<http://libris.kb.se/>>, dels indirekt via referenslistorna i ett antal aktuella suicidologiska arbeten.

många referenser och detaljerade refererande även användas som en humanvetenskaplig suicidforskningsöversikt, även om urvalet är selektivt. Rapportens idéhistoriska syfte kommer främst till uttryck i sättet att kontextualisera problem. Till stor del blir de mest auktoritativa bidragen i suicidalitetens *idéhistoria* utelämnade eller ytligt berörda, från auktoriteter som Platon, Seneca, Augustinus, Thomas från Aquino, John Donne, Montaigne, Montesquieu, Voltaire, Hume, Esquirol, Madame de Staël, Goethe, Dostojevskij, Durkheim, Freud, Kraepelin och Camus.

1. Diskursernas främlingskap

Döden som livsfenomen

Diskurserna* kring suicid är bemängda med ofrånkomliga spänningar och motsägelser. Även om suicid idag från flera håll förordas som en rättighet har idén om självmord som en dödlig synd inte helt släppt sitt grepp.⁷ Under reformationen beskrevs självmord ömsom som sataniska interventioner, ömsom som gudomliga vedergällningar.⁸ Suicid har under långa perioder varit tabubelagt, men det har så gott som alltid funnits ursäktliga ”undantag” eller rent av ”ädla” exempel. Man kan på kvalificerade grunder ställa frågan om suicidhandlingen alltid är irrationell eller om den möjligen kan ses som en rationell lösning på en ”sjuk” situation.⁹ Idéhistorien visar att det t.o.m. i de mest liberala attityderna härbärgerats en djup ambivalens.¹⁰ I konsten är suicid påfallande *sublima*** – både avskräckande och lockande.¹¹ Suicid associeras med såväl tvång som frihet¹² – det har blivit en symbol för ödets obevekliga makt och människans fria vilja. Trots medikaliseringen av suicid går inte dess existentiella uppfordran att ignorera. Döden är ett *livsfenomen*. Livet kan om man så vill ses som ett långsamt döende, samtidigt som också ett döende är ett varande.¹³ På ett existensfilosofiskt*** plan möjliggör vår egen död alla våra livsmöjligheter, trots, eller kanske tack vare, att det är en yttersta möjlighet till ”omöjlighet”.

* Diskurs betecknar dels ett *samtal* av formellt slag (inom t.ex. vetenskap och politik), inklusive texter/bilder/praktiker, så som en helhet av sammanhängande tecken, dels syftar termen på (de ofta outtalade) *reglerna* för samtalet, dvs. tal- och dagordningen, sanningskriterierna och gränsen för vad som är möjligt att göra med de språkliga utsagorna.

⁷ Hedeby (1980), 5; Minois (1999), 71.

⁸ Minois (1999), 73.

⁹ För en problematisering av suicids rationalitet/irrationelitet, se Mäkinen (1997), 7.

¹⁰ Cahn (1998), 1. Det omvända gäller dem som mest kategoriskt fördömt suicid. Även hos självmordsfördömare Augustinus finns en öppning mot vissa undantag. Minois (1999), 28.

** Det *sublima* står för en kvalitet av estetisk *upphöjdhed*, som till skillnad från det *sköna* inte kännetecknas av harmoni eller proportionalitet. Det sublima konstverket framkallar ett välbehag i kraft av en storslagenhet eller obestämbarhet, och drabbar oss med hisnande eller rent av hotfulla, men samtidigt angenäma känslor.

¹¹ Se t.ex. Brown (2001), 169–171.

¹² Jan Beskow (1994).

¹³ Heidegger (1992b), 27f, 44.

*** Existensfilosofin (en del kallas för existentialism) intresserar sig för människans existentiella villkor, om det som är avgörande i att vara människa (som ej kan reduceras till biologiska eller sociala omständigheter): frihet, ångest, död, lidande, hopp, mening/meningslöshet, kamp, gemenskap.

Begreppsliga paradoxer

Även den suicidale är fångad i en paradox. Livet är som *döden* – fyllt av leda, svartsyn, intighet, ofrivillig objektifiering och handlingsförlamning – och döden framstår lika märkligt som *liv* – frihet, uppror, en möjlighet och utväg, återerövrade subjektivitet och ny identitet.¹⁴ Men samtidigt som döden är en del av livet visar begreppshistorien att det närmast är någonting mystiskt med den självvalda döden. Inget språk tycks kunna uttrycka suicid med ett enkelt ord, så som vi säger ”liv”, ”död”, ”leva”, ”älska”, utan endast i indirekta sammansättningar, ”själv-mord”, ”sui-cid”. Även om det senare är mer neutralt än det förra kan redan prefixet, *sui*, ge hela sammansättningen negativa associationer till ”själv-upptagenhet” och ”egenkärlek”.¹⁵ Det är ingen tillfällighet att engelskans ”suicide” på 1600- och 1700-talen skrevs med bindestreck. Bindestrecket underströk ordets innovativa status, men antydde också att den tillbakasyftande rörelseriktningen inte var oproblematiserad att kvalificera.¹⁶ Själva förekomsten av begreppet gör att fenomenet kan diskuteras och hänvisar därför till den intellektuella möjligheten att sätta den nära på universella föreställningen om livets helighet i fråga, samt den för västerlandets kultur så centrala tanken om människan som besatt av att upprätthålla, skydda och utveckla sitt liv.¹⁷ Det ymniga bruket av omskrivningar, som på olika sätt klandrar, döljer, avdramatiserar, förskönar eller berömmar,¹⁸ indikerar att suicid är något vi har notoriskt svårt att ”normalisera”. Suicidaliteten kan karakteriseras som en undflyende gräns som både motsäger och definierar den mänskliga essensen. Detta inskräps också i bruket av upprepande och oförenliga sammansättningar så som ”suicidalmord”, ”självförvälat/icke-självförvälat självmord”, ”assisterat suicid”, ”utvidgat suicid” samt det märkliga engelska idiomet ”he suicided her”. Det är symptomatiskt att man inom psykoanalysen laborerat med hypotesen om att suicid gestaltar ett moder- eller fadermord. Självmördaren undertrycker egentligen en önskan om att döda någon annan, eller åtminstone den bild man bär inom sig av en älskad person man tidigare identifierat sig med.¹⁹ Enligt Jan Beskow kan suicid, eller suicidförsöket, ses som ett sätt att förändra sin identitet genom att döda sin självbild, snarare än sitt själv.²⁰ Praktiken att omlokalisera suicidhandlingens objekt eller subjekt bortom handlingens agent är symptomatisk för dess metafysiska* ambivalens, och går betydligt längre tillbaka. Luther definierade självmord som *mord* – begånget av djävulen.²¹ Man kan tillägga att i två av de mest inflytelserika definitioner av suicid som gjorts, av Freud och Durkheim, så ges överhuvudtaget inte individens intentioner något betydande utrymme, vilka intuitivt tycks implicera

¹⁴ Jfr Ekström (1995), 221.

¹⁵ Droge & Tabor (1992), 4; van Hooff (1990), 185.

¹⁶ Daube (1972), 391.

¹⁷ Se t.ex. Hobbes (1651), kap. XXVI, avsn. ”Total excusation”. Andra auktoriteter som definierat den mänskliga existensen i termer av en naturlig livsvilja/självbevaringsdrift som de anfört som ett argument mot suicid, är Thomas från Aquino och Jean Baptiste Lamarck. Cahn (1998), 26f, 306f.

¹⁸ ”Drunkna” exemplifierar en modern eufemism, tyskans ”Freitot” kan ses som ett lovprisande (approbativ). ”Självmord” är pejorativt (dysfemism) då det har fördömande konnotationer, medan ”suicid” är mer neutralt (ortofemism).

¹⁹ Kushner (1989), 4; Esmaeli (2000), 10f.

²⁰ Beskow (2000a), 32. Jfr Beskow (2000d), 105.

* Metafysik (”efter”/”bortom” fysiken) är läran om den kosmiska och individuella tillvarons *yttersta* grunder, ej åtkomliga för sinneserfarenheten men möjligen tillgängliga genom intuition och spekulering.

²¹ Minois (1999), 72.

ras av begreppet.²² Samma motsägelsefullhet avspeglades också juridiskt under de århundraden då suicid var kriminaliserat. Till skillnad från övriga brott var det inte brottet som definierades utan brottslingen (*felo de se*) – då brottet saknar målsägande!²³ Ett av kyrkofädernas argument för att suicid utgjorde den dödligaste av synder, illustrerat av fallet med den våldtagna Lucretia, var att den som låter sig dödas för egen hand är helt oskyldig – men just därigenom blir aldrig så skyldig...²⁴

Att räkna det som inte finns – statistik som ideologiproduktion

Även om suicidstatistiken talar sitt otvetydiga språk av objektiva regelbundenheter och samvariationer är den bemängd med notoriska problem. Vilken status ska uppgifter från äldre tider tillmätas när tabueringen av suicid skapat incitament till underrapportering? Hur jämför man data från olika länder när demarkationer mellan ”olycksfall”/”suicid” samt ”säkra”/”osäkra” suicid är kulturellt konstruerade?²⁵ Beroende på hur skamlig suicidhandlingen anses vara kan rapporteringen påverkas negativt i flera led. Tidigmoderna svenska förhållanden kännetecknas dock inte bara av underrapportering,²⁶ utan även av institutionaliserad överrapportering. En del ”grännsfall” betecknades för säkerhets skull som ”självspillingar”, vilka därmed fick en neslig begravning i ovigd jord. Att råka jordfästa en oförlåtlig och av djävulen influerad syndare bland fromma kristna skulle kunna provocera fram Guds straffdom mot byn eller hela landet, varför det till viss del fanns ett intresse att hellre fälla än fria.²⁷ Det var farligt att dölja ett suicid och att brottet uppdagades låg i allas intresse – även i brottslingens. Prästen kunde därför utsättas för ett tryck från vanligt folk att inte profanera ”deras” kyrkogård med självspillingar.²⁸ Även långt in på 1800-talet hade man i Sverige en i vissa avseenden vidare definition av suicid än i idag; också ”akut alkoholförgiftning” och ”vårdslöshet” räknades som ”själv mord”.²⁹

Statistiken måste därför tolkas med varsamhet eller rent av misstanke.³⁰ Suicidstatistiken säger också någonting om oss själva, och kan ses som ett symptom på en kollektiv mentalitet. Inte minst bekräftade 1800-talsstatistiken många av samtidens fördomar, vars orsakssamband man försökte bevisa utan att alltid verifiera underbyggande fakta.³¹ Suicidförekomsten, liksom våldtäktsfrekvensen, samt urvalet av samvarierande faktorer, återspeglar samhällets uppfattning om vad som utgör suicid respektive våldtäkt, och hur vi *reagerar* på och rapporterar om dem.

1800-talets suicidstatistiska komparationer modellerades till dels på 1700-talets idé om kulturellt och klimatologiskt betingade suicidtyper; orsakerna skilde sig åt när engelsmän, frans-

²² Meštrović (1991), 363. För en initierad begreppsanalys av suicid, i vilken intentionaliteten tydligt lyfts fram, se Anderberg (1989).

²³ Alvarez (1976), 69.

²⁴ Augustinus (2009), kap. IX: 21.

²⁵ Hooff (1990), 9f. I det tidigmoderna Sverige var det inte läkaren utan Häradstinget som ”demokratiskt” kom fram till om det rörde sig om ett suicid. Ohlander (1986), 56.

²⁶ Jansson (1998), 29.

²⁷ Werner (2000), 40f.

²⁸ Ohlander (1986), 41, 44.

²⁹ Ohlander (1986), 58.

³⁰ Om skillnaden mellan att tolka med empatisk välvilja respektive kritisk misstanke, se Gilje & Grimen (1992), 244–248.

³¹ Ekström (1999), 161; Hacking (1990), 75.

män, tyskar och medelhavsbor begick suicid.³² Ursprungligen växte den statistiska metoden fram samtidigt med skapandet av centralmakten i dess strävan att inventera sina resurser, kontrollera undersåtarna och befästa sin position bland konkurrerande nationalstater. Suicidproblemet blev inte bara ett element i den moderna självförståelsen utan periodvis en sinnebild för den statistiska metoden som sådan.³³ Det är symptomatiskt att suicidstatistiken, jämte kolumnerna som indikerade politisk makt och ekonomiskt välstånd, fick denna användning, som en mätare av de europeiska stormakternas sociala ”moral”, med den kritiska udden riktad mot *den Andre*. Siffrorna ingav en känsla av självgodhet eller frammanade en vilja till mobilisering.³⁴ Så befästes den till stor del ogrundade föreställningen, framförallt omhuldad i Frankrike, om suicid som en ”engelsk sjuka” (*maladie anglaise/melancolia anglica*).³⁵ Det finns också en klassmässig aspekt. Om det tidigare var kyrkan som bistått aristokratins och kungens maktutövning med teologiska argument så backades den progressiva borgarklassen i mångt och mycket upp av den moderna vetenskapen. Statistiken var ett sätt att definiera de sociala problemen och avvikelser som utifrån borgerskapets horisont pockade på en politisk lösning. Suicidstatistiken definierade de sociala värdena och gav samhället en ny förväntanshorisont. Under 1800-talet fungerade denna statistik även som en civilisationskritisk argumentationsteknik.³⁶ Suicid blev under Napoleonkrigen en del av den nationella propagandan. Men låga suicidtal ingav inte alltid tillförsikt. Statistisk noggrannhet var kanske ett tecken på att fienden besatt mer sofistikerade intellektuella resurser?³⁷

Kampen om problemformuleringsprivilegiet

Ett problem inom preventionen är att suiciddiskurserna talar inte bara med, utan många gånger mot, förbi eller t.o.m. oberoende av varandra.³⁸ Vems kunskapsanspråk ska ges företräde i den folkhälsopolitiska debatten? Suicid kan ses som ett förhandlingsspel där insatserna utgörs av sociala intressen som legitimeras i namn av olika vetenskapliga positioner. Den suicidalen, den anhängare, politikern, biologen, sociologen, filosofen och den gammalkyrkligt troende ger olika svar på frågan ”varför”.³⁹ Med början i 1800-talets medikalisering har i stor utsträckning psykiatrikern erövat tolkningsföreträdet, vilket medfört att individperspektivet inom preven-

³² Se t.ex. Minois (1999), 276f.

³³ Hacking (1990), 79.

³⁴ Hacking (1990), 64, 67. Med korrelationerna mellan suicid och klimat, årstider, stad, land, religion och antalet sinnessjuka, kunde man ”bevisa” suicidalitetens hemland. Problemet var bara att siffrorna kompletterades med kommentarer och man gjorde ingen egentlig skillnad mellan kvantiteter, kvaliteter och ”pseudokvantiteter”. Ekström (2000b), 76; Ekström (2000a), 16, 167, 172f; Weaver (2009), 27.

³⁵ Montesquieu (2005), bok IV, kap. XII: 286. Idén om England som suicidalitetens hemland hämtade förutom från klimatologin näring från flera andra källor. Det första suicidalitetens verk sedan antiken, *Biathanatos* (skrivet 1607–1609, publicerat ca 1648), författades av den engelske poeten John Donne, som därmed skapade en ny litterär genre. Ytterligare faktorer var att England under tidigmodern tid hade en mer utvecklad befolkningsräkning och att den engelska medierapporteringen om suicid på 1800-talet fick sensationsjournalistiska drag. Det förekom också relativt många suicidfall bland engelska politiker under 1700-talet. Man får inte heller glömma att det var i England på 1600-talet som själva begreppet *suicide* myntades, varifrån det spreds till andra länder från 1700-talet och framåt. Ekström (2000a), 165; Minois (1990), 62, 181ff, 219, 263.

³⁶ Cahn (1998), 1; Weaver (2009), 27. Jfr Ekström (2000a), 16.

³⁷ Hacking (1990), 66, 81.

³⁸ Ekström (1995), 217f. Därmed inte sagt att diskurserna inte överlappar eller informeras av varandra. Jfr skillnaden mellan suicidalitet *som* språk och språket *om* suicidalitet. Mäkinen et al. (2002), 270.

³⁹ Det är t.ex. en närmast avgrundsdjup klyfta mellan psykiaternas och de anhörigas uppfattning om huruvida den suiciderande varit psykiskt sjuk. Beskow (1992b), 15.

tionen blivit dominerande. På motsvarande sätt som författare och vetenskapsmän under 1800-talet ofta valde ut suicid för att diskutera generella problem kopplade till modernisering och sekularisering,⁴⁰ eller inomvetenskapliga metodologiska ställningstaganden, är suicid även idag ibland en förevändning för att konsolidera olika vetenskapliga eller politiska positioner. Det kan handla om att legitimera psykoterapi visavis psykofarmaka, socialmedicinska helhetsgrepp visavis evidensbaserade metoder inom klinisk psykiatri, eller en individuell autonomiprincip visavis ett paternalistiskt solidaritetsideal. Den psykiatriska medikaliseringen av suicid är skuldbefriande – det är inte familjens eller samhällets fel – men frågan man kan ställa sig är om den reducerar *skamligheten* hos suicid. Inte minst började suicid räknas till de traditionellt ”skamliga” sjukdomarna.⁴¹ Det psykiatriska perspektivet kan dock vara attraktivt för anhöriggrupper som slipper skuldbeläggas. Men perspektivet innebär inte bara att omgivningens ansvar reduceras. Det ingår även tillförsikt; om det är en sjukdom kanske det också kan behandlas.

Vetenskapen är både en kunskapsproducent och en maktapparat. Även tillsynes neutrala klassificeringar svarar i ett avseende mot ett intresse att forma verkligheten efter en bestämd mall. Att suicid blev ett objekt för statistiken innebar att man föresatte sig att förklara och kontrollera fenomenet.⁴² Att inordna är samtidigt att underordna. Genom taxonomiska scheman får man möjlighet att kvalificera det centrala och diskvalificera eller osynliggöra det perifera.⁴³ Detta betyder att även ett förtiget och tabuerat objekt kan stigmatiseras. Suicidalitetens begreppshistoria karakteriseras av ett ymnigt bruk av omskrivningar.⁴⁴ Genom att konsekvent tala om suicid i andra termer har man ofta försökt skyla över eller avdramatisera det, men samtidigt reproducerar man då dess tabuering och negativa laddning. Att terminologiskt ersätta ”själv mord” med ”suicid” innebär alltså inte automatiskt att vi frigör oss från fördömande eller fördömsfulla attityder.

Det som vetenskapsfilosofen Ian Hacking kallar för ”medicinsk imperialism” kan sammanfattas i en enkel slutledning.⁴⁵ Premiss (1): Alla mentalsjukdomar bör behandlas av läkare. Premiss (2): Suicid är en form av mentalsjukdom. Slutsats: Suicid bör behandlas av läkare. Slutsatsen kompliceras dock om vi accepterar andra premisser. Vår syn på vad som är normalt/onormalt, friskt/sjukt, utvecklas i ett socialt sammanhang som är kulturellt kodat. Det känns närmast kontraintuitivt att reducera alla suicidfall i t.ex. Japan, med dess långlivade tradition av hedervärda suicidformer, så som *harakiri*, *seppuku* och *kanshi*, till psykisk sjukdom. Även på ett land som Ungern, som likt Japan inte bara har anmärkningsvärt höga suicidtal utan också, tycks det, en folkloristiskt och historiskt betingad tolerans för suicid,⁴⁶ är det

⁴⁰ Ekström (1999), 168.

⁴¹ Minois (1999), 318.

⁴² Droge & Tabor (1992), 8.

⁴³ Foucault (1993), 13, 15f, 37; Foucault (2003), 206; Foucault (2002b), 207; Foucault (1980), 81f.

⁴⁴ Anderberg (1989), 1. Omskrivningarna har dock inte alltid haft som syfte att försköna, skyla över eller framhäva något obehagligt eller ädelt. En metonymi behöver inte vara en eufemism. Antikens författare hade helt enkelt begränsade lingvistiska förutsättningar att uttrycka suicid med ett allmänbegrepp. Daube (1972), 407.

⁴⁵ Hacking (1990), ix, 65, 75f. Ett tecken på kampen om problemformuleringsprivilegiet är huruvida suicidstatistiken skulle publiceras av juridiska eller hälsovårdande myndigheter. Ett annat symptom på medikaliseringen är att man i Frankrike på 1820-talet gick över från att klassificera suicids motiv till deras orsaker.

⁴⁶ Lederer (2004), 118, 125–136. Japans hastiga modernisering med bibehållet starkt kollektivt tryck på den enskilde och i kombination med en skambefriad syn på suicid kan, åtminstone i en initial fas, sägas ha lett till en explosiv blandning, med lika delar hederskultur och materiellt egenintresse.

problematiskt att applicera ovan nämnda slutledning. Vår syn på suicid påverkar nämligen vår syn på om det är psykiskt sjuka människor som begår det eller inte. Frågan är då vad som händer med ungerska medborgare som efter EU-inträdet väljer att arbeta i t.ex. Sverige. Det är ett faktum att suicidbenägenheten ökar hos många invandrargrupper, inte minst bland de *redan* ”suicidbenägna” ungrarna. Bör då suicidfallen bland utlandsfödda i Sverige hänföras till ett kulturellt eller medicinskt paradigm, eller både och? Bilden av de ”suicidala” ungrarna kan naturligtvis kritiseras.⁴⁷ Men med resonemanget vill jag visa att den ”medicinska imperialismen” bygger på sina egna förenklingar och som därför kan nyanseras. Vi behöver alternativ som utmanar det dominerande perspektivet för att se längre än vad som är möjligt från en enda fackdisciplinär horisont. Om det kan vara så att de som tog livet av sig var andra under förmodern än under modern tid, liksom orsaker och motiv ofta skiljer sig åt mellan stad och land under samma tid,⁴⁸ kan det motsvarande gälla för olika nationella kulturer. Beroende på hur suicid värderas är det kanske inte okomplicerat att föra över vår uppfattning om att långt över 90 % av alla suicidfall föregås av psykisk sjukdom,⁴⁹ på ett land som t.ex. Japan.

Diskussionen om huruvida endast psykiskt sjuka eller också friska begår suicid går delvis tillbaka på 1800-talets strid mellan mer socialt orienterade terapeuter, inom s.k. *moral treatment*, och dem som förespråkade ett individualmedicinskt perspektiv, ofta på organisk basis.⁵⁰ Inom *moral treatment* sökte man orsakerna till avvikande beteenden i ”omgivningens, kulturens och livsstilens inverkan på individen”.⁵¹ Genom en fostrande miljö och stärkande friluftaktiviteter, vid sidan av en eliminering av suicidala tillfällen och metoder, skulle sjukdomsförloppet brytas. Ett argument mot denna metod är att den byggde på individens disciplinering och anpassning till majoritetens definition av det normala.⁵²

Självuppfyllande och självupphävande förklaringar

Begrepp som *suicidnära*, *suicidal* och *depressiv*, kan som andra medicinska diagnoser utöva en suggestiv kraft, vilken till viss del gör dem självuppfyllande.⁵³ När suicid blir en sjukdom blir det magiskt, ”smittosamt”, ”epidemiskt”. Suicidbegreppet bär på sin egen ”suicidala suggestion”. Denna omständighet motiverar mediernas suicidtabu, men samtidigt reproducerar tabut suiciddiskursernas trolldomskraft. Genom att ignorera ett ämne för man vidare det gamla tabut mot att tala om det som är oförsonat i allmänhet och om blod som spillts orätt i synnerhet. Även andra magiska villfarelser lever kvar i suicidtabu, så som att offrets släktingar, om de inte är försiktiga nog, kan arva den suiciderandes synd och tvingas utföra handlingen

⁴⁷ Lederer (2004), 118, 120.

⁴⁸ Ohlander (1986), 29; Minois (1999), 186.

⁴⁹ Beskow (2000d), 95.

⁵⁰ Kushner (1989), 58.

⁵¹ Ekström (2000a), 190–193.

⁵² Ekström (2000a), 195.

⁵³ En medicinsk diagnos belönar och bekräftar – den befriar patienten från skuld och skänker en identitet – och frammanar därmed en meningsbärande verklighet som tidigare inte fanns. Samtidigt kan den rangordna individer, stigmatisera dem i sjukroller och krympa utrymmet för deras frihet och det normalas gränser. Kort sagt: diagnosställandet är en form av maktutövning och fungerar som en performativ talhandling, som både uttolkar och *förändrar*. Johannisson (2006), 29, 40. Spridning av information om diagnoser och diagnostiska symptom är alltså på gott och ont handlingsimplicerande. Berörda människor kan uppleva en än högre tröskel för att kunna ta sig ur destruktiva beteendemönster men de kan också få incitament att våga komma ut ur garderoben och uppsöka medicinsk vård: ”*Detta har jag.*” Favazza (1987), 234.

mot sin vilja.⁵⁴ När man tar fram suicidstatistik eller skapar ett preventivt åtgärdsprogram är det troligt att inte bara färre inom vissa grupper, utan även fler inom andra, kommer att begå suicid, beroende på själva sättet att handskas med underlaget. Ett sådant självuppfyllande samband existerar t.ex. mellan allmän mortalitet och suicidmortalitet.⁵⁵ Om den förväntade livslängden är låg, till följd av alkoholism och fattigdom, kanske en viss typ av människor tar de socialmedicinska prognoserna till intäkt för att se sin livssituation som hopplös och därmed försöka avsluta den. Även om suicid utgör en ytterst begränsad del av den generella mortaliteten kommer de ökade suicidtalerna att bidra till att verifiera den låga uppskattningen av livslängden. Alternativt kan man tänka sig att en prognos om suicidkluster kan åtföljas av ökade resurser till prevention, som därmed istället *upphäver* prognosen.⁵⁶ Man kan också fråga sig om vår bild av suicid som psykisk sjukdom påverkar vilka som utför handlingen. I ett land som Japan kan en suicidhandling anses förnuftig, moralisk och ansvarsfull.⁵⁷ Är det då en ”sjuk” människa som utför den? Det finns alltså kulturella faktorer som bestämmer om handlingen betraktas som sjuk. I totalitära samhällen var det viktigt att tala tyst om suicid och avfärda det som individens psykiska problem,⁵⁸ som kanske bottnade i borgerliga vanföreställningar, så att inte uppmärksamheten riktades mot samhälleliga brister. På motsvarande sätt finns det i ett land som Sverige politiska intressen bakom att beskriva suicid som ett folkhälsoproblem.

När det gäller suicid är det vanskligt att slå fast vad som är hönan och ägget. Det hävdas ofta att Goethes *Den unge Werthers lidanden* (1774) orsakade en suicidepidemi. Men att unga män imiterade romanhjältens suicid behöver inte innebära att de inspirerades mer än i sina gester; motiven kan mycket väl härröra ur det som suicid även i andra tider handlat om – förlorad tillhörighet och heder. Betraktat ur detta perspektiv blir *Werthers lidanden* mer en *förevändning* än en influens. Som Minois har noterat uttryckte Goethe strömningar som redan fanns i hans samtid.⁵⁹

Men detta betyder inte att de språkliga och kulturella faktorerna är irrelevanta. Om det går inflation i diagnoser som ”depressiv” och ”suicidal” riskerar man att människor med oklara symptom dras till de mer suggestiva diagnoserna. Därmed kan den autentiska suicidaliteten banaliseras vilket medför en ökad risk att vi inte fångar upp alla människor med verkliga vårdbehov.

I detta avsnitt har jag försökt att aktualisera en humanvetenskaplig distinktion mellan självuppfyllande och självupphävande förklaringar.⁶⁰ Dessa kan förstås i analogi med psykiska önske- och tvångstankar. Den forskare som studerar människan som kulturvarelse är på gott och ont en del av den verklighet som utforskas, vilket kan medföra att resultaten påverkar samhället i en viss riktning samtidigt som deras giltighet beror på hur samhället utvecklas. En inflytelserik beskrivning av en situation kan utöva en lika tvingande makt som situationen

⁵⁴ Alvarez (1976), 52, 72.

⁵⁵ Mäkinen (2000a), 1417.

⁵⁶ Omvänt kan man tänka sig att en viss typ av prevention kan undergräva möjligheten att förebygga suicidkluster. Ett möjligt åtgärdsprogram skulle kunna resultera i fler fall av tvångsvårdade suicidala, vilket i sig kan öka risken för suicid. Holm & Sahlin (2009).

⁵⁷ Esmaeli (2000), 26.

⁵⁸ Esmaeli (2000), 26.

⁵⁹ Minois (1999), 267.

⁶⁰ Merton (1968), 183, 475, 477, 489.

själv. Uppmärksamheten betingas av den händelse som den riktas mot men bidrar också till att definiera och reproducera den. I ljuset av denna insikt blir Elisabeth Lindbergs försök att introducera termen ”presuicidal” begriplig. En presuicidal fas, till skillnad från en ”suicidal”, bär inte i samma utsträckning på associationer till någonting förutbestämt och målstyrt.⁶¹ Tvånget är, beroende på hur vi ser på det, möjligt att bryta. David Lederer har visat att det inte är den ungerska historien i sig som ligger bakom den höga ungerska suicidfrequensen. Där- emot kan sättet att *konstruera* och *tolka* den ungerska historien, med dess rika exempel på historiska nederlag och självvuppoftande patriotism, bidra till uppfattningen hos vissa ungrare om suicid som en hedervärd utväg ur en hopplös situation.⁶²

2. Världens avförtrollning

Det moderna projektet

Suicid kan ha förekommit i de flesta tider och kulturer. Men en epok utmärker sig särskilt – den moderna. Redan i det tidigmoderna Europa förfasades samtidens kommentatorer av en förmodad ökning, och en viss ökning kan i flera europeiska länder beläggas från 1700-talet och framåt, även om uppskattningarna inte är entydiga.⁶³ När det gäller 1800-talet är dock de flesta överens om att suicidfrequensen formligen exploderar, för att åtföljas av relativt höga siffror även under 1900-talet och in i vår egen tid. Suicid – både fenomenet och begreppet – har blivit en karakteristisk del av den västerländska modernitetens självförståelse. Under 1700-talet påstod vissa t.o.m. att *idén* om suicid var ny för den moderna tiden.⁶⁴

Det moderna samhället, moderniteten, bygger på 1700-talets idé om att människan kan förändra världen, genom att använda sitt från vidskepelse och auktoritetstro befriade förnuft.⁶⁵ Priset människan fick betala för sin autonomi var att verkligheten, i Max Webers ord, förlorade sin förtrollning.⁶⁶ Detta innebar att individen utelämnades åt sitt eget öde utan inblandning från övernaturliga makter eller ledsugning av ”eviga” sanningar. Den moderna tiden satte igång en utveckling mot vidgad individuell frihet, social jämlikhet och vetenskapliga framsteg, men till ackompanjemanget av att medeltidens skyddande gemenskaper vittrade sönder.⁶⁷ Med moderniteten institutionaliserades upplösningstendenser, konkurrenssituationer, osäkerhet, risktagande och utslagning. Världens avmystifiering kan dock inte enbart skyllas för ökade suicidtal.⁶⁸ Upplysningens ifrågasättande av suicidtabuna har också lett till en mindre fördömande och mer flexibel prevention.

Durkheim menade att det moderna samhällets anomi, dvs. det regellösa tillstånd som orsakar en viss typ av suicid, inte behöver vara permanent, men att *anomitendenser* alltid är laten-

⁶¹ Lindberg (2000), 124.

⁶² Lederer (2004), 137.

⁶³ Jansson (2000), 29; Minois (1999), 59f; Jansson (1998), 25, 156; Mäkinen et al. (2002), 274.

⁶⁴ Weaver (2009), 23; Ekström (2000a), 150. Jfr Masaryk (1970), 3; Hacking (1990), 65. Påståendet om suicid som en ny idé var en överdrift då suicid nära på är ett universellt fenomen, men det har ändå visst fog för sig. Idén om suicid som en autonom handling som hamnar på individens ansvarsområde (en personlig tragedi) istället för att vara *allas* angelägenhet (djävulens frestelse eller ett brott mot samhället), var förhållandevis ny.

⁶⁵ Petrov (2010), 15, 18.

⁶⁶ Se t.ex. Weber (1992), 87, 109.

⁶⁷ Giddens (1991), 33.

⁶⁸ MacDonald & Murphy (1990), 6.

ta.⁶⁹ Suicidökningen planade ut i Europa under 1900-talet men har tillfälligt skjutit fart i länder i östra Europa som genomlevt sociala omvälvningar i samband med kommunismens fall, vilket påminner om effekterna av moderniseringen av Västeuropa under 1800-talet.⁷⁰ Moderniteten har notoriskt svårt att vaccinera sig mot suicid eftersom den institutionaliserar en risk för återkommande kriser. Suicidbenägenheten lurar runt hörnet eftersom vi inte kan förutsäga vilken typ av stressorer vi kommer att utsättas för imorgon.

Trots att det moderna projektet, vid sidan av sin frihetsideologi, strävar mot kontroll och totalitet, tycks det ofrånkomligen även föda fram splittring och främlingskap. Under den moderna tiden har etik, konst och vetenskap förlorat sin status av integrerad helhet. Moderniseringen har träffande beskrivits som en rationaliseringsprocess vilken kännetecknas av en fortskridande funktionsuppdelning inom olika handlingssfärer.⁷¹ I denna differentiering sker under 1800-talet en vetenskaplig *specialisering*. Universalgeniet eller polyhistorn, som kunde greppa hela sin tids vetenskap, blir ett minne blott.⁷² För suicidforskningens vidkommande innebar detta att människan klövs i tre delar; det psykiska, somatiska och sociala hamnade inom rigida områden, som bevakades var för sig av psykoanalytiker, psykiatrer och sociologer, utan att de nämnvärt intresserade sig för vad som pågick inom de andra facken. Howard I. Kushner ställer sig frågan om språkförbistring och revirtänkandet rentav bidragit till att suicidgåtan inte kunnat lösas: Varför begår vissa, men inte de flesta, suicid?⁷³

Med moderniteten föds individualismen. Människan får en personlig relation till Gud, hon blir i idealfallet en kalkylerande marknadsaktör med ansvar för sitt välbefinnande, men kanske emellanåt drabbas av en subjektiv, romantisk kärlek, som hon uttrycker i självreflekterande brev och dagböcker. Nu får individen tillgång till ett privat känsloliv – och därmed, i Ann-Sofie Ohlanders ord, sin egen förtvivlan.⁷⁴ Om man tittar ut över världen finner man en signifikant skillnad mellan suicidfrekvensen i litterata och illitterata samhällen, och ju mer läs- och skrivfärdigheten breder ut sig, desto fler människor tycks finna anledning att ta sina liv.⁷⁵ Läs-kunnigheten kan visserligen ses som en indikator på urbanisering och sekularisering, men den nya färdigheten kan också betraktas som en orsak till suicidökningen i egen rätt. Människans känsla av att vara en egen individ är i mångt och mycket beroende av att hon lär sig läsa och skriva. Denna konst ger tänkandet en logisk och analytisk form,⁷⁶ och öppnar dörren för självreflektion och existentiellt grubbleri. Ett kritiskt tänkande underlättar för individen att

⁶⁹ Durkheim (1983), 297.

⁷⁰ Mäkinen (2006), 318.

⁷¹ Weber (1992), 86f, 95f, 99f.

⁷² Kända exempel på polyhistorer som befunnit sig i den vetenskapliga utvecklingens frontlinje är Aristoteles, Da Vinci och Leibniz. Den siste framstående polyhistorn kan ha varit Thomas Young (1773–1829), som var pionjär inom medicin, fysik, språkvetenskap, egyptologi och musik.

⁷³ Kushner (1989), 8ff, 89. Kushner föreslår ett integrerat psyko-kulturellt-biologiskt program för suicidologin, för att råda bot på problemen, som delvis vetter mot Jan Beskows och Arne Jarricks idé om ”humanistisk” suicidprevention. Beskow & Jarrick (2000), 10–14. Det är betecknande för den vetenskapliga specialiseringen och det dominerande psykiatriska inflytandet att en medicinare som Jan Thorson, som ändå efterlyser ett mer holistiskt och integrerat grepp, påstår att ämnet suicid ”knappast uppmärksammats vetenskapligt förrän på 60-talet”. Han har rätt i att den suicidologiska forskningen då tog fart, men att han bortser från 60 års epokgörande suicidforskning inom sociologi och djuppsykologi kan vara en konsekvens av hans uppfattning om psykiatri som ”det centrala ämnet”. Thorson (1997), 14.

⁷⁴ Beskow (1999), 10.

⁷⁵ Hooff (1990), 9; Jansson (1998), 27.

⁷⁶ Liedman (2002), 201.

genomskåda kollektiva fördomar. I kulturer som främst kommunicerar information genom auditivt berättande och visuell gestaltning stimuleras istället individens förmåga till internalisering och identifikation,⁷⁷ vilket stärker gemenskapskänslan. Om man ska tro Thomas Masaryks modernitetskritiska suicidbetraktelse står roten till det onda att finna i det individualistiska utbildningssystemet, där studenten lär sig ställa frågor om livets mening utan att vara förmögen att ge dem ett svar.⁷⁸ Det råder knappast något tvivel om att den högre utbildningen även idag ger individen kvalificerade redskap att ifrågasätta primärgruppens normer och förhållanden, vilket därmed ökar risken att hon fjärras från dess gemenskap. Ur suicidpreventiv synpunkt innebär detta att utbildning inom olika invandrargrupper med hög andel analfabeter och lågutbildade bör kompletteras med andra integrationsåtgärder.

Från begreppslig konkretion till abstraktion

Under 1700- och 1800-talet händer någonting med de begrepp som vi orienterar oss med. Först och främst börjar de användas av allt fler människor och överskrider då sina ursprungliga sammanhang. De blir abstrakta, framtidsinriktade, mobiliserande och ideologiskt stridbara. Begreppen sammanfattar nu vad som tidigare sågs som unika eller enskilda fenomen till en helhet – en allmän, accelererande process som saknar historiska förlagor.⁷⁹

Även *suicid* – som ett förvetenskapligt objekt – blir under 1800-talet en allmän social angelägenhet som pockar på olika alternativa motstrategier.⁸⁰ Begreppet – i Durkheims titel talande nog i bestämd form – implicerar en prognostisk kraft.⁸¹ Enskilda suicidincidenter generaliseras till uttryck för en och samma problematik, i Durkheims fall till funktioner av egoism–altruism och anomi–fatalism.⁸² Med en berömd formulering slår Durkheim fast att ”*Självmodsfrekvensen [den egoistiska] varierar omvänt mot graden av integration i [...] gruppen.*”⁸³ Suicid är inte längre en *avvikelse* utan ett symptom på modernitetens, och inte främst individens, sjukdomstillstånd.⁸⁴ Det blir en symbol för civilisationens status. Det sub-

⁷⁷ Havelock (1963), 291.

⁷⁸ Masaryk (1970), 5. Det fanns dock ingen enighet under 1800-talet om att den moderna individualismen var orsaken till den höga suicidförekomsten. Radikala röster menade istället att det var det gamla samhällets kvardröjande hierarkier och trossystem som verkade kvävande på den enskilde. Ekström (2000a), 256.

⁷⁹ Koselleck (1972), XVII.

⁸⁰ Ekström (1995), 218; Ekström (1999), 165.

⁸¹ Jfr Masaryk (1970), 3. Durkheims *Le suicide* (1897) är paradigmatiske i flera avseenden. Arbetet är fortfarande ett standardverk och citeras i nästan all suicidologisk forskning. Det bidrog till att göra sociologiämnet till en självständig disciplin som kunde tillämpa naturvetenskapens hypotetisk-deduktiva metod på vad Durkheim såg som autonoma ”sociala fakta”. Durkheim förklarar suicid *utifrån*, oberoende av aktörerna, på ett sätt som delvis övergivits av dagens sociologer. Suicid blir i Durkheims händer ett instrument för att förklara *samhället*. Det är symptomatiskt att Durkheim inte problematiserar suicidstatistiken. Han ser den som en representation av ”sociala fakta” och erkänner inte att den *skapats* av individer. *Le suicide* har i efterhand blivit ett vetenskapsteoretiskt slagfält på vilket humanvetenskapens kontrovers kring metodologisk individualism och kollektivism projicerats. Durkheim (1983), 20, 22. Se även Pickering & Walford (red.) (2000). Man får komma ihåg att Durkheims ”sociologisering” av suicid i ett avseende skriver in sig i hans samtids allmänna medikalisering, då han strukturerar sin analys utifrån den patologiska distinktionen normal/onormal. Droge & Tabor (1992), 11.

⁸² Egoism och altruism handlar om individens grad av integrering i gruppen (om att inte ha något att leva för eller tvärtom att ha starka skäl att offra sig för andra), anomi om samhällets eller kollektivets sammanbrutna reglering av den enskilde (sambällsutvecklingen är omöjlig att förutsäga och ett tillstånd av lag- eller regellöshet uppstår). Fatalistiska suicid utgör ett särfall och kommer diskuteras mer utförligt i samband med hedersrelaterade suicid.

⁸³ Durkheim (1983), 161.

⁸⁴ Durkheim (1983), 297; Marx (1999), 47.

stantiverade allmänbegreppet uppkommer samtidigt med ökningen av de fritt och avsiktligt självförvållade dödsfallen och bärs upp av en önskan att förstå och kontrollera dem. Om den självvalda döden ursprungligen kunde åsyftas på en mängd olika sätt – antikens greker och romare hade sammantaget minst 350 olika termer till sitt förfogande⁸⁵ – skedde det en gradvis utveckling mot att peka ut den via ett och samma allmänbegrepp. Man kan tänka sig att den språkliga pluralismen inte bara indikerar människans ambivalens inför fenomenet utan också ett mer nyanserat förhållningssätt, än vad som skulle komma senare. Allmänbegreppet innebär ett handikapp när vi ska förstå olika sätt att ta sitt liv på, och deras kulturella motiv och sociala reception. Ett schematiskt allmänbegrepp förenklar och kan därför bidra till tabuering.⁸⁶

Den språkliga utvecklingen har rört sig från det konkreta till det abstrakta, från praktiska verb (”gå ut i vattnet”) till teoretiska substantiv (”självdestruktion”). Sinnliga metaforer (”falla över sitt svärd”), med skiftande kulturella innebörder, har ersatts av allt enhetligare samlingsbegrepp.⁸⁷ I Sverige är det tydligt att den begreppsliga utvecklingen går hand i hand med samhällets modernisering, där ”själv-mord” slår igenom på 1700- och 1800-talet.⁸⁸ Abstraktionsprocessen fortsätter. Relativt nyligen har metabegreppet *suicidalitet* införts,⁸⁹ som med ett än vagare meningsinnehåll omfattar inte bara fullbordade suicid eller suicidförsök utan även suicidala tankar och funderingar på döden generellt, samt andra manifestationer av suicidalt beteende.

Samtidigt säger abstraktionsprocessen någonting om den empiriska omfattningen och det moraliska allvaret i den situation vi står inför. Nu kan inte återföras på mönster i det förflutna. Tiden, och med den suicidstatistiken, tycks accelerera, om vi inte gör någonting *nu*.⁹⁰ Ju mer systematiskt man räknar suicidfallen, desto fler tycks de bli.⁹¹

3. Manlig och kvinnlig suicidalitet

Även om moderniseringen kan befästa och fördjupa skillnader i levnadsvillkor, medför den en tilltagande homogenisering. Ekonomiska, politiska, sociala och kulturella resurser tenderar i olika avseenden att ”demokratiseras”, vilket också avspeglas i ett utjämnande av skillnader i suicidstatistiken, t.ex. avseende klass, region, ålder och etnicitet.⁹² Ändå tycks män i hela

⁸⁵ För en enspråkig latinsk och grekisk ordlista över dessa uttryck, inklusive källreferenser, se van Hooff (1990), 243–250. Grekerna hade svårt att uttrycka ”själv-dödande” på ett abstrakt plan. Vad som på 100-talet e.Kr. benämndes *autothanatos*, tidigare under namnet *autocheir* (av egen hand), åsyftade ursprungligen någon som dödar sina egna, sitt folk, sin klan eller familj, och först senare, i överförd mening, någon som dödar sig själv. van Hooff (1990), xv; Droge & Tabor (1992), 7.

⁸⁶ Jan Beskow föreslår t.ex. ”ångestsuicid”, ”depressionssuicid” och ”kränkningssuicid”, för att undvika allmänbegreppets indirekta tabuering. (Samtal på Suicidprevention i Väst, 31/8 2010.)

⁸⁷ Daube (1972), 388, 390, 394f, 405.

⁸⁸ SAOB (1898–2017). Själ-spilling/själ-spilling kan beläggas från 1554, det något mer abstrakta själv-spillan från 1667. Själv-mord förekommer i svenskan från 1755, men tycks ha kommit i allmänt bruk först under 1800-talet. ”Suicid” finns belagt i svenska källor från 1763 men började först användas inom psykiatri i början av förra seklet.

⁸⁹ Beskow et al. (2005), 19, 51.

⁹⁰ På motsvarande sätt som en av modernitetens grundpelare är föreställningen om kronologisk acceleration, och dess förväntan och erfarenhet om att allt går fortare och fortare – så inpräglas under 1700-talet en konnotation av *ökning* i suicidbegreppet som sådant: ”Examples of suicide multiply daily in our capital [...]”, som en 1700-talskommentator uttryckte det. Minois (1999), 290. Jfr Koselleck (1985), 21f, 29f, 368.

⁹¹ Jfr Ekström (1995), 219.

⁹² Mäkinen et al. (2002), 280.

världen vara överrepresenterade i suicidstatistiken. Finns det en naturlig förklaring till denna skevhet? Det finns dock ett fåtal avvikelser, t.ex. på den kinesiska landsbygden, där förhållandet är omvänt.⁹³ Frågan är om dessa fall är undantag som bekräftar regeln, eller om de är kontraindikationer som försvagar de biologiska hypoteserna? Oavsett vilket tror jag att det är fruktbart att söka kompletterande kulturella förklaringsmodeller,⁹⁴ även för ett land som Sverige. I Europa är den manliga överrepresentationen total, men beroende på tid och område finns signifikanta skiftningar i könskvoten. Skillnaden i den svenska frekvensen är fortfarande slående men har delvis planat ut om man jämför med förhållanden för 100 år sedan.⁹⁵

Även om ungefär dubbelt så många suicidfall i Sverige är manliga är det intressant att kvinnor är i majoritet bland dem som vårdas för suicidförsök. Hur ska detta omvända förhållande förklaras? Fullbordade suicid föregås vanligen av misslyckade suicidförsök. Anomalin är dock bara skenbar. Svaret kan finnas i hur vi konstruerar våra könsidentiteter. Män i vår kultur har i gemen svårt att visa sig svaga, och de tillerkänns ett snävare känsleregister än kvinnor. Medicinens intresse för den ”sjuka” kvinnan går långt tillbaka. Under 1800-talet konstruerades flera nya kvinnliga sjukroller. Den medikaliserade kvinnan kan sedan 1800-talet agera ”hysteriska” och utveckla psykotiska och depressiva symptom,⁹⁶ vilka ses som funktioner av hennes hormonella könsbiologi. Kvinnan kan vara svag, sjuk och avvikande. Hon är i Simone de Beauvoirs ord ”den Andre”.⁹⁷

Maskuliniteten associeras snarare med kulturen och civilisationen. En riktig man utövar kontroll över den inre och yttre naturen och saknar kvinnans irrationella ambivalens. Fullbordade suicid kan ses som ett sätt att ”ta saken i egna händer”, att återupprätta sitt oberoende. Att män oftare begår suicid med vapen kanske inte endast är en fråga om tillgänglighet eller att jakt är en traditionellt manlig domän. Ett med suicid besläktat fenomen är självskadebeteende. I vår kultur associeras ofta det senare beteendet med unga kvinnor.⁹⁸ Självskador kategoriseras ibland som suicidförsök, men detta är mindre lyckat.⁹⁹ Det finns en väsentlig skillnad. Enkelt uttryckt kan man säga att självskadaren skär sig för att förmå sig leva vidare, genom att straffa sig själv eller hantera känslor av olust och personlighetsförlust.¹⁰⁰ Självskadaren ”läker” sig själv – ären är symptom på tillfrisknande. I den mån självmördaren skär sig gör han eller hon det för att dö. Däremot finns en likhet mellan självskadebeteende och de suicidförsök som kan ses som ”suicidala gester”, där målet inte är att dö utan att demonstrera sin desperation, och underförstått ropa på hjälp.¹⁰¹ Om självskadebeteende empiriskt främst är ett fenomen bland kvinnor, och suicidala gester kan ses som en delmängd till dessa, är det följdriktigt att fler kvinnor än män vårdas för ”misslyckade” suicidförsök.

⁹³ Pickering & Walford (2000), 5; Jukkala & Mäkinen (2010), 13. Under 1700-talet var kvinnor även överrepresenterade på vissa delar av den engelska landsbygden, vilket även gäller för vissa områden med stark hederskultur i dagens Turkiet. Minois (1999), 280; Navai (2009).

⁹⁴ För exempel på biologiska förklaringar som uteslutande betonar faktorer som PMS, pubertet, gener, oxytocin, testosteron och serotonin, se Ringskog (2001), 9, 11ff.

⁹⁵ Mäkinen (2006), 317; Ringskog (2001), 7.

⁹⁶ Foucault (2002a), 147, 152.

⁹⁷ de Beauvoir (2002).

⁹⁸ Pipher (1998), 176; Tholf (2006), 7.

⁹⁹ Favazza (1987), 132.

¹⁰⁰ Favazza (1987), 195f.

¹⁰¹ Favazza (1987), 196f.

En anförd förklaring till mäns höga suicidfrequens är att de har ett evolutionärt nedärvt stressbeteende, ”fight-or-flight”, ställt mot kvinnors förmodade ”tend-and-befriend”, som inte som hos kvinnor mildras av välmående-hormonet oxytocin. Problemet är att nästan all forskning om ”fight-or-flight”-beteendet bedrivits på män,¹⁰² varför det finns en risk att man förutsätter det man tror sig bevisa. Men man måste samtidigt vara försiktig när man skiljer mellan ”manliga” och ”kvinnliga” dispositioner till suicid. Till att börja med är suicidmetoderna ”könade”. Geväret i glesbygden har traditionellt symboliserat successionen mellan far och son, jägarens sociala status och mannens förmåga att klara sig själv.¹⁰³ Det är därför inte märkligt att suicid i vissa glesbygdsområden traditionellt har uttryckts som att ”gå och skjuta sig”, vilket motsvaras av en lokal förståelse för suicid som ytterst en fråga om att *tordas*.¹⁰⁴ I en situation där den svenske glesbygds mannen genom ålderdom eller sjukdom inte längre är förmögen att upprätthålla sin autonomi, kan han ta till geväret och överföra jaktsituationens mod och beslutsamhet till sitt suicid.

Men även sättet att vetenskapligt kategorisera suicid styrs av våra förutfattade föreställningar om vad som är essentiellt manligt och kvinnligt, vilket reflekteras i distinktionen aktiva/passiva metoder. Å ena sidan bekräftar beskrivningen att *män*, med aktiva, eller ”hårda”,¹⁰⁵ metoder, begår suicid, och kvinnor, med passiva och mjuka tillvägagångssätt, *parasuicid**; det finns en liten chans att den kommunikativa handlingen blir sedd om döendet tar mer tid (samt att man inte vill göra det ännu värre för de anhöriga genom att med ett skjutvapen vanställa sitt för en kvinna så viktiga yttre). Å andra sidan är det aktiva per definition maskulint. Drunkning blir därför ”passivt” och ”kvinnligt”, även om det torde förutsätta lika stor, om inte större, handlingskraft som en vedertaget ”aktiv” och ”hård” metod som hängning.¹⁰⁶

Privat och offentligt

Förutom val av andra metoder försöker kvinnor som regel begå suicid i låg ålder medan män gör det i hög. Att vara gift och inte arbetslös är en preventiv faktor för män men inte för kvinnor.¹⁰⁷ Men vid en närmare anblick kompliceras bilden. En kvinnas suicid är mer skamfyllt eftersom det hänvisar inåt, mot familjen, vilket är hennes traditionella värld. Det kan då förefalla som om andra är medskyldiga, kanske är hennes man en hustrumisshandlare? Mäns suicid pekar istället utåt mot den offentliga värld där de anses höra hemma.¹⁰⁸ Kanske klarade han inte pressen på jobbet eller så är det nog ”samhällets fel”? I det första fallet kan därför läkare och polis på ett nästan omedvetet plan göra en välvilligare tolkning med omtanke om änklungen.

¹⁰² Ringskog (2001), 12.

¹⁰³ Westerlund-Hännestrand (1991), 101f, 105, 118.

¹⁰⁴ Westerlund-Hännestrand (1991), 106. Inom den engelska aristokratin var det med svärd eller pistol som en ”gentleman” avslutade sitt liv. Hängning var en föraktad metod. Minois (1999), 187.

¹⁰⁵ Werner (2000), 41. Ju mer maskulina respektive feminina metoderna i en viss kultur tolkas, desto större skillnad är det i den faktiska användningen av metoderna. Esmaeli (2000), 23.

* Ett parasuicid är ett suicidförsök som inte föregås av en (allvarlig) intention att dö. Det föregivet misslyckade utfallet är en kommunikativ ”gest”.

¹⁰⁶ Den som dränker sig måste söka upp ett vattendrag, förmå sig gå ut i vattnet, sänka huvudet under ytan, övervinna instinkten att skydda hjärnan från kylan och bekämpa det autonoma nervsystemets signaler att andas – om man inte rent av väljer att ”aktivt” dra in vatten i lungorna.

¹⁰⁷ Ringskog (2001), 10; Mäkinen et al. (1993), 75.

¹⁰⁸ Kushner (1989), 105, 109, 111.

Suicidförekomsten hos män är högst i de äldsta åldersgrupperna. En bidragande faktor kan vara sjunkande halter av välmåendeskapande hormon som serotonin. Men jag tror det är viktigare att beakta en kulturell faktor. Mannens värld är traditionellt inte det privata hemmet, utan sammanfaller i större utsträckning med det offentliga yrkeslivet. I och med pensionen så förlorar mannen en stor del av sin offentliga identitet och livet utanför hemmet levs alltmer via fruns "sociala stödsystem".¹⁰⁹ Om frun dör förlorar mannen en viktig länk till den sociala gemenskapen, vilket kan erbjuda en alternativ förklaring till äldres och änklingars höga suicidfrequens.

Kvinnan har av hävd betraktats som en känslövsare. Hennes suicid är en privat relationshandling förbunden med hjärtesorg, svartsjuka, manipulation eller psykisk störning medan mannens suicid är en indikator på samhällets välfärd; hans motiv är materiell misär eller afärsproblem, och den rebelliska handlingen riktas mot makten för att återta en förlorad värdighet.¹¹⁰

Män väljer oftare våldsammare metoder varför det inte råder något tvivel om vad som har hänt.¹¹¹ En kvinna som stilla somnar in efter en överdos sömnmedel kan förmodas ha gjort en "felbedömning" varför risken finns att det klassificeras som olycksfall. I och med de mindre våldsamma metoderna är det lättare att dölja eller bortdefiniera kvinnors suicid. Vår förförståelse av att kvinnor begår färre suicid har påverkat oss att oftare se kvinnors dödsfall som olycksbetingade eller naturliga. Detta betyder att kvinnoemancipationen inte bara får till följd att fler kvinnor begår suicid, utan att vi börjar "se" fler kvinnliga suicidfall.

I statistiken gör man en tydlig, kanske alltför tydlig, skillnad mellan suicid och suicidförsök. Denna uppdelning är problematisk på flera plan. Den osynliggör att suicidförsök rymmer både suicidala gester och allvarliga försök. Kanske använder männen så pass effektiva metoder att även deras suicidala gester i viss utsträckning går över styr och oavsiktligt resulterar i suicid? Kushner har hävdat att en statistisk integrering av suicid och suicidförsök dessutom skulle understryka att fullbordade suicid endast är *en* möjlig utgång av suicidaliteten.¹¹²

Maskulinitet och gråt

Längre tillbaka i tiden lär man ha kunnat höra västerländska män snyfta, snörvla och hulka i en helt annan utsträckning än idag. Gråt var långt ifrån omanligt, snarare ett tecken på hängivenhet, ärlighet och kanske t.o.m. objektivitet.¹¹³ Medeltidsmänniskan var helt enkelt mer våldsam och direkt i sina känslouttryck.¹¹⁴ Från 1800-talet och framåt är bilden en annan. I samband med borgarklassens frammarsch i det ekonomiska, politiska och sociala livet under 1700- och 1800-talet blir värden som prestation, konkurrens, strävsamhet, disciplin och kroppskontroll allt viktigare. Tillknäpphet och känslöslighet blev idealet. Idéhistorikern

¹⁰⁹ Esmali (2000), 22.

¹¹⁰ Kushner (1989), 99; Esmali (2000), 21.

¹¹¹ Axelsson (2000), 20.

¹¹² Kushner (1989), 102f, 108, 118. Man kan på motsvarande sätt komplicera bilden av att yngre begår parasuicid och äldre fullbordade suicid. I yngre åldrar har man som regel större nätverk varför sannolikheten ökar att omgivningen griper in och förhindrar ett försök även med en allvarlig avsikt. Esmali (2000), 26.

¹¹³ Att gråtande tala för sin sak offentligt kunde indikera att man tog ämnet på allvar och att man hade tillskansat sig förstahandserfarenheter av det. Som Lorraine Daston har visat kunde objektivitetsbegreppet längre tillbaka ha en sådan subjektiv innebörd av *engagerad* "saklighet". Daston (1992).

¹¹⁴ Axelsson (2000), 15.

Claes Ekenstam ställer frågan varför kvinnor antagits kunna uttrycka vissa former av stark känslomhet, samtidigt som män tilldelats och uppvisat ett motsatt reaktionsmönster. Det råder knappast någon tvekan om att män i vår tid har längre till sina känslor, om man undantar aggressiva utlevelser. Den frånvarande gråten stämmer överens med ett i vår kultur allmänt tabu mot okontrollerat beteende. Mäns aggressivitet är i vissa former i själva verket ett uttryck för ett kontrollbehov – ett svar på upplevelsen av *förlorad* makt.¹¹⁵ Psykoterapeuten Alexander Lowen, som Ekenstam stöder sig på, har i sin kliniska praktik tyckt sig se att de män som mest fruktar att gråta också är mer disponerade för psykosomatiska åkommor, samtidigt som deras förmåga att uppleva glädje är mindre. Ekenstam menar att känslblockeringen innebär en tillbakagång i utvecklingen av de mellanmänskliga relationerna:

Att gråta är att acceptera sin mänskliga natur, att veta och känna att människolivet också har en tragisk aspekt. Sorgen är ett oundvikligt faktum för oss människor. Vi måste leva i medvetande om att livet även rymmer smärta, lidande och kamp.¹¹⁶

Kan det vara så att den förlösande gråten motverkar depressioner? Kanske kan den depressive hitta tillbaka till glädjen genom sorgen, över det som man har förlorat.¹¹⁷

Skam och skuld

Skam är en av människans mäktigaste känslor. Flera namnkunniga psykologer och psykiatrer ser suicid som ett sätt att ”överleva” en stor skam eller kränkning. Skammen anges intressant nog även som en faktor i Durkheims teori om det altruistiska självmordet.¹¹⁸ Kulturhistoriskt sett är skammen internt sammanlänkad med suicid på i stort sett alla nivåer; skam kan såväl vara orsak, motiv, symptom, verkan som förmildrande omständighet till suicid.¹¹⁹

Den som drabbas av skuldkänslor upplever ett hot om att *skadas*. Men detta hot är lättare att uthärda än skammens förebud om att *överges*.¹²⁰ Gråten är ett sätt att omvandla skam till skuld och i form av en sorg dela den med andra. Men för att lyckas omvandla den måste man kanalisera sin ilska på ett adekvat sätt, inse sin litenhet och visa sig svag – något som har svårt att passa in i maskulinitetens självbehärskningsideal. Den naturliga, utåtriktade aggressionen förbyts hos den depressive i en inåtriktad destruktiv aggression.¹²¹ Det skulle därför kunna vara så att män i vår kultur har svårare än kvinnor att bära och hantera (omvandla) skam.

Skulden, så som den förstås i den psykoanalytiska teoribildningen, uppkommer genom en frivillig överträdelse av förbuden i vårt överjag. Skammen däremot infinner sig när vi inte når

¹¹⁵ Beck-Friis (2005), 107.

¹¹⁶ Ekenstam (1998), 50ff, 98, 121ff.

¹¹⁷ Beck-Friis (2005), 23.

¹¹⁸ Westerlund-Hännestrand (1991), 127; Durkheim (1983), 171f.

¹¹⁹ (1) Suicid är i sig självt skamfyllt; (2) skam kan driva någon till suicid; (3) den suiciderande kan lämna andra med skamkänslor (skamöverföring); (4) suicid kan användas för att upphäva/återlösa skam (”hederssjälvmord”); (5) efterspelet kunde i det medeltida/tidigmoderna Europa handla om att klarlägga skuldfrågan och genom förhandlingar delegera bort den offentliga skam som suicidfallet framkallade; (6) en outhärdlig vanära kunde i tidigmodern tid betraktas som en förmildrande omständighet; (7) påföljder för suicid och suicidförsök utgjordes under tidigmodern tid av s.k. skamstraff, t.ex. offentliga stymplingar. Se t.ex. Axelsson (2000), 29; Jarrick (2000a), 89; Jarrick (2000b), 184; Ohlander (1986), 38f; Minois (1999), 30.

¹²⁰ Sigrell (2005), 164.

¹²¹ Beck-Friis (2005), 100.

upp till våra jagideal, konstituerade i våra egna och andras förväntningar.¹²² Vi upplever oss själva som i grunden fel. Vi rodnar eller blir likbleka, bryter blicken och vill dölja oss. Här visar sig den av Freud identifierade, och med libidoenergierna konkurrerande, dödsdriften (*destrudo*); när vi skäms vill vi sjunka genom jordens yta, och vi upplever att det är detta omgivningen fordrar av oss. I kontrast till skuldens relativitet upplever man skammens skada som irreparabel.¹²³ Om skulden griper tillbaka på vad man har *gjort* handlar skammen om vad man *är*.¹²⁴ ”Vanäran” verkar genomskådas av alla. Om inte vreden och förbittringen levs ut, kan det mycket väl vara så att de kapslas in. Aggressionen, såväl den inåtvända som den utåtriktade, karakteriseras av Beck-Friis som depressionens fader.¹²⁵ Han menar med stöd i sin kliniska praktik att depressiva ofta har en låsning mellan skam och skuld. Skuldens förlösande ”förlåt?” blockeras av skamkänslor.¹²⁶ Skulden visar sig genom den för män i vår kultur svårtillgängliga sorgsenheten och gråten. I den framgångsrika psykodynamiska terapin lyckas patienten omvandla sin skam till skuld, vilken i sin tur kan övergå i sorg, som alltså kan bearbetas, integreras eller lämnas.¹²⁷

En alltför stor skam kan slå över i sin motsats; det är då endast genom att bli ”skamlös” som man orkar uthärda den. Historiskt visar sig detta i att kvinnor som blivit gravida utanför äktenskapet, inför hotet om skamstraffens sociala stigmatisering, kunde förmås att överträda alla gränser, t.o.m. tabut mot suicid. Skamstraffen i tidigmodern tid var framförallt samhällspreventiva; för den drabbade individen kunde de snarare bli ett incitament till ytterligare självdestruktivitet.¹²⁸

Historikern Arne Jarrick har utarbetat en teori som förklarar till synes olika suicidtyper såväl i historisk tid som i nutid, med hänvisning till skam. Suicid kan ses som ett misslyckande att uthärda skam och den som suiciderar söker byta ut sin skam mot en skuld som går att vältöra över på andra.¹²⁹

Suicidfallet och dess efterverkningar kan ses som ett bollande av skam fram och tillbaka. Jarrick kallar de efterföljande rättegångarna för ”övervältringsstrider”.¹³⁰ Även om vissa typer av suicid kan ses som en form av skamöverföring bör man i en humanistisk prevention inte försöka bolla tillbaka skammen genom att bidra till den sociala tabueringen. Kanske är det först när vi som medmänniskor öppet erkänner suicidalitetens allmänmänsklighet och aktivt tar på oss en del av ansvaret, dvs. skulden, som vi inte kommer lida av dess skamlighet? Kanske är suicid ett symptom på en kollektiv dysfunktionalitet lika mycket som på en individuell?

¹²² Sigrell (2005), 164f.

¹²³ Sigrell (2005), 165, 168f.

¹²⁴ Sartre (1986), 143, 145.

¹²⁵ Beck-Friis (2005), 99.

¹²⁶ Sigrell (2005), 167, 170.

¹²⁷ Sigrell (2005), 169f.

¹²⁸ Ohlander (1986), 39, 48.

¹²⁹ Jarrick (2000b), 162, 164.

¹³⁰ (1) Individen uppfattar att det egna jaget inte räcker till i förhållande till kollektivets krav, och kollektivet vet samtidigt att individen i fråga uppfattar det så, och kanske t.o.m. känner sig medskyldigt. (2) Den depressiva och sårbara individen suiciderar och lägger därmed över skammen på kollektivet i form av en skuld. (3) Kollektivet utmäter olika skamstraff och försöker medelst påle i bröstet och begravning vid en korsväg försäkra sig om att den döde inte kan gå igen och bolla tillbaka skammen. I det senare fallet naglas skulden bokstavligen fast vid den döde.

Vi lever inte längre i en hederskultur, åtminstone om vi undantar delar av glesbygden. Varför var det då först i modern tid som suicidfrequensen ökade så dramatiskt? Motsäger inte detta Jarricks teori? Jarrick försöker förklara detta med att det i det för- och tidigmoderna Sverige fanns offentliga institutioner för att upprätta de utskämda eller vanärade, vilket suicidprocesserna exemplifierar. Även om modernitetens människa mer styrs av ett materiellt egenintresse än av svunna tiders strävan efter symbolisk ära, måste hon i en annan utsträckning *själv* bära den skam hon trots allt drabbas av.¹³¹

Manliga och kvinnliga depressioner

Diagnostiserad depression är signifikant vanligare hos kvinnor än män¹³² – trots att män är överrepresenterade i suicidstatistiken. Det är dock oklart hur skillnaden ska tolkas. Det finns många förslag på ”kvinnliga” förklaringsmodeller till kvinnors depressioner. Men kan det vara så att depressionerna, beroende på inte bara hormonella utan också sociokulturella faktorer, tar sig olika uttryck, vilket eventuellt gör mäns depressioner svårare att diagnostisera? Är mäns depressioner helt enkelt mer ordlösa och maskerade?¹³³ Jag tror att det ligger något i att som Beck-Friis relatera könsskillnaderna till övergripande *omgivningsfaktorer*.¹³⁴

Fler intressanta könsberoende skillnader visar sig. Det förekommer mer sjuklighet i depression hos skilda kvinnor och änkor än hos ensamstående kvinnor. Den icke-självvalda ensamheten tycks mer påtaglig. Men även gifta kvinnor är sjukligare än gifta män.¹³⁵ En social förklaring som anförts är att kvinnan som utsätts för mannens maktposition plågas av sin underordning och av att vara mindre värd. Hennes dubbla lojaliteter inför hemmet och arbetet är stressande. Den ensamstående skulle däremot inte ha samma inlärd underkastelse och osjälvständighet. Änklingar är dock depressivt sjukare än änkor.¹³⁶ Kan detta stärka hypotesen om mäns kulturellt förvärvade oförmåga till sörjande?

Enligt Beck-Friis upplever kvinnor sig mer än män vara fyllda med skam. Han hävdar dock att kvinnor som regel oftare tar (överdrivet) ansvar för sina misslyckanden, vilket främjar omvandlingen av skam till skuld. Det skulle kunna vara så att män generellt sett är sämre på att hantera skam – när den väl kommer.¹³⁷ Men precis som att män hämmas i sina känslouttryck när det gäller gråt, är aggressiva känslor hos kvinnor mer förbundna med både skam och skuld. Enligt Beck-Friis vänder de då dessa inåt som bestraffning.¹³⁸ Kanske kunde man beskriva kvinnors misslyckade suicidförsök som inåtriktad aggression, i relation till mäns fullbordade suicid som en tydligare, om än misslyckad, form av utåtriktad aggression.

¹³¹ Jarrick (2000b), 172f. Aldrig någonsin har det dock funnits ett samhälle med ett optimalt system för att hantera skam, och därför är suicid, enligt Jarrick, ett universellt fenomen.

¹³² Merikangas (2000).

¹³³ Ringskog (2001), 8f; Beck-Friis (2005), 115, 200.

¹³⁴ Beck-Friis (2005), 191ff.

¹³⁵ Petersson (1999), 120; Ringskog (2001), 14.

¹³⁶ Beck-Friis (2005), 193

¹³⁷ I en stor enkätundersökning 2009 bland Göteborgs niondeklassare uppger flickorna att de ”skäms” betydligt oftare än vad pojkarna anger. *GP* (2010). Talar då resultatet emot hypotesen om kvinnlig skuld och manlig skam? Som Sigrell hävdar är förnekandet eller projiceringen av skam (skamlöshet) ett vanligt sätt att handskas med skam när man inte förmår ”erkänna” sin skuld. Sigrell (2005), 169f.

¹³⁸ Beck-Friis (2005), 199.

Beck-Friis hävdar att mäns depressioner är mer skamfyllda, åtminstone initialt. Medan mannen *skäms* för sin impotens och sin kränkta självkänsla, känner kvinnan ett hot mot de personliga relationerna i form av en *skuld* för sitt misslyckande.¹³⁹

En utmaning är att upptäcka de suicidala män som traditionellt undflytt de depressiva diagnoserna. Mäns relativt höga suicidtal tyder på att de är deprimerade i minst lika stor utsträckning som kvinnor. En förklaring kan vara att mäns depressioner har en annan, mer utåtagerande symptombild. Män tillerkänns inte i samma utsträckning som kvinnor förmågan att kommunicera sina känslor. De har svårare för att uppsöka vård, hitta stöd hos omgivningen och våga ta emot hjälp. De tycks också oftare dölja sin skam och sin depression genom att gå in i ett alkoholmissbruk, vilket är mindre accepterat för kvinnor.¹⁴⁰ Det betyder att kvinnor lättare kan bli sedda inom vården, som just ”depressiva”, vilket kan fungera suicidpreventivt. I ett kort perspektiv behövs utbildningsinsatser på primärvårdsnivå.

Med en genusmedveten* prevention tror jag inte att man kan skapa färre depressiva, men kanske färre depressiva som till slut tar sina liv. Att gråta ”inombords” och därmed blockera skuld-känslor tycks kulturellt konstruerat. Därmed kan det också dekonstrueras. Genom våra kulturellt skapade könsroller har män svårare att sätta ord på sina känslor och därmed kunna skilja ut skammen, skulden och aggressiviteten från varandra, vilket är en förutsättning för att bearbeta dem.¹⁴¹

Hedersmord och hederssjälv-mord

Frågor om skam och skuld aktualiseras också i de senaste årens diskussion om hedersrelaterad brottslighet. Här är mordet endast den sista utvägen. För den som vanärats framstår det som att någon måste försvinna, men det behöver inte vara en själv.¹⁴² Ett alternativ är delegerat suicid, i en form som Durkheim skulle beteckna som fatalistiskt, där den enskilde offerar sig för ett despotiskt kollektiv.¹⁴³ Dottern som vägrar gifta sig med den utvalde kusinen vanäras familjen. Om familjefadern eller en äldre bror får fysisk kontroll över flickan, genom att t.ex. låsa in henne, kan man förmå eller tvinga henne att begå suicid, vilket gör att skammen hamnar på henne, och därmed återlöses, istället för på familjen. Genom att offra sig själv uppfyller flickan normsystemet och blir återupprättad.¹⁴⁴ Familjen kan således uppmana flickan till suicid med ett hot om att annars mörda henne. Skulden över att ha tvingat dottern till suicid kan vara lättare att leva med än den *skam* som fadern uppfattar att omgivningen fäst på familjen, p.g.a. flickans förmenta lösaktighet.¹⁴⁵ I ”hederssjälv-mordet” byts på ett bisarrt sätt flickans skam ut mot familjens skuld. I vissa hederskulturer som under inflytande av en hastig modernisering hamnar i ett anomiskt tillstånd har det visat sig att den kvinnliga suicidförekomsten

¹³⁹ Beck-Friis (2005), 94. Jfr Ringskog, *Könsparadoxen*, 8.

¹⁴⁰ Ringskog (2001), 5, 7f; Jukkala & Mäkinen (2010), 15.

* Genus betecknar den sociala/kulturella kodningen av vårt biologiska kön. Ett genusperspektiv belyser hur våra könsidentiteter iscensätts, omskapas och förhandlas i vårt dagliga handlande men också hur de upprätthålls och förmedlas i socioekonomiska och kulturella strukturer.

¹⁴¹ Beck-Friis (2005), 115.

¹⁴² Jarrick (2000b), 161.

¹⁴³ Durkheim (1983), 242.

¹⁴⁴ Westerlund-Hännestrand (1991), 129.

¹⁴⁵ Jfr resonemanget om mord och ära i det tidigmoderna Sverige, Jarrick (2000a), 87f.

kan skjuta i höjden, och på tvärs med den globala trenden vida överstiga männens frekvens. En ort i Turkiet kallas idag ”Suicide City” och syftar på detta omvända förhållande.¹⁴⁶

Straffad av livet – straffad med döden

Själv mord var länge betraktat som en oförlåtlig synd. Men problemet var att syndaren inte var närvarande när straffet skulle verkställas. De som misslyckades med sina suicidförsök fick även bära skammen från dem som begick fullbordade suicid och på vilka man projicerade sin frustration att inte kunna döma (eller hjälpa) dem när de fortfarande var i livet. Det är som att suicidförbudet uppkommit genom vår kollektiva oförmåga att förhindra det. Suicidfallet kunde också innebära en implicit kritik av gemenskapen och då blev bestraffningen ett sätt att bolla tillbaka skammen. Frustrationen visar sig i att den döda kroppen ändå skulle straffas genom att inte få en anständig begravning, inte få beröras av andra än skarprättaren, förutom då i läkarkandidaternas dissektionsövningar,¹⁴⁷ vilket var ett tecken på dess, jämte mördares och prostituerades, låga status men också ett led i att den skulle skändas efter döden. Konfiskationen av den dödes egendom och upphävande av de anhörigas arvsrätt i länder som England och Frankrike, var ytterligare ett sätt att ”lösa” skuldfrågan. Att straffa dem som misslyckats med sina suicidförsök med döden, visar på det motsägelsefulla i den gamla rättsskipningen. För hur straffar man rättsligt den som redan straffats av livet, den som redan bär på den outhärdliga skammen av ett utomäktenskapligt barn, den som redan försökt ta döden i sina egna händer, den som inte ens utanför fängelset haft andra möjligheter än att leva på ”vatten och bröd”, för att inte tala om den som redan var död? Det är inte för inte som upplysningsfilosoferna liknade de absurda straffen vid att piska en staty.¹⁴⁸

Jag tror att projiceringen av den egna vanmakten på självmördaren är en anledning till att skamstraffen under en period blev alltmer bisarra och oproportionerliga.¹⁴⁹

Prevention och jämställdhet

I Sverige var kvoten mellan mäns och kvinnors suicid mindre i för- och tidigmodern tid.¹⁵⁰ Kanske kan en förklaring vara att kvinnan genom sin medikalisering under 1800-talet lättare kunde fångas upp inom psykiatrin. Men å andra sidan fortsatte kvinnors suicid att öka under 1900-talet när männens började avstanna efter 1800-talets extrema ökning. För svenska förhållanden har dock den kvinnliga ökningen sedan 1970-talet avstannat, vilket skulle kunna vara en indikation på att ökad jämställdhet också fungerar suicidpreventivt även för kvinnor.

Jämställdheten kan vid en första anblick paradoxalt nog både minska och öka kvinnors suicid.¹⁵¹ När kvinnor erövrar höga sociala positioner riskerar de att utsättas för mer stress och isoleras i en värld dominerad av män.¹⁵² Kvinnors yrkesmässiga ambitioner har traditionellt varit lägre vilket motverkat besvikelser inför karriärmässiga bakslag. Män har haft fler möj-

¹⁴⁶ Navai (2009).

¹⁴⁷ Droge & Tabor (1992), 50.

¹⁴⁸ Jarrick (2000b), 115f.

¹⁴⁹ Jfr Ohlander (1986), 48f.

¹⁵⁰ Mäkinen et al. (2002), 278.

¹⁵¹ Äktenskapet har i radikalt tänkande ofta beskrivits som en samhällssanktionerad form av slaveri, som i vissa fall indirekt kan tvinga kvinnan till suicid. Se t.ex. Marx (1999), 58.

¹⁵² Petersson (1999), 121, 126.

ligheter att nå ekonomisk framgång och därmed levt med större risker att förlora sin status. Ju mer att vinna, desto mer att förlora. Jeffrey R. Watt har i enlighet med ett sådant resonemang funnit stöd för att det främst varit mäns suicid som ökat i samband med 1700- och 1800-talens politiska och ekonomiska kriser. Då moderniteten institutionaliserat *krisen* ger det en förklaring till varför inte bara suicidtalerna sköt i höjden under 1800-talet utan även kvoten mellan könen då blev så extrem.¹⁵³ Eftersom kvinnan hade sin primära plats i hemmet upplevdes inte yrkesmässiga motgångar som ett lika stort personligt misslyckande.¹⁵⁴ Genom att denna bild till stor del förändrats i Sverige är det inte underligt att könskvoten för suicidtalerna blivit mindre.

Att män idag identifierar sig mindre med sitt yrke än för några decennier sedan tycks fungera suicidpreventivt. Man talar därför om en konvergenhypotes, där mäns och kvinnors suicidtal närmar sig varandra. Samtidigt får man inte överdriva jämställdhetens negativa konsekvenser. Ända sedan slutet av 1700-talet har man förbundet kvinnoemancipationen med högre suicidrisk. Så sent som en bit in på förra århundradet befarade man att kvinnors rösträtt drastiskt skulle öka kvinnors och barns suicidfrekvens,¹⁵⁵ vilket inte var så mycket en förutsägelse som en förevändning för att försvara sakernas tillstånd. I länder med mer stereotypa förväntningar på könen, så som i Ryssland och Ukraina, är andelen män avsevärt högre än i ett relativt jämställt land som Sverige.¹⁵⁶ En faktor bakom de östeuropeiska männens höga suicidfrekvens kan vara att traditionella eller konventionella könsidentiteter genererar mer konventionella suicidmetoder, som i männens fall ger säkrare utfall.¹⁵⁷

En ökad jämställdhet skulle också kunna fungera suicidpreventivt på ett mer generellt plan. Det finns forskare som hävdar att förekomsten av kvinnors parasuicid återspeglar konventionella könsrollsförväntningar. Även om förändrade könsroller, åtminstone initialt, kan bidra till en ökning av kvinnors suicid, kan de minska *suicidförsöksincidensen* inom denna grupp, utöver att det skulle minska suicid inom de grupper av män med mest konventionella identiteter, t.ex. bland äldre.¹⁵⁸

Man har sett att kvinnors hälsa idag i större utsträckning påverkas negativt av arbetslöshet, i likhet med männens.¹⁵⁹ Men som vi kommer att se i kapitel 5 är inte den manliga suicidbenägenheten vid arbetslöshet en konstant, utan den är bl.a. avhängig i vilken grad man kan försona sina offentliga och privata identiteter.

4. Modernitet – senmodernitet – suicidalitet

Sedan några decennier tillbaka har det blivit allt vanligare att vid sidan av modernitet tala om postmodernism, postindustrialism, informationssamhälle, nätverksamhälle eller, vilket jag här ska göra, senmodernitet. Inför oöverskådliga informationsmängder, hypersnabba kapitalrörel-

¹⁵³ Watt (2004), 157. Till viss del får ökningen i moderniteten dock tillskrivas en bättre rapportering. Med urbaniseringen försvann inte bara de suicidpreventiva gemenskaperna utan med dem även deras sociala kontroll som bidrog till underrapporteringen. Ohlander (1986), 57.

¹⁵⁴ Watt (2004), 145.

¹⁵⁵ Ekström (1999), 167.

¹⁵⁶ Mäkinen (2006), 317.

¹⁵⁷ Ringskog (2001), 9.

¹⁵⁸ Ringskog (2001), 9.

¹⁵⁹ Petersson (1999), 126.

ser, mobila arbetsmarknader, samt hotande massförstörelsevapen och miljökatastrofer, minskar handlingsutrymmet i nuet och tron på kollektiva framsteg. Människan blir mer opolitisk och självupptagen.

Anthony Giddens formulerar det som att modernitetens ”emancipationspolitik” övergår i en senmodern ”livspolitik”.¹⁶⁰ Befrielsen från tradition och religion står inte längre högst på dagordningen. Det nya målet stavas valfrihet, dvs. möjligheten att välja livsstil och olika vägar till självförverkligande.¹⁶¹ Kännetecknande för det *moderna* samhället är en utbredd riskmedvetenhet som fyllts med ett hypotesprövande tvivel. Denna hållning lever vidare in i senmoderniteten men bärs inte längre upp av en känsla av helhet och meningsfullhet. Istället blir individerna alltmer existentiellt isolerade. Framförallt separeras de från den politiska sfären och blir inriktade på att utveckla sina *själv*.¹⁶²

Självvet blir i moderniteten ett reflexivt projekt.¹⁶³ Genom upptäckten av självet internaliseras frihet och identitet men också oro, ångest och tvivel. Man skulle kunna säga att det moderna självet är en förutsättning för egoistiska *själv*-mord. När individen upptäcker sitt själv blir det i en annan utsträckning möjligt att lägga skulden för sociala olyckor på sig själv. En intressant aspekt av *själv*mord är att kvinnan historiskt sett inte tillåtits utveckla ett *själv* i samma utsträckning som mannen. Kvinnan har förpliktats att leva för sina barn och ombesörjandet av sin mans privata välbefinnande.¹⁶⁴ Under medeltiden var kvinnan, liksom den livegne, någon annans egendom.¹⁶⁵ Kvinnor har tränats i att inte sätta sig själva i första rummet.¹⁶⁶ Frånvaron av ett själv behöver dock inte tolkas suicidpreventivt. Det finns suicidfall i samhällen med rigida könshierarkier där det inte är möjligt att utveckla ett själv. Kvinnan dignar under familjens bördor och riskerar till slut att utplånas.¹⁶⁷ Även parasuicid kan tolkas på detta sätt. Kvinnan tillhör någon annan, men suicidförsöket innebär ett hot om att hon ska ta över sin kropp.¹⁶⁸

Vad som sker i moderniteten, och kanske framförallt i senmoderniteten, är att självidentitetens reflexiva projekt ständigt växer, och allt mer omfattar båda könen. Fixeringen vid självet uttrycks i våra projekt att träna, göra livsstilsförändringar, gå i terapi och coachas, låta oss plastikopereras, välja och byta utbildning, yrke och partners, samt ”familjeplanera” karriären. I den svenska skolan blir elevens självskattning en allt viktigare del av lärandet och bedömningen. Ju större självet blir desto svårare kan man tycka att det borde bli att åsidosätta sina egna behov för att bibehålla sin integration i den suicidpreventiva gemenskapen, vilket teoretiskt sett skulle kunna resultera i fler suicidfall.

¹⁶⁰ Giddens (1991), 3, 214.

¹⁶¹ Enligt Giddens bekräftas detta av psykoanalysens historia. Idag känner patienter oro inför vad de ska bli eller vad de ska välja att tro på, medan patienter i psykoanalysens barndom bekymrade sig för vad de *inte* fick tro på eller vilja bli. Giddens (1991), 69.

¹⁶² Giddens (1991), 209.

¹⁶³ Giddens (1991), 32.

¹⁶⁴ Rousseau (1977–1978).

¹⁶⁵ Kushner (1989), 110.

¹⁶⁶ Det var först inför ett cancerbesked i hög ålder som en kvinna i min närhet kan sägas ha upptäckt sitt själv, med omvälvande implikationer för hennes förhållande till sin sociala situation. Efter ett långt liv med en aldrig sinande ström av förutseende omsorg och omtanke om andra, ställdes hon inför den omtumlande upplevelsen av sig *själv* som ett möjligt objekt för reflektion och ångest.

¹⁶⁷ Westerlund-Hännestrand (1991), 130.

¹⁶⁸ Kushner (1989), 110.

Enligt Giddens är det ett utmärkande drag hos senmoderniteten att skamkänslor, snarare än skuldkänslor, undertrycks, samtidigt som skammekanismerna ökar.¹⁶⁹ Vår identitet smälter alltmer samman med vår förmåga att visa fram materiella tillgångar och offentliga framgångar, och när förmågan sviktar övergår vår självkärlek i självförakt. Christopher Lasch har framgångsrikt applicerat en psykodynamisk begreppsbildning på den västerländska kulturen. Begreppet narcissism handlar inte så mycket om personlighetsstörningar som om vår kultur, geografiskt och kronologiskt sammanfallande med Giddens senmodernitet. De förändrade villkoren främjar enligt Lasch narcissistiska drag, varför förekomsten av narcissistiska personligheter och narcissistiskt sköra individer ökar.¹⁷⁰ De orsaker till den kollektiva narcissismen som Lasch identifierar är i mångt och mycket identiska med de faktorer Giddens härleder till senmoderniteten. I den ökande specialiseringen tappar människor successivt kontakt med de övergripande processer som påverkar arbetsvillkoren och de förfråmligas ifrån sina sammanhang.¹⁷¹ I skuggan av den sociala verklighetens alltmer diffusa karaktär blir individerna mer inriktade på att utveckla sig själva; kollektiva bekymmer transformeras till personliga problem.¹⁷² I ett narcissistiskt samhälle lever människan därför alltmer i nuet utan känsla för historien och framtiden. Individen blir självupptagen och fokuserar sin konsumtion och omedelbara behovstillfredställelse. Inombords gnager dock en känsla av tomhet.¹⁷³

Familjens socialiserande, och kan man förmoda, suicidpreventiva, funktioner ersätts av individualiserad psykoterapi, självhjälpsutveckling och fortbildning på egen hand, vilka kan ses som en flykt till privatlivet. De egna, ”ungdomliga” behoven idealiseras och den senmoderna människan får helt enkelt en narcissistisk personlighetsstruktur.¹⁷⁴

I ett senmodernt och narcissistiskt samhälle tenderar individerna i allt större utsträckning att jämföra sig med andra, vilket kan leda till känslor av underlägsenhet och därmed skam. Ju högre jagideal och krav på perfektionism, desto större risk för smärtsamma skamreaktioner, hånfulla självförelser,¹⁷⁵ och känslor av att förskjutas från omgivningen.

Kulturell narcissism och suicidal depression

I ett narcissistiskt samhälle behöver man i större utsträckning omedelbar bekräftelse. För att dölja ett outvecklat, tomt och otryggt själv behöver narcissisten blåsa upp en grandios självbild av förment autonomi som ständigt måste bekräftas i omgivningens beundran. Bekräftelsituationen är dock bräcklig och laddad med skam, då individen själv inte kan uppfatta sitt värde, varför det narcissistiska samhället skapar självsvaga individer som utåt sett beundrar sig själva, men som innerst inne är fyllda av självhat.¹⁷⁶ Om patienten i den djuppsykologiska terapin tidigare led av hysteri och tvångsneuroser, handlar det idag om att bearbeta depressiva känslor av meningslöshet och tomhet.¹⁷⁷

¹⁶⁹ Giddens (1991), 69. Man kan säga att senmoderniteten i inverterad form återupprättar en för- och tidigmodern skamkultur som ersätter modernitetens skuldkultur. Jfr Axelsson (2000), 21.

¹⁷⁰ Lasch (1979), 101.

¹⁷¹ Sigrell (2005), 284f.

¹⁷² Giddens (1991), 171; Lasch (1979), 43.

¹⁷³ Lasch (1979), 30f, 48ff, 55.

¹⁷⁴ Sigrell (2005), 284f.

¹⁷⁵ Sigrell (2005), 164, 167.

¹⁷⁶ Lasch (1979), 72.

¹⁷⁷ Sigrell (2005), 286.

I ett narcissistiskt samhälle bekräftas vi genom vår sociala status. Men när denna inte bärs upp av vår självbekräftelse hotar skamkänslor som också kan vara tecken på en annalkande depression. Den depressive upplever bristen på bekräftelse som en skamfylld känsla av total värdelöshet.¹⁷⁸ I den romerska myten om Narkissos, ynglingen som förälskar sig i sin egen spegelbild, leder tomheten till borttynande och självdöende.

Man kan anta att för att vi ska kunna hitta tillbaka till glädjen måste vi erkänna vår svaghet och stå ut med vår ofullkomlighet. Som vi sett är det inte otroligt att denna möjlighet blockeras av den maskulina identitetens kontrollideal. Det är som vi tidigare sett genom omvandlingen av skammen till skuld och saknad och sorg som meningsfullheten kan återvända.

Det finns alltså ett samband mellan narcissism, depression och skam. Många deprimerade har under uppväxten inte fått sin existens och sitt värde tillräckligt emotionellt bekräftade. Man kan se det som att de lämnats ensamma med sin skam.¹⁷⁹ Skammen är i Beck-Friis ord depressionens moder. I den mån man har utvecklat en narcissistisk strategi för att handskas med denna brist, fungerar narcissismen enligt honom som depressionens sår. Aggressionen, ibland även i frånvarande form, är depressionens motor, som håller såret öppet; den låser fast skulden vid skammen.¹⁸⁰ Vikten av att kunna läka sina sår genom att erkänna deras orsaker understryks av att suicidhandlingen kommunicerar en uppdämd psykisk smärta.¹⁸¹ Utifrån ett psykodynamiskt perspektiv kännetecknas narcissismen av en omedveten längtan tillbaka till det paradisiska ursprunget, tiden i moderlivet. I senmodernitetens kommersialiserade offentlighet, kan man tillägga, förstärks tron att gräset alltid är grönnare på andra sidan, och att man aldrig är så lycklig som man *skulle* kunna bli. Det paradisiska ursprung som de kommersiella budskapen förespeglar representerar en punkt utan smärta vilket för narcissisten resulterar i något som liknar självskadarens paradox: Suicidhandlingen är ett sätt att leva vidare. Livgivande kontakt, förening och närvaro finner man till slut bara i döden.¹⁸²

5. Suicidpreventionens sociokulturella förutsättningar

Från yttre fördömande till inre disciplinering

I Sverige har suicidpreventionen historiskt vilat på kyrkans och församlingens axlar, sedermera har den blivit en fråga för familjen för att slutligen hamna inom statens, eller kanske också civilsamhällets ansvarsområde.¹⁸³ Ända sedan Durkheims dagar har det varit känt att religionens församlingssamfund fungerat preventivt då den organiserar individens liv i en tillhörighet av mellanmänniskt beroende. Religionens strukturer bidrar till individens sociala integration och sätter gränser för hennes rastlösa tankeliv. När det gäller innehållet blir frågan mer komplex. Kristendomens helveteslära och traditionella tabuerande av suicid som en dödlig synd har sannolikt fungerat avskräckande överlag,¹⁸⁴ men samtidigt kan man inte komma

¹⁷⁸ Beck-Friis (2005), 100

¹⁷⁹ Beck-Friis (2005), 97.

¹⁸⁰ Beck-Friis (2005), 96, 99, 115.

¹⁸¹ Beck-Friis (2005), 105f.

¹⁸² Beck-Friis (2005), 105f.

¹⁸³ Beskow & Jarrick (2000), 11; Odén (2000), 27. Jfr Cahn (1998), 423.

¹⁸⁴ Med grund i Augustinus kritik av martyriet bland kättare definierades självmordet som en synd och ett brott på flera konstitutiva kyrkomöten under 500-talet. Man kan notera att självmördarna i den elfte och trettonde

ifrån de ”suicidala” tendenserna i dess världsförakt, evighetslängtan, offerkult och i martyriet. Det finns en dialektik i kristendomen mellan kärleksfullhet och avståndstagande, mellan vördnaden inför det heliga och vanhelgandet av det profana.¹⁸⁵ Den suicidala spänningen är därför konstitutiv: Å ena sidan återlöser Jesus mänsklighetens skuld genom att ge sitt liv frivilligt. Å andra sidan gjorde man Judas till den störste syndaren, för hans förräderi – men också för hans suicid.¹⁸⁶

I dualistiska världsåskådningar ligger det nära till hands att föreställa sig människan som bestående av två substanser, en själslig och en kroppslig, där den förra värderas högre än den senare. I sin mest extrema form framträder kroppen som själens fångelse. Själens enda överlevnadskänsla är att frigöras från den onda materien. Det är kännetecknande för ett flertal dualistiska frälsningsläror att de explicit förbjuder suicid.¹⁸⁷ Det är dock symptomatiskt att kristendomen, som traditionellt förbjöd suicid, även i viss utsträckning kan ha suggererat det. Det fanns katolska teologer under 1500-talet som starkt fördömde suicid men samtidigt menade att döden var något att längta efter och kanske i ett visst avseende försöka påskynda.¹⁸⁸ Detta var även tydligt i en samtida teologi som förblev levande i Sverige fram till början av 1900-talet. Ett av dess teman var uttryckligen att som god kristen *dö* ifrån det kroppsliga och världsliga till förmån för det andliga.¹⁸⁹ Det kristna kärleksbegreppet, *agapé*, innebär förutom omsorg också ett mått av självutplånande, att ge upp sig själv för ett högre syfte. Suicidförbudet fanns talande nog inte i urkristendomen – de första kristna levde i 500 år utan suicid-tabu. Tvärtom växte det fram som en reaktion mot ett alltför ymnigt bruk av frivilligt martyrskap, framförallt hos de nordafrikanska donatisterna. De tidiga kristna valde den frivilliga döden i strid med Roms lagar.¹⁹⁰ Jesus själv kan sägas ha uppvisat ett suicidalt beteende, åtminstone så som det återges i Johannesevangeliet.¹⁹¹ Gränsen mellan evighetslängtan och dödslängtan är flytande.¹⁹² Den livsförnekande och asketiska dimensionen inom vissa schatteringar kan rent av stå i motsättning till att vårda livet. Å ena sidan ska kroppen tuktas och det

sången i *Den gudomliga komedin* placerats så långt ned som i helvetets sjunde krets, relativt nära den nionde kretsens förrädare, dvs. intill djävulen själv. Själv mördarnas själar har lämnat kropparna vilda av självhat och har förvandlats till buskar vars blad och grenar sargas av hungriga harpyor och hundar. Alighieri (1308–1321), 54, 60–64. Man får dock komma ihåg att det inte är så enkelt som att det var den kyrkliga och världsliga makten som tvingade på vanligt folk sina negativa uppfattningar om suicid. I många fall var det folkliga opinioner, sedvänjor och ritualer som översattes till civil eller kanonisk rättspraxis. MacDonald & Murphy (1990), 353. Helvetesläran har sannolikt inte bara avskräckt människor från suicid. Den som trodde sig redan förlorad för helvetet kunde ta sitt liv utan rädsla. I sådana fall bidrog helvetesläran rentav till den suicidala svartsynen. Minois (1999), 246.

¹⁸⁵ Jarrick (2000b), 154.

¹⁸⁶ van Hooff (1990), 197.

¹⁸⁷ van Hoof (1990), 188.

¹⁸⁸ Minois (1999), 17, 38, 68.

¹⁸⁹ Jarrick (2000a), 81f; Jarrick (2000b), 148ff. Jfr Minois (1999), 298.

¹⁹⁰ Droge & Tabor (1992), 1f, 5; Minois (1999), 55.

¹⁹¹ ”Fadern älskar mig därför att jag ger mitt liv för att sedan få det tillbaka. Ingen har tagit det ifrån mig, jag ger det av fri vilja. Jag har rätt att ge det, och jag har rätt att få det tillbaka.” Joh 10:17–18.

¹⁹² 1997 begick 39 medlemmar ur den amerikanska kvasikristna UFO-sekten Heaven’s Gate kollektivt suicid. Sekten förespråkade inte suicid principiellt utan ”martyrskap” som en möjlighet att undvika *mänsklighetens* förestående metaforiska suicid eller genocid (krig, miljöförstöring, apokalyps) – givet att nästa steg på vägen mot himmelriket hade visat sig. Man kan knappast ta miste på hur sektens världsförakt och extrema dualism – kroppen är ett tillfälligt skal och ett ”fordon” – ursäktar martyrskapande suicid och bidrar till att suggerera dess inbyggda dödslängtan: ”It is also possible that part of our test of faith is our hating this world, even our flesh body, to the extent to be willing to leave it without any proof of the Next Level’s existence [...]” Applewhite (1996).

världsliga livet föraktas, å den andra bör man härda ut och förbli vid sin läst. Det lär även ha förekommit suicidepidemier i vissa medeltida kloster som influerats av mystiska strömningar. Och ur källorna kan man rekonstruera en relativt hög suicidförekomst bland präster.¹⁹³ Enligt den kristendomskritiske filosofen Friedrich Nietzsche kan ett allt för starkt fokus på en evig salighet göra individen oförmögen att möta livet som det är.¹⁹⁴ Genom att huvudsakligen söka ett liv efter detta där man inte lider, blir risken större att livet här och nu upplevs som ett lidande. Om individen föraktar världen ligger det nära till hands att hon börjar förakta sig själv.

Vad är det då som är så kontroversiellt med suicid för kristendomen? För att konstruera hållbara argument var kyrkofäderna tvungna att gå till hedniska källor. Via Platon fann Augustinus pythagoréernas argument om att människan inte hade rätt att separera det som en gudom fogat samman (kropp och själ).¹⁹⁵ Men många argument, så som att uppfylla sin samhällsplikt, att inte sätta sig i Guds ställe eller handla mot naturens lagar, är egentligen inte relevanta. Den springande punkten är att suicid utmanar tron på den gudomliga nåden och den nedärvda synden. Den suicidala *förtvivlar*, vilket i sig redan är en dödlig synd, inför tron på den förlåtande Gudens godhet och allmakt och förkortar tiden för sin egen ånger, bot och bättring.¹⁹⁶ Därför var såväl suicidala handlingar som *tankar* förbjudna.

Att Jesus ger sitt eget liv, vilket efterhand strängt förbjöds för hans efterföljare, skapar en spänning mellan suicidalitet och anti-suicidalitet. Möjligen kan man hävda att protestantismen rymmer fler suicidogena element än katolicismen, vilket varit en gängse tolkning av suicidstatistiken, även fast den under perioder varit mer suicidfördömande.¹⁹⁷ Först och främst initierade den läskunnighetskampanjer; den protestantiska trosriktningen konstitueras genom den enskildes möte med Bibelordet, utan övervakande medling av ett hierarkiskt prästvælde, varför den med sin läskunnighetsbefordran bidragit till modernitetens känsla för det privat avskilda. Det är i så fall inte förvånande att suicidtalerna är som högst inom de mest individualistiska protestantiska riktningarna, med deras inåtvända fromhet och långtgående självrannsakan, så som inom pietism och puritanism.¹⁹⁸ Även om det finns forskning som tyder på att suicidbenägenheten är lägre i länder där Gud uppfattas som mer betydelsefull (vilket dock kan samvariera med en högre mordbenägenhet),¹⁹⁹ kan man inte med säkerhet hävda att religionen *i sig* fungerar suicidpreventivt. Däremot kan man se det som att dess församlingsorganisation och de restriktioner den medför utgör en del i en prevention som främjar individens sociala integration.

Hand i hand med Europas modernisering och sekularisering går en ökad disciplinering, som pådyvlar individen en osynlig makt. Kontrollen upprätthålls inte längre så mycket genom yttre sanktioner utan internaliseras i individerna själva. Individerna tillerkänns rätigheter och blir friare i yttre mening men lägger inre band på sig själva. Själens är inte längre, som i platonismen och den tidiga kristendomen, kroppens fånge, utan dess fångvaktare, vars uppgift är

¹⁹³ Minois (1999), 17, 38, 298.

¹⁹⁴ Nietzsche (1988a), 364f; Nietzsche (1988b), 64, 159, 321.

¹⁹⁵ Droge & Tabor (1992), 5.

¹⁹⁶ Jfr Minois (1999), 28.

¹⁹⁷ Minois (1999), 127. Diskrepansen i suicidfrekvens mellan katolska och protestantiska länder måste dock justeras utifrån graden av byråkratisk transparens samt suicidtalens relation till antalet ”olycksfall”.

¹⁹⁸ Axelsson (2000), 23; Minois (1999), 112.

¹⁹⁹ Carlson et al. (1994), 86.

att upprätthålla arbetsdisciplinen.²⁰⁰ Detta innebär att inte bara egoistiska eller anomiska suicid är karakteristiska för ett modernt samhälle. Även altruism och fatalism kan vara moderna motiv till suicid, då individen underordnas en abstrakt, kollektiv makt som är osynlig men alltså närvarande.²⁰¹ Makten visar sig genom olika övervakningsmekanismer i skolan, fabriken, kasernen, säkerhetstjänsten, forskarsamhället och den mediala offentligheten. En suicidogen aspekt av denna utveckling kunde vara att individerna får allt svårare att leva ut sina aggressioner offentligt och därför vänder dem inåt.

Det arbetande djuret – om individen och samhällsstrukturerna

Varje enskild människa är unik och en suverän bärare av individuella rättigheter. Men samtidigt blir vi inte människor fullt ut förrän i det ömsesidiga erkännandet av varandra.²⁰² Utifrån detta perspektiv blir arbetet och dess organisering av avgörande betydelse för individernas liv. Människan är i Aristoteles synsätt ett politiskt och socialt djur (*zoon politikon*) som lever och arbetar med andra. Först när de sociala sammanhangen är urskiljbara individueras vi till dem vi är.²⁰³ I ljuset av detta blir Durkheims märkliga ståndpunkt att det inte finns några individuella suicid möjligen mer begriplig. Det är alltid i interaktion med andra, som den enskilde väljer att ta sitt liv. Även avvisning, utstötning, frånvaro och främlingskap, är former av social interaktion. Som Heidegger har visat är individens ensamhet ontologiskt sekundär, då den förutsätter samexistens med andra. Ensamhet (”ensamvaro”) är med andra ord *samvaro* i de andras frånvaro.²⁰⁴ Detta existentiella villkor är osynligt för den som lever i självvald ensamhet men smärtsamt påtagligt för den som hamnat där ofrivilligt, t.ex. efter en separation eller en nära anhörigs död. Det är därför inte märkligt att suicidfrekvensen är högre bland frånskilda än bland singlar.

Arbetets väsentliga roll visar vilka negativa effekter ett utanförskap kan ha på den enskilde. Det moderna arbetet har som vi tidigare sett på gott och ont en normstadvande verkan, inte minst i dess disciplinerande uppdelning av arbete och fritid. Durkheim beskrev träffande arbetslivet som den moderna individens starkast omslutande livssfär. Den bästa suicidpreventionen blir möjlig om man skapar nya sociala korporationer som organiserar *arbetet* oberoende av staten, kyrkan och familjen.²⁰⁵ Utan arbetet försvinner inte bara en del av vad som inom psykodynamisk teori kallas vårt ”överjag”. Den sociala roll vi tilldelats upphör eller vingsklipp och våra möjligheter att kommunicera begränsas. Det är inte långsökt att anta att arbetslöshetstillvarons känslor av utestängning och personlighetsförlust, allt annat lika, kan vara en grogrund för depressioner och suicid. Skammen föds ur känslan av att vara exkluderad från en gemenskap man tidigare tagit för given.²⁰⁶ Av resonemanget om arbetets centrala roll borde det följa att satsningar på praktikplatser och andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder i en lågkonjunktur kan vara viktiga oavsett om de leder till ”riktiga” jobb – så vida de inte *upplevs*

²⁰⁰ Foucault (2003), 40, 201–210.

²⁰¹ Sambandet mellan suicid och disciplinering i det moderna samhället har bl.a. hävdats av historikern Björn Horgby, som därmed går emot den betydande del av forskarsamhället som kopplar ökade suicidtal till människans allt större frihet. Horgby (1986), 206f, 215.

²⁰² Hegel (1993), 145.

²⁰³ Aristoteles (2003), bok 1, del 1.

²⁰⁴ Heidegger (1992a), 159.

²⁰⁵ Durkheim (1983), 298f.

²⁰⁶ Jarrick (2000a), 87.

som alltför artificiella. Delaktigheten i samhället förutsätter en känsla av att vi tar hand om varandra oberoende av om vi lever i en hög- eller lågkonjunktur. Därför är det olyckligt om stora grupper t.ex. väljer eller tvingas att lämna trygghetssystemen, vilket förtydligar gränserna mellan dem som är innanför och utanför.

Humanvetenskapernas problem med att hitta ett rimligt förhållningssätt mellan mikro- och makronivå, individ och struktur, ställs på sin spets i fallet med suicid. Vilket tryck är av störst betydelse för den enskilde, det ”inre” eller det ”yttre”?²⁰⁷ Även om variationer i suicidtal mellan länder tyder på att strukturella faktorer spelar en avgörande roll, kan man på filosofiska grunder rikta kritik mot strukturella och holistiska förklaringar av mänskliga handlingar i allmänhet och suicid i synnerhet. Individuella avsikter som rekonstruerats i en klinisk praktik kan inte hur som helst generaliseras till en kollektiv nivå. Suicid förutsätter per definition reflexivitet och avsiktlighet.²⁰⁸ ”Sociala fakta” kan inte *utlösa* individuella handlingar, åtminstone överskrider detta vår begreppsliga intuition samtidigt som en social mekanism för orsakverkan undflyr vår erfarenhet. Det finns dock en lösning på detta dilemma. Det handlar inte om att sociala fakta i sig själva orsakar individuella handlingar, utan snarare kan händelser *tolkas* så att de blir handlingsimplicerande.²⁰⁹ Frågan är när och varför en ekonomisk eller social turbulens översätts till en personlig tragedi som leder till suicid. Avgörande för om ekonomiska och politiska kriser kommer påverka suicidmortaliteten i ett land är de förmedlande kulturella faktorerna, som definierar en förändrings ursprung, riktning och kontext.²¹⁰ Ur preventionssynpunkt finns det en poäng om medborgarna kan komma till tals när det gäller hur man ska förstå samhällsutvecklingen och när man så att säga förhandlar om dess syfte. Detta torde minska den psykosociala stressen.

Lika viktig som faktorn arbetslöshet är individens kulturellt konstruerade *förförståelse* och *upplevelse* av arbetslöshet. Något förenklat kan man säga att det inte främst handlar om hur hon *har* det utan om hur hon *tar* det. På motsvarande sätt förhåller det sig med riskmiljöer. En bro utan räcke är inte suicidogen i sig själv, utan det avgörande är hur den *uppfattas* i det allmänna medvetandet.²¹¹ Ångest har alltid varit en del av människans villkor. Men att suicid i moderniteten i högre grad *uppfattats* som en utväg ur ångestliknande tillstånd är delvis kulturellt konstruerat,²¹² och kan kanske därför till viss del dekonstrueras. Detta understryker vikten av kontinuerlig suicidpreventiv självkritik vars resultat kommer allmänheten till känna.

Den suicidogena skamreaktion som kan utlösas av konkurser och arbetslöshet i en ekonomisk kris är alltså avhängig individens uppfattning av huruvida hon passerat gränsen för det socialt acceptabla och befinner sig innanför eller utanför samhällets ramar. Den suicidökning som befarades i samband med 1990-talets ekonomiska kris uteblev, trots att suicidfrekvens och arbetslöshetstal samvarierade under 1930-talets ekonomiska depression.²¹³ Som fenomen betraktat är det dock stora skillnader mellan arbetslöshet 1932 och 1992. Man kan tänka sig att dagens *arbetsökande*, som idealtypiskt inte bidrar till hushållet mer än sin partner, inte blir

²⁰⁷ Axelsson (2000), 8.

²⁰⁸ Anderberg (1989), 139.

²⁰⁹ Mäkinen (2000b), 140.

²¹⁰ Mäkinen (2000a), 1416; Jukkala & Mäkinen (2010), 14.

²¹¹ Cahn (1998), 424.

²¹² Axelsson (2000), 24.

²¹³ Norström (2009), 19.

lika stigmatiserad som 1930-talets arbetslöse, som sannolikt var familjens ende försörjare. Historiskt sett tycks det som att vissa suicidtyper försvunnit i samma stund som deras motiv avstigmatiserats, så som t.ex. utomäktenskapligt havandeskap.²¹⁴ I ett senmodernt samhälle identifierar sig inte individerna i lika hög grad med sina offentliga yrken. Man jobbar (tillfälligt) *som* det ena eller andra, så länge det känns stimulerande och kreativt, samtidigt som man har flera identiteter utanför arbetslivet. Det blir av olika anledningar alltmer sällsynt att man säger att man *är* lärare eller läkare.²¹⁵ Förmågan att stå i ett förhållande av fritt och godtyckligt val till sin yrkesroll kanske också gör att det inte är en lika stor katastrof om man ofrivilligt förlorar den. I och med en ökad jämställdhet blir männen förutom ”rörmokare” och ”professorer” även ”pappor”, vilket möjligen för vissa fungerar suicidpreventivt.

I ett senmodernt samhälle ställs högre krav på att individen kan anpassa sin personliga och yrkesmässiga identitet efter samhällets svängningar. Högre utbildning kan vara ett sätt att ge människor en vidgad horisont för vilka möjligheterna är att låta sig integreras i nya sociala sammanhang. Det sociala kapitalet, som nästa avsnitt handlar om, får oss att inte släppa greppet, även på en osäkrare arbetsmarknad. Även om utbildning vid ett tidigare skede av moderniseringen ökade individualismen och därmed suicidfrekvensen, ökar den också individens sociala kapital. En högutbildad individ må kunna fjärmars från primärgruppens världsbild men är som regel mer deltagande och integrerad i samhället i stort.²¹⁶ Dessutom bidrar utbildningen till att det potentiella kompetensområdet blir större än det faktiska verksamhetsområdet.

Socialt kapital och etnisk integration

Arbete, boende och nätverk är faktorer som framhålls i den folkhälsopolitiska suiciddiskussionen. Redan Durkheim påvisade den sociala sammanhållningens roll för individens hälsa. Det har dock hävdats att i överbeskyddade välfärdsstater, till skillnad från i länder med starka civilsamhällen, kan medborgarna kontrolleras för hårt vilket undergräver deras sociala kapital, dvs. deras förmåga att utveckla sociala resurser i ett nätverk av ömsesidig tillit. Men ny forskning visar också stöd för motsatsen. I länder med utbyggda generella välfärdssystem, t.ex. de nordiska, med relativt jämlik och jämställd distribution av socioekonomiska resurser, tycks den mellanmännsliga tilliten och den ömsesidiga ansvarskänslan främjas på ett annat sätt än i länder med snävare och riktade socialförsäkringar, även om detta kompenseras med frivillig och församlingsanknuten välgörenhet.²¹⁷ Om den arbetslöse inte har tillgång till offentliga försäkringssystem ökar risken att han eller hon ska känna sig som en belastning för nära och kära, och de senare kan i sin tur ofrivilligt hamna i en överordnad paternalistisk ställning.²¹⁸ Andra forskare, som är inne på ett liknande spår, hävdar att den psykosociala

²¹⁴ Ohlander (1986), 31.

²¹⁵ Benägenheten att säga ”jag arbetar *som* läkare” tycks ha blivit vanligare sedan 1990-talet. Professor Lars-Gunnar Andersson redovisar olika hypoteser för att förklara förändringen. Den senare kan ha att göra med erfarenheten av det mångkulturella och globaliserade samhället; våra roller blir mer relativa och föränderliga. Förändringen kan även ha att göra med ökad jämställdhet; familjelivet är idag inte något som alltid kommer i andra hand för mannen, och hans yrkesroll är inte synonym med hans identitet. En annan förklaring handlar om en typ av egocentrism; mitt jag är större än mitt jobb, och om jag inte finner mitt jobb stimulerande så försöker jag byta det. Andersson (2004).

²¹⁶ Rostila (2008), 46.

²¹⁷ Rostila (2008), 7, 31f, 39, 42f, 47.

²¹⁸ Rostila, 32, 67, 69.

stressen ökar i ett samhälle med påtagliga inkomstklyftor, särskilt hos dem som upplever sig som underprivilegerade.²¹⁹ Om det stämmer skulle människors upplevda hälsa bli bättre om det individuella sociala kapitalet ökade generellt. Att skapa sådana förutsättningar kan således vara ett mål för en kraftfull folkhälsopolitik. Folkhälsosociologen Malin Eriksson har funnit att våra psykiska resurser stärks i ett gemensamt och jämlikt handlande.²²⁰ Man har bland kvinnor som gjort suicidförsök sett att de inte bara är mindre integrerade i samhället utan att de har sämre fysisk och psykisk hälsa.²²¹ Det sociala kapitalet har alltså en indirekt koppling till suicid i så motto att det både främjar hälsan och känslan av gemenskap hos den enskilde. Graden av tillit anses kunna förklara en stor del av variationen i suicidfrekvens mellan olika länder.²²² Man får dock komma ihåg att tilliten konstitueras på ett kulturellt plan och inte bör reduceras till det sociala. När det gäller mer renodlat sociala eller socioekonomiska faktorer är det främst skillnader i suicidfrekvens inom länder som kan förklaras – mellan länder tycks evidensen vara tydligare för kulturens roll (attityder, föreställningar, normer).²²³

De ökande suicidtalerna i många östeuropeiska länder skulle möjligen delvis kunna förklaras utifrån teorin om socialt kapital. Medborgarna blev i och med systemskiftets anomi hastigt hänvisade till att i större utsträckning förlita sig på den goda viljan hos familj och vänner, istället för att i sitt handlande upprätthålla den mellanmänniska tilliten på samhällsnivå.²²⁴

I likhet med gruppen män generellt, är utlandsfödda underrepresenterade bland dem som aktivt söker eller får tillgång till långvarig psykiatrisk vård. Samtidigt är invandrare mer sjuka och suicidala.²²⁵ Risken för en utlandsfödd är 1,8 gånger högre att dö i suicid än för en svenskfödd. Suicidrisken ökar med i snitt 60 % jämfört med om invandraren hade stannat i ursprungslandet. Det finns dock stora skillnader mellan olika invandrargrupper beroende på ursprungsland. Med tanke på relativt stora invandrargrupper från länder med hög suicidfrekvens, som Finland, Ryssland och Danmark, och att migrationen i sig ökar suicidbenägenheten, och i synnerhet från dessa länder,²²⁶ är vissa invandrargrupper särskilt utsatta i det svenska samhället.

Det verkar både som att vården har svårare att diagnostisera suicidalitet hos invandrare, och samtidigt att vissa invandrare har ett lägre förtroende för de hälsovårdande myndigheterna.²²⁷ Här behövs både en större interkulturell kompetens inom vården och en ökad kunskap bland utlandsfödda svenskar om det svenska samhället, vilket kan underlätta integrationen. En nyckel är att bryta bostadssegregationen då den hämmar utvecklingen av individens sociala kapital och därmed indirekt hennes hälsa.

²¹⁹ Wilkinson (2004), 88. Enligt epidemiologen Richard Wilkinson kan social ojämlikhet leda till ett mindre sammanhållet samhälle, mer oro/stress, mindre hälsa och svagare socialt kapital.

²²⁰ Eriksson (2010), 6, 25, 90. När det gäller det kollektiva sociala kapitalet kan Eriksson dock inte se att männen gynnas mer än indirekt, till skillnad från kvinnorna.

²²¹ Ringskog (2001), 10.

²²² Bremberg (2009), 379.

²²³ Mäkinen (1997), 12.

²²⁴ Rostila (2008), 69.

²²⁵ Johansson (1997), 47f, 88.

²²⁶ Mäkinen (1997), 8; Johansson (1997), 20.

²²⁷ Ringskog (2001), 15.

Intressant nog ökar även de invandrade kvinnorna sin suicidbenägenhet jämfört med i ursprungslandet, och i vissa fall, inom psykiatrin, har de till och med gått om sina landsmän.²²⁸ Till viss del torde detta kunna förklaras med den nya ”anomiska” erfarenheten av mindre konforma könsrollsmönster. Man skulle också kunna tänka sig att de utlandsfödda kvinnorna, åtminstone de som har socialiserats i vad som kan beskrivas som en hederskultur, hamnar mellan två stolar. Genom sin sociala och nätverkande kompetens får kvinnan ta på sig en stor del av uppgiften att sköta familjens integration samtidigt som hon ansvarar för familjens heder och därför får ta männens frustrationer över deras ifrågasatta status.

För att bryta den negativa spiralen måste man diskutera bostadssegregationens mekanismer. De nyanländas frihet att välja bostadsort har hittills varit en grundbult i svensk invandringspolitik.²²⁹ Den svenska politiken bygger också på ett överbeskyddande. Myndigheterna vill invandrarnas bästa, men deras rätt att bli våra medmänniskor har vi svårare att erkänna.²³⁰ Främmande etnicitet i sig har framhållits som en riskfaktor för psykisk sjukdom och suicid i Sverige.²³¹ Men jag skulle vilja specificera att det inte enbart är ”invandrar-heten” som är suicidogen, om man då bortser från posttraumatisk och migrationsrelaterad stress samt mötet med ”anomin” i ett urbaniserat samhälle, utan faktorer som segregation, arbetslöshet, överbefolkade boendemiljöer och kommunikationsproblem med hälsovårdande myndigheter.

Man kan dock inte helt komma ifrån att migration i sig innebär att överge och att överges,²³² vilket implicerar förluster, skuld känslor och ett behov av att sörja. Kanske kan en väg till att försonas med sin situation vara att inse att det kanske kan bli bra, men aldrig lika bra, i exilens ”här” som i det paradisiska men förlorade ”där”. Att erkänna denna förlust kan göra att man går vidare utan att låsa fast sig i sina frustrationer. Annars riskerar förlusten att vändas utåt i besvikelse och en resignerande attityd eller inåt i ett självdestruktivt beteende.

Den etniska homofilin, att man främst vill leva och verka bland människor av samma härkomst, bör motverkas både bland infödda och utlandsfödda svenskar, då den i invandrarnas fall bidrar till att de reproducerar sin resurssvaghet. I segregerade områden har människor sämre förutsättningar att utveckla sitt sociala kapital då de i första hand bildar nätverk tillsammans med andra människor som i relation till den genomsnittlige medborgaren har sämre hälsa, är socioekonomiskt orörligare, har lägre utbildning och har erfarenheter av diskriminering och fördomar.²³³ De psykosociala resurserna blir alltså svagare än om man hade kunnat bilda nätverk med redan integrerade människor som är friskare och har positivare erfarenheter av samhället.

²²⁸ Ringskog (2001), 15.

²²⁹ Johansson (1997), 19.

²³⁰ Johansson (1997), 19.

²³¹ Johansson (1997), 79, 81.

²³² Kushner (1989), 162.

²³³ Rostila (2008), 44f.

6. Kritiska perspektiv

Biomakten och suicid som frihetshandling

Människors dödsrädsla har länge varit det yttersta instrumentet för makten. Självmördaren sätter sig upp mot suveränen och monoteismens sanning om att endast Gud råår över liv och död.²³⁴ Det tycks ligga något i Wittgensteins konstaterande att ”Om självmordet är tillåtet, är allt tillåtet.”²³⁵ Om suicid är tillåtet förlorar överheten sina yttersta sanktioner.

Enligt Foucault inträdde med moderniteten en ny *biomakt* med tillhörande *biopolitik*,²³⁶ som delvis är en förutsättning för dagens suicidprevention. I förmodern tid var suveränen inriktad på att bevara sin status (stat = status) och krävde därför undersåtarnas liv, till bl.a. krigstjänstgöring, med hot om dödsstraff. Suveränen kunde efter eget gottfinnande *åsamka* död eller *låta* leva. Med moderniteten blir makten istället inriktad på att förvalta och maximerat *livet*, vilket innebär att dödsrätten avskaffas eller inskränks. Biomakten *ombesörjer* nu livet, och *återförvisar* till döden först i sista hand. Maktens högsta funktion är inte att döda utan att ”lägga beslag på livet från början till slut”.²³⁷ Staten förbjuder helt enkelt livet att dö, eller att själv-dö, vilket kommer till explicit uttryck i den nya nationalstatliga centralmaktens ideologi.²³⁸ Livet medikaliseras, nyttomaximeras och allt mindre lämnas åt slumpen. Det är ingen tillfällighet att det är i biomaktens utvecklings- och tillväxtoptimistiska tidsålder som suicid – en biopolitisk nagel i ögat – blir ett vetenskapligt problem.²³⁹ Även den statistik som 1800- och 1900-talets mest tongivande suicidstudier åberopade växte fram inte bara för att *mäta* utan för att *främja* nationell produktivitet, hälsa och ordning.²⁴⁰

Suicid fortsätter att vara oacceptabelt i biomaktens tidsålder eftersom det moderna samhället bygger på en harmoni- och framstegstanke. Suicid innebär en anklagelse mot utvecklingen och underminerar samhällets tilltro till sin egen förmåga.

I ljuset av biomakten frestas man säga att suicid i vissa trängda situationer rentav kan framstå som en frihetshandling. ”Filosofiska självmord” är visserligen sällsynta i verkligheten, men fungerar teoretiskt som gestaltningar av frågor om livets mening.²⁴¹ Att dra undan den suicidala möjligheten för koncentrationslägerfångnen eller den tvångsprostituerade, innebär att man avskaffar deras sista tillflyktsort som gör dem till fria människor. Tanken på suicid utlo-

²³⁴ Reuter (2004), 3.

²³⁵ Wittgenstein (1961), 91.

²³⁶ Foucault (2002a), 137–142.

²³⁷ Foucault (2002a), 141.

²³⁸ Hobbes (1651), kap. XIV ”Of the first and second naturall laws”, avsn. ”A law of nature what”.

²³⁹ Foucault (2002a), 140. Även före biomaktens etablerande, under medeltiden, fanns biopolitiska tendenser i suicidpreventionen. I tider av svält och farsoter ville man hindra människor från att dö i onödan. Foucault undviker av någon anledning även att nämna att fördömandet av suicid var mycket starkare i det förmoderna Europa, vilket delvis tycks tala emot hans tes. Däremot framträder suicid mer som ett praktiskt problem i moderniteten som man tror sig kunna *lösa*. Biomakten kan också vara en förklaring till att avkriminaliseringen av suicid fördröjdes, trots att många andra brott och påföljder av medeltida ursprung sedan länge avskaffats. I England var det först 1961 som suicid avkriminaliserades.

²⁴⁰ Pickering & Walford (2000), 7. Det är också talande att det är i biomaktens tid på 1700-talet, när statsintresset blir överordnat i Sverige, som suicidförsök kriminaliseras. Werner (2000), 44.

²⁴¹ Om synen på den rationella och etiskt berättigade suicidhandlingen, som en härledning från premisser om meningslöshet, absurditet, vanmakt och orättvisa, hos tänkare och politiker som Sokrates, Hume, Kierkegaard, Camus, Hammarsköld och Mandela, se Thorson (1997), 103–109. Det filosofiska självmordet har spelat en viktig roll i idéhistorien även om det redan fanns filosofer under upplysningen som exklusivt hänförde dess existens till idéernas teoretiska värld. Minois (1999), 254.

var ett kryphål ur förtingligandets godtyckliga tvångströja. Genom suicidhandlingen omdefinierar individen sig själv som subjekt och återerövrar sin förlorade frihet – om än bara för ett undflyende ögonblick.

Heidegger har beskrivit döden som individens yttersta möjlighet – möjligheten att i varje ögonblick inte längre finnas till.²⁴² Att döden är en ”möjlighet” innebär dock inte att den pockar på att förverkligas, den fungerar mer som ett negativt riktmärke. Den euforiska känslan av intensiv livslust under ett tillfrisknande från en sjukdom kan i en mening överträffa hälsan själv. För att autentiskt reflektera över och tillvarata de livsval vi ställs inför, måste vi därför i någon mening se vår egen död, den yttersta möjligheten, i vitögat, och inte förtränga den till något som endast händer och angår ”andra”. Bara *vetskapen* om att man har en plan B (suicid) kan vara en tröst för att överleva odrägliga situationer. Slaven kan uthärda sin lott och kanske utveckla ett adekvat förhållningssätt i ljuset av att hela hans frihet (att kunna avsluta sitt liv) inte är helt kringskuren. Möjligheten att tänka suicidala tankar skulle därför kunna ses som en existentiell förutsättning för att välja bort suicid,²⁴³ eller åtminstone att undvika ett passivt ”självdöende” av andra orsaker. I en överförd mening kan de suicidala tankarna alltså fungera suicidpreventivt. Epidemiologiskt förefaller det som att suicidala tankar är vanligare i grupper som har lägre förekomst av suicid, så som hos kvinnor och ungdomar.²⁴⁴ Georges Minois noterar att nästan ingen som under renässansen skrev fördomsfritt om suicid, utförde handlingen som sådan. Genom att meditera över livets absurditeter fanns en möjlighet att resa sig över dem och uppfylla sin mänsklighet som reflekterande väsen: ”It is as if talking about suicide also exorcised it.”²⁴⁵

Det är dock möjligt att argumentera för att den suicidal lever i självbedrägeri, fjärran från en autentisk existens. Suicid är ingen ordinär möjlighet.²⁴⁶ Den kan bli en psykisk tillflyktsort för den omogne som inte omvandlar skam till skuld och bearbetar sin sorg. Suicidala tankar som ”tröst” kan vara en form av bortträngning för att slippa konfronteras med verkliga utmaningar.²⁴⁷ Alfred Alvarez tolkar sitt eget misslyckade suicidförsök som ett sätt att inte erkänna sin olycka utan fly undan till en värld av tillfälliga problem som skulle ”lösas”.²⁴⁸

Dödens förträngning och suicidalitetens ”annanhet”

En humanistisk prevention får inte rädas döden. Den måste erkänna Hamlets existentiella fråga – att vara eller inte vara – som en fråga för oss alla, för dig och mig.²⁴⁹ Suicid har i den europeiska historien trängts undan och projicerats på de Andra, inte minst på brottslingar och psykiskt sjuka. Det är den *Andre* som begår suicid. Det är inte någon av *oss*. Bortträngningen kan även suicidanhöriga i dagens toleranta Sverige få känna av i skuggan av omgivningens tafatta tystnad, oförstående kyla eller underförstådda anklagande.

²⁴² Heidegger (1992b), 39, 45.

²⁴³ Jfr Beskow (1994), 28.

²⁴⁴ Beskow (2000b), 100.

²⁴⁵ Minois (1999), 92, 299, 326.

²⁴⁶ Critchley (1997), 68f, 71f.

²⁴⁷ Beck-Friis (2005), 74, 113.

²⁴⁸ Alvarez (1976), 238.

²⁴⁹ Jarrick (2000b), 9. För definitioner av och reflektioner över begreppet humanistisk (i kontrast till medicinsk- teknisk) suicidprevention, se Beskow & Jarrick (2000), 10.

Vi säger *självordspiloter* och *självordsbombare* om japaner och muslimer men förnekar det suicidala elementet hos ”självupppoffrande” *martyrer* och *hjältar* i våra egna legender.²⁵⁰ Det är illustrativt att den rörelse som förespråkar rätten att dö, hos t.ex. obotligt sjuka, undviker att tala om en rätt till ”suicid”, till förmån för att få ”dö med värdighet” eller ”befrias från smärta”.²⁵¹ Trots männens faktiska överrepresentation i suicidstatistiken är det framförallt *kvinnliga* självmördare som skildras i konsten liksom på film.²⁵² Även i de grekiska myterna är det till övervägande del kvinnor som begår suicid, vilket också intygades av läkarkonstens fader Hippokrates.²⁵³ När Giotto under medeltiden gestaltade den dödliga synden *desperatio* valde han att måla en kvinna som hängit sig.²⁵⁴ Den idealtypiska självmördaren, oftast porträtterad av en man, är alltså en kvinna, även om verkligheten talar ett annat språk. Det är inte den suicidala Hamlet i Shakespeares tragedi, utan hans älskade Ofelia, som till sist begår suicid. Men även döden har av tradition metaforiskt klätts i kvinnliga attribut. Redan ordet död har i flera stora europeiska språk feminint grammatiskt genus. Trots dödsängeln eller lie-mannens ursprungligen manliga kön finns en tendens att i skönlitteraturen personifiera döden som en kvinna.²⁵⁵ Föreställningen om dödens – och suicidalitetens – på en gång radikalt främmande och tryggt moderliga kvinnlighet uttrycks suggestivt i Gunnar Ekelöfs formidabla dikt *O död*.²⁵⁶ Att döden även i kristen förkunnelse ibland framställts som kvinna kan både ha att göra med att livet efter detta setts som en skön drömvärld,²⁵⁷ moderligt omslutande eller förföriskt lockande, *och* att den kristne, med Kristus som exempel, ska förmå sig att *besegra* döden, i analogi med hur den europeiske vetenskapsmannen föresatte sig att dominera den ”kvinnliga” naturen från 1500-talet och framåt.²⁵⁸ Som kvinna blir naturen, döden och suicidaliteten möjliga att övervinna.

I de högre samhällsklasserna hade den suicidala möjlighet att duellera, jaga eller dra ut i korståg, och undslippa suicidstigmat. Det var framförallt de simplaste människorna, kriminella, fattighjon, livegna och främlingar, som begick självmord med ”vett och vilje” (*felo de se*), utan socioekonomiska resurser att påverka det medicinsk-juridiska efterspelet.²⁵⁹ I den mån en adelsman trots allt fälldes för att ha tagit sitt liv med berätt mod lär man på vissa håll ha kunnat annullera hans adliga ställning. Han var inte längre en av ”oss”, utan begravdes som en ofrälse.²⁶⁰

²⁵⁰ Droge & Tabor (1992), 4.

²⁵¹ Droge & Tabor, 13.

²⁵² Brown (2001), 146, 221. Feminin/patologisk suicidalitet är ett vanligt tema på vita duken. Jfr Sofia Coppolas *Virgin Suicides* (1999), Johan Rencks *Downloading Nancy* (2008), Lars von Triers *Antichrist* (2009) och Christopher Nolans *Inception* (2010).

²⁵³ van Hooff (1990), 21ff.

²⁵⁴ Giotto de Bondone, ”De sju olaterna: Förtvivlan”, 1306. Fresk i Scrovegnikapellet i Padua.

²⁵⁵ Coleridge (1960); Gaiman (1989); Saramago (2008).

²⁵⁶ ”Du som blivit mitt livs mening/Visa ditt ansikte för mig [...]Och att det är en kvinnas/Som småler mot mig/Och tar mig i famn”. Ekelöf (1983), 588. I en relativt ny psykiatrisk introduktion till olika suicidologiska perspektiv och terapiformer med humanistisk prägel, avvinns konnotationer av begreppet suicidalitet som kan tolkas som feminina: ”[Ordet suicidalitet] talar om ett tillstånd av lidande. Ändå är det vackert, mjukt och melodiskt.” Beskow et al. (2005), 51.

²⁵⁷ Jarrick (2000b), 146.

²⁵⁸ Merchant (1994), 208–212.

²⁵⁹ Werner (2000), 45; Ekström (2000a), 159; Minois (1999), 16, 41, 153, 202.

²⁶⁰ Alvarez (1976), 50.

Exemplen kan mångfaldigas. När suicidstatistiken utvecklades var det oftast den Andre som hade störst suicidproblem; suicid sågs av fransmän och många andra européer som en *engelsk* sjuka. En del trodde t.o.m. att man blev suicidal bara av att resa till de brittiska öarna och utsätta sig för det fuktiga och kyliga klimatet – ja, en besökare framhöll att det enda som skyddade honom från att begå suicid var att han inte hade engelsk nationalitet.²⁶¹ När det är ”den Andre” som begår suicid blir definitionen självuppfyllande eftersom gränsen godtyckligt förskjuts samtidigt som stigmatiseringen inte kan brytas.

Inom många religioner har man drömt om evigt liv. Men den biologiska döden har man inte rått på. Det är först i moderniteten som människan på allvar kan sägas ha försökt besegra den.²⁶² Döden som fenomen har i moderniteten förvisats, eller t.o.m. avskaffats. Moderniteten har gått hand i hand med biopolitiska triumfer, en minskande mortalitet, ett allt längre åldrande och en allt mer utvidgad ungdomstid som idealiseras och ibland ackompanjeras av allt mer extrema skönhetsoperationer. En grundläggande tankefigur i den moderna politiken är det nya som ställs mot det gamla. Döden är i detta sammanhang ingen begivenhet man talar om offentligt utan en närmast genant angelägenhet som individualiserats. Begravningar har förvandlats till oförutsedda och oönskade undantag, till terapiformer för att *undvika* utlevandet av en ohämmad sorg, eller som löjeväckande referenser i stå upp-komik. Alvarez har uttryckt det träffande: ”Vad som en gång var offentligt, enkelt och vardagligt har nu blivit privat, abstrakt och chockerande [...]”²⁶³ Döden, och döendet, omgärdades förr av offentliga praktiker som gjorde att konsten att leva inte kunde skiljas från konsten att dö.²⁶⁴

Även om det kan verka motsägelsefullt tror jag att undvikandet eller tabueringen av döden utgör en suicidogen faktor. Rent allmänt verkar det som att ju mer vi förtränger döden, desto mer fascinerar vi av suicid. Det går inte komma ifrån att dagens nollvision om suicid skriver in sig i biomaktens livsteknologiska och befolkningsreglerande strävan att förvisa döden från livet.²⁶⁵ Genom att tabuera döden kan suicidaliteten dock komma tillbaka som en objuden gäst. När den naturliga döden blir omöjlig eller outhärdlig kan suicid för den sårbara framstå som möjligt och lockande eller rent av nödvändigt och tvingande. Det är inte bara livet som är outhärdligt för den suicidalen utan också (den naturliga) döden (och döendet). Förnekandet av döden innebär att vi har svårt att försonas med vårt åldrande, eller våra sjukdomstillstånd. Att suicidtalerna sjönk i samband med världskrigen,²⁶⁶ behöver inte endast ha att göra med att den nationella samlingen kring fanan ersatte raserade gemenskaper eller att mindre tid erbjöds för självcentrerade grubblerier. Det är också ett faktum att *döden* ånyo blev närvarande och *möjlig*. I juni 2010 fick jag höra om ett märkligt fall med en ung människa som sedan flera år tillbaka vårdats för sin suicidalitet. Personen hade nyligen drabbats av ett hjärtfel och fått en pacemaker inopererad. Det suicidala beteendet var lika påtagligt som tidigare men nu hade patienten samtidigt börjat vårdas för hjärtrelaterad dödsångest. Fallet kan tyckas tala emot min

²⁶¹ Minois (1999), 181.

²⁶² Det är viktigt att komma ihåg att spänningen mellan suicid och döden går djupare än moderniteten. Att leva innebär metafysiskt inte bara att dö, utan också att själv-dö. Vi utsätter oss *själva* för *döden* i viss utsträckning varje dag, genom att vara alltförhängivna eller oansvariga, osjälviska eller egenkära, eller onödigt försiktiga eller risktagande.

²⁶³ Alvarez (1976), 55.

²⁶⁴ Ekström (2000a), 158.

²⁶⁵ Reinfeldt & Larsson (2008), 8.1.1: 107f. Jfr Foucault (2002a), 146.

²⁶⁶ Mäkinen (1997), 10.

hypotes om att suicidaliteten står i omvänd proportion till vårt erkännande av döden,²⁶⁷ men är i ett avseende helt följdriktigt. Den ”naturliga” döden är i moderniteten om inte lika, så ännu mer, outhärdlig för den suicidale. Det är en kuslig tanke att vi inte skulle kunna finna döden men att den alltid finner oss.

Med den självvalda döden ges livet en narrativ inramning där dess början och slut, samt de avgörande händelser som kastar ljus över händelseförloppet, ingår i en helhet. Livet består inte endast av ofrivillig splittring utan mynnar ut i ett fritt avslut. Man bär gar för att man kommer överleva döden i de andras medvetande. ”Den som dör för egen hand [är] aldrig riktigt död”, har Arne Jarrick sagt.²⁶⁸ Detta åskådliggörs av medeltidens vidskepliga tro på att de självmördade kunde gå igen som anklagande spöken. Att dö den oförutsedda döden i en avlägsen ålderdom innebär att livet förlorar sin episka dimension. Den naturliga döden raserar meningslöst ”varje mänskligt livs mödosamt stiftade mening”.²⁶⁹ Suicid bär gar för meningsfullhet och kontroll över kronologin. Man blir en central aktör i dragkampen med dem som lämnas kvar i tomrummet efter en själv, om vem som ska förlåtas och anklagas. Trots avskedsbrevens frikännande ursäktar fortsätter den moraliska striden in i döden.²⁷⁰ Den naturliga döden reducerar oss istället till perifera förhandlare, som riskerar att stå utan inflytande. Suicid kan för vissa vara ett sätt att göra slutet ärofullt och hålla den förnedrande och skamfyllda ålderdomen borta.

I moderniteten begås suicid i skuggan av den förlorade kunskapen om konsten att dö (*ars moriendi*),²⁷¹ som även inbegriper konsten att leva – och att åldras med värdighet. Suicidhandlingen tar kontroll över den död som inte har någon plats i biomaktens tidevarv. En fråga vi kan ställa oss är hur vi återerövrar den naturliga döden och om det är möjligt att göra den till en konst. Den som ska dö idag måste göra något mycket svårt, nämligen *uppfinna* sitt döende ur intet,²⁷² då döden i många stycken inte längre är en accepterad del av livet. Samtidigt som den suiciderande gör sitt uppfinnande mer genomlyst slipper han eller hon en del av den ångest som är förenad med detta. Han eller hon försöker förvandla sig till subjekt inför den mystiska döden, och sänka sitt skepp innan stormen kommer.²⁷³

Från biopolitisk till humanistisk suicidprevention

Genom att successivt avskaffa kända och okända risker – som vittnar om döden – farliga vägar, vilda rovdjur – så blir inte bara livet en aning fattigare, utan *allt*, minsta småsak, riskerar att bli en potentiell stressor. Man kan då i värsta fall inte värdera vad som är verkligt farligt, utan även vardagliga ting, som att gå upp ur sängen för att gå till jobbet eller framleva dagen med skoskav eller ryggont, kan bli outhärdligt. Att möta döden, och erkänna riskerna som förebådar den, kan i själva verket vara ett sätt att fullfölja ett gott liv. Enligt Heidegger kan vi

²⁶⁷ Det finns åtskilliga fall som visar hur ett möte med döden kan bota alkoholism och suicidalitet. Se t.ex. Beskow (1994), 25. Att dödsrädsla kan vara en suicidal komponent har man känt till sedan antiken. van Hooff (1990), 189.

²⁶⁸ Jarrick (2000b), 168, 175.

²⁶⁹ Habermas (1992), 59.

²⁷⁰ Jarrick (2000b), 164, 173. Om suicidbrevets roll, en uppfinning från 1700-talet, för att göra suicid ”diskursivt” och den suiciderande till en central meningsaktör, se Minois (1999), 287f.

²⁷¹ Minois (1999), 70.

²⁷² MacDonald & Murphy (1990), 1.

²⁷³ van Hooff (1990), xiii.

endast leva ”egentligt”, dvs. autentiskt, i vetenskapen om att döden är vår egen död, en ständigt närvarande möjlighet som vi får lära oss att uthärda.²⁷⁴ Om vi istället oreflekterat anammar den allmänna synen att döden är något som händer *andra*, som alltid inträffar, eller bör inträffa, *någon annanstans*, förlorar livet sin autenticitet. Man kan därför ställa frågan om suicidalitet, samt (icke-ritualiserat) självskadebeteende, är vanligare i moderna samhällen av västerländskt snitt, som paradoxalt tagit på sig att utrota död, smärta och sorg, vilka utgör universella villkor för liv, hälsa och lycka?²⁷⁵

Redan Freud förmodade att ett öppnare förhållningssätt gentemot döden och en större möjlighet att sörja förluster, kunde minska suicidförekomsten i ett samhälle.²⁷⁶ Det är genom att utsätta sig för livets positiva *och* negativa sidor som man kan bli en hel människa. Det är genom *sorgen* som en förlust kan hanteras och genom att närma sig smärtpunkten, och alltså inte förtränga lidandet, som svårigheter kan övervinnas.²⁷⁷

En humanistisk prevention måste alltså lyfta fram döden och sorgen som mänskliga villkor och erkänna den potentiella suicidaliteten i oss alla, istället för att främst differentiera sjuka från friska. Suicid angår alla. Kanske är bortträngningen av suicid, att det är något som inte händer ”oss”, en anledning till att det inte kan sörjas ordentligt och förblir laddat med skam? Kanske är denna bortträngning en orsak till att suicid i det allmänna medvetandet fortfarande omgärdas av många villfarelser?²⁷⁸ Den goda behandlingen är utifrån detta perspektiv den inkluderande. Här möts läkaren och den suicidale på ömsesidiga villkor och det suicidala projektet möts med förståelse, istället för att avfärdas som en sjukdom.²⁷⁹ När man talar ett språk som den suicidale förstår, t.ex. genom att använda kulturellt traderade metaforer men som hänvisar till universella existentiella erfarenheter,²⁸⁰ kan ett möte komma till stånd och den suicidale kan successivt översätta sina diffusa känslor och se alternativa möjligheter istället för att se sig tvingad till en enda lösning. Om suicidaliteten erkänns kan den suicidale bli öppen för att göra sin livs(o)vilja medvetet kunskapsbaserad.²⁸¹ När vi lyssnar till suicidalitetens eget språk,²⁸² respekteras den suicidale som en medmänniska. Redan genom att erkänna suicidaliteten återintegrerar man den suicidale i den mänskliga gemenskapen. Detta är av yttersta vikt i preventionen eftersom den förlorade tillhörigheten, och tolkningen av denna förlust, kan

²⁷⁴ Heidegger (1992b), 34f, 39, 42f.

²⁷⁵ Jfr Alvarez (1976), 238.

²⁷⁶ Jansson (1998), 32. Tanken om dödens suicidpreventiva funktion härrör ytterst från antikens epikuréer. van Hooff (1990), 189.

²⁷⁷ Beskow (1994), 27.

²⁷⁸ Alvarez (1976), 82f.

²⁷⁹ Alvarez (1976), 11. Beskow har föreslagit att trots den epidemiologiska och kliniska kopplingen mellan suicid och psykisk sjukdom, bör inte den förra reduceras till den senare. De kan istället ses som parallella. Beskow (2000d), 97. Sjukdomsperspektivet medför annars en risk att man blandar ihop orsak och symptom. Kushner (1989), 45.

²⁸⁰ Beskow et al. (2005), 161f.

²⁸¹ Beskow & Jarrick (2000), 13.

²⁸² För en diskussion om skillnaden mellan ”*självordsbeteende som språk*” och det suicidologiska ”*språket om självmordsbeteende*”, se Beskow (1999), 9. Jfr Beskow et al. (2005), 161. Märk väl att det i individuell eller befolkningsinriktad prevention knappast är önskvärt att byta ut det senare mot det förra. En lyhördhet och ömsesidig influens är påkallad, men all vetenskap som direkt berör människor måste alltid pendla mellan att vara nära och långt ifrån erfarenheten. Jfr Gilje och Grimen, *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, 179.

vara en av de starkaste suicidogena faktorerna.²⁸³ Denna typ av inkluderande prevention, i vilken begreppet *konvivialitet*, att leva (glädjefullt) tillsammans, har ställts mot *suicidalitet*,²⁸⁴ förutsätter att suicidaliteten inte bara betraktas utifrån (så som ”den Andres” problem) utan också inifrån – Hamlets fråga angår dig och mig. Denna fråga handlar om *huruvida* vi ska leva eller dö, och *hur* vi vill leva och dö – och *varför*. Det är när den Andres suicidalitet blir legitim som inkludering och återupprättelse blir möjlig. Även terapeuten – eller folkhälsopolitikern – måste vara öppen i mötet med suicidaliteten och vara beredd på att själv kunna förändras. Även den ”sjukes” gestaltande av existentiella problem kan vara instruktivt för den ”friske”.²⁸⁵

Om vi inte brottas med de existentiella frågorna mer öppet och ömsesidigt kan suicid till slut, i en modernitet som förnekar döden, bli den enda förevändningen för att komma i kontakt med de livsavgörande frågorna. Det är ingen tillfällighet att det är i moderniteten, där döden trängts undan, som kraven på dödshjälp ökar. I utvecklingsoptimismens tidevarv blir det outhärdligt att vara obotligt sjuk. Döden behövs för ett fullgott liv. Diderot har i ett av sina brev formulerat det träffande: ”I don’t want people to go in search of death, but I don’t want them to flee it.”²⁸⁶

Det handlar alltså inte om att ta bort den frivilliga döden som ett yttersta alternativ utan att göra livet mer drägligt att leva. Kyrkans prevention gick tidigare ut på att förbjuda den frivilliga döden med hot om en förlorad evighet. För att bekämpa sin suicidalitet kunde man tukta den fysiska kroppen genom fasta och bön. Upplivningsfilosoferna tänkte sig istället en positiv prevention som gjorde världen mer levnadsvänlig. Om samhället blir fritt och jämlikt kanske individen väljer Hamlets ”vara” istället för ”inte vara”.²⁸⁷ Här finns ett latent program till en folkhälsopolitisk prevention.

Kontraproduktivitet

Suicidalitetens inneboende ambivalens motsvaras på preventionens nivå av en risk för kontraproduktiva utfall. Ironiskt nog kom initiativet till att patologisera suicid från början från puritanskt håll för att demonisera det (melankolin var djävulens verk), men fick motsatt effekt, då det successivt banade väg för avkriminaliseringen av suicid.²⁸⁸ Förtigandet av det enskilda suicidfallet hos prästen, familjen och myndigheterna, har ofta haft goda syften, men har lett till att suicid behållit sitt stigma som ”den Andres” problem. Det är svårt att hitta den gyllene medelvägen. Durkheim funderade på vad som skulle hända om man avskaffade rätten till skilsmässa. Han kom fram till att det skulle bidra till mindre anomi och färre suicidfall bland män, men att det samtidigt skulle öka förtrycket av kvinnan och därmed främja hennes suicid-

²⁸³ Beskow et al. (2005), 163f. Man ska inte underskatta tillhörighetens betydelse och suicidalitetens kontaktsökande aspekt. Hannah Arendt har visat att en drivkraft för de människor som berövats sitt medborgarskap under mellankrigstiden för att begå brott, var att de i fängelset tillerkändes rättigheter, i kontrast till den degraderande tillvaron i statslöshet. Arendt (1979), 171f, 180 Även den som dömdes till döden för ett fruktansvärt suicidalmord kunde se fram emot att bli sedd och respekterad som *någon* (i gemenskapen). Man fick inte bara nattvard och förlåtelse av prästen. Man fick möta bödeln i fina kläder – i folkets närvaro. Axelsson (2000), 26.

²⁸⁴ Beskow et al. (2005), 163.

²⁸⁵ Beskow (1999), 12; Beskow (1992a), 10.

²⁸⁶ Återges efter Minois (1999), 247.

²⁸⁷ Minois (1999), 204, 208, 218, 237.

²⁸⁸ Kushner (1989), 17.

benägenhet.²⁸⁹ Dessa exempel pekar på vikten av mångdimensionella och tvärsektoriella program.

Massdöden i första världskrigets kemiska krigföring och andra världskrigets industriella utrotningsläger medförde en allvarlig kris för modernitetens framstegstanke. Men redan 1800-talets vetenskapliga erfarenhet av de höga suicidtalerna medförde att man kunde ifrågasätta om moderniseringen gjorde människan lyckligare.²⁹⁰ Moderniteten konstitueras av ett harmonitänkande, som både utmanas och bekräftas i de enskilda suicidfallen. Konflikter, problem och orättvisor sågs av upplysningsfilosoferna som onaturliga och temporära. Om man sprider och omsätter förnuftets kunskaper, genom en typ av social ingenjörskonst, går mänskligheten en ljus framtid till mötes, i vilken också, antog man, suicidtalerna drastiskt skulle sjunka.²⁹¹

Det har dock hävdats civiliseringsprocessen bär på ett frö till avcivilisering, och att den riskerar att upphäva sina egna landvinningar inom områden som socialt ansvarstagande och mellanmänsklig empati.²⁹² För att förverkliga samhället som en rationell utopi riskerar vi att avhumanisera våra medmänniskor. Vissa av dem kan framträda som problem som de sociala ingenjörerna ska eliminera. Det är inte helt orimligt att ställa frågan om suicidpreventionen verkligen gynnas av absoluta målsättningar, så som en suicidal nollvision.²⁹³

Det finns många exempel på hur den dominerande kulturen speglar sig i sina avvikare. Om Durkheim har rätt så "behövs" den kriminelle för att majoriteten ska få ett negativt riktmärke för ett anständigt liv. Om denna cyniska funktionalism är riktig skulle det också kunna vara så att den som tar sitt eget liv i någon mån fyller en motsvarande funktion för dem som inte gör det.²⁹⁴ Även om en kritiskt tänkande människa knappast kan ta det senare för absolut sant, finns det en dialektik mellan del och helhet som man inte helt kommer ifrån. Att suicid i en ekonomisk kris ökar bland arbetslösa men inte hos dem som får behålla arbetet är talande, liksom att religiositet tycks vara en betydelsefull skyddsfaktor om den genomsnittliga religiositeten är låg.²⁹⁵ Kanske balanseras religiositetens extrema utlevelseformer, så som exaltation och entusiasm, vilka man av hävd har betraktat som suicidogena faktorer,²⁹⁶ av att den religiöse inte bara är integrerad i sin församling utan ingår i ett sekulariserat offentligt samhälle? Durkheim noterade att suicidbenägenheten minskade bland gifta om skilsmässofrekvensen var hög.²⁹⁷ Frågan som uppkommer är om de underprivilegierade behövs för att bekräfta statusen hos de privilegierade, särskilt i tider då denna status hotas. Kan man komma ur denna onda

²⁸⁹ Boglind et al. (1995), 238.

²⁹⁰ Boglind et al. (1995), 232

²⁹¹ Petrov (2010), 19; Minois (1999), 237.

²⁹² Axelsson (2000), 34f. Jfr Bauman (1989), 66, 108. Se även Petrov (2010), 28ff.

²⁹³ Från medicinskt håll har regeringens nollvision kritiserats för att den gör suicid än mer skamfyllt, att vi fokuserar suicidfrekvens på bekostnad av bakomliggande mekanismer, och att den kan leda till fler fall av tvångsvård med ökad risk för suicid. Dessutom innebär nollvisionen att vi förnekar möjligheten av "fria" och "rationella" suicid samtidigt som den är svår att förena med det läkarassisterade, självvalda livsslutet vid svår smärta/obotlig sjukdom. Holm & Sahlin (2009).

²⁹⁴ Jfr Lindberg (2000), 122. Funktionella förklaringar är viktiga för att förstå komplexiteten i sociala eller biologiska system, även om de *logiskt* sett är bemängda med problem. Givet resonemanget ovan hamnar vi i en paradox: Om ingen begår suicid så begår alla suicid, och om alla begår suicid begår ingen suicid.

²⁹⁵ Stefansson & Wicks (1993), 85f, 94; Bremberg (2009), 379.

²⁹⁶ Kushner (1989), 31.

²⁹⁷ Esmali (2000), 21.

cirkel utan att avskaffa samhället som sådant? Eller är suicid rent av en del av människans villkor, och hur överskrider vi i så fall detta?

Modernitetens harmonitanke kan även etablera en disharmoni på det individuella planet. När sjukdom och fattigdom under de senaste 200 åren börjat upplevas som möjliga att undslippa riskerar de också att bli outhärdliga.²⁹⁸ När den olycklige i dagens samhälle jämför sig med de ”lyckade” kanske han upplever sin misär mer påtagligt. Ett liknande dilemma kan karakteriseras som ”överflödets anomi”,²⁹⁹ eller ”förväntningarnas missnöje”,³⁰⁰ ursprungligen en term med vilken Tage Erlander ville beskriva det paradoxala missnöje som kan följa en snabb välståndökning och välfärdsutbyggnad. Anomiska suicid följer enligt Durkheim inte bara i spåren av ekonomiska kriser utan också med den reguljära ekonomiska tillväxten.³⁰¹ Boven i dramat är den ökande diskrepansen mellan individens förväntade och verkliga möjligheter att tillfredsställa sina behov. Intressant nog kan konjunkturedgångar verka positivt på den totala befolkningens hälsa.³⁰² Problemet torde få en annan slagsida i det senmoderna samhället där valfriheten gör att förväntningarna i större utsträckning hamnar på individnivå och jagidealen blir allt högre ställda. I de sociala mediernas värld är man ständigt föremål för andras latenta bedömning. Möjligheterna gör förväntningarna större men därmed skapas också risk för starkare frustrationer. De sociala medierna ger den enskilde en känsla av sammanhang och möjlighet till omedelbar bekräftelse. Den som vill har möjlighet att höras och synas dygnet runt. Men vad händer om ingen lyssnar? Vad händer om ingen ser en – även om man tillbringar all ledig tid på att visa att man finns? När statusen sjunker är steget inte långt från självbeundran till självhat. För den som vid ett tillfälle fått erfara hur det känns att få de andras ”gillande” kan kraven kännas högre på att fortsätta leva upp till sin virtuella persona. När en stark längtan efter att ”vara någon” möter en känsla av att man håller på att förlora sin identitet, kan en ovilja att leva uppstå.³⁰³

Den nya IT-tekniken ger möjligheter till gemenskap och nätverkande. Men svängningarna mellan bekräftelse och avståndstagande är hastigare, och drabbar även icke-offentliga personer i en helt annan utsträckning än tidigare.³⁰⁴ Hemmets väggar utgör inget skydd för elektronisk mobbning. Internet erbjuder enorma möjligheter för den kunskapsstörstige – även för den suicidale. Man skulle kunna säga att den gränslösa mångfalden och det individualiserade preferensurvalet lyfter upp den typ av ”självreflexiv relativism”, vilken var ett barn av boktryckarkonsten, till en ny nivå. Man kan tänka själv, och om sig själv, i en helt annan utsträckning. Det finns ingen gräns för vad som kan betvivlas, vilket i sig kan vara ångestskapande.³⁰⁵ Om

²⁹⁸ Detta omvända samband kan jämföras med hur Alexis de Tocqueville kommenterar en tidigare förtryckande härskares möjligheter att inleda reformer utan att det resulterar i en revolution: ”Det onda som man tålmodigt uthärdar när det verkar oundvikligt, blir outhärdligt så fort man anar att det är möjligt att undvika det.” Tocqueville (1856), 214.

²⁹⁹ Boglind et al. (1995), 237.

³⁰⁰ Tage Erlander talade om ”de stora förväntningarnas missnöje” i 1956 års remissdebatt i Riksdagen. Erlander (1976), 104f.

³⁰¹ Durkheim (1983), 214.

³⁰² Norström (2009), 18.

³⁰³ Lindberg (2000), 121.

³⁰⁴ 2009 fick en våldtagen flicka i Bjästa erfara att en total uteslutning från samhället endast är några knapptryckningar bort. Den ökända hat- och förtalskampanj som startades mot henne på Facebook fick snabbt 4 000 medlemmar. Karlsson & Dragic (2010).

³⁰⁵ Axelsson (2000), 23f.

äran var ett tidigmodernt motiv till suicid, och det materiella egenintresset ett modernt dito, kan man säga att suicidala depressioner i post- eller senmoderniteten kanske kommer utlösas av helt andra orsaker, så som förlorad kreativitet eller misslyckande att vinna erkännande i det svåröverskådliga informationsbruset.³⁰⁶

Avslutande diskussion

Det har hävdats att dubbelheten och ambivalensen inför suicid, de motstridiga attityderna och tolkningarna, är ett hinder för en målmedveten prevention.³⁰⁷ Själv tror jag att det motsägelsefulla är en ofrånkomlig del av suicidaliteten. Medvetenheten om dubbelheten kan istället fungera som en resurs när samverkande åtgärder skapas i syfte att bemöta så många kausala mekanismer som möjligt. Suicid är överdeterminerade och kan därför inte uttömmande förklaras monokausalt.* Ett bredare perspektiv kan avspeglas i en prevention som inte som förr söker enkla förklaringar för att klarlägga skuldfrågan,³⁰⁸ utan som istället innefattar en mångfald av tvärspektoriella åtgärder som korsbefruktar varandra. Medicinering av individen kan missa målet om inte den sociala situationen förbättras.³⁰⁹ Tillgång till ett vapen kan kortsiktigt vara en utlösande faktor, men även om man tar bort det, kvarstår händelsekedjans sociala betingelser. I informationssamhället går det snabbt att söka kunskap om nya suicidmetoder. I värsta fall kan en ensidig prevention provocera fram sin motsats. Om suicid begreppsliggörs som en *störning*, i tågtrafiken, demografin, ekonomin, bidrar vi till att avhumanisera våra medmänniskor. Individens lidande går oss då förbi. Om självmordet tidigare betraktades som en svår synd, karakteriseras det idag allt oftare som ”psykiskt olycksfall”.³¹⁰ Det sistnämnda må vara mindre stigmatiserande än ”brott” och ”sjukdom” men innebär filosofiskt att man förnekar aktörsperspektivet – *själv*-dödandet är illusoriskt då det sker slumpartat i extrema och kaosartade situationer – och politiskt att man riskerar att omyndigförklara den enskilde. Suicid definieras då uteslutande ”utifrån” och dess eventuella ”rationalitet” osynliggörs. Å andra sidan kan man säga att suicid som olycksfall stämmer överens med en erfarenhet hos den suicidala själv: De depressiva känslorna kan komma i överväldigande svall och man upplever då att man inte har något annat alternativ än att ta sitt liv.

Det är svårt att komma ifrån att preventionen i sig kan bidra till att markera samhällets avståndstagande,³¹¹ inte minst genom visionen om det suicidfria samhället. Även om suicid inte fördöms, så *accepteras* det heller inte. Ett exempel på en kontraproduktiv effekt är den besyn-

³⁰⁶ Odén (2000), 27.

³⁰⁷ Beskow (1994), 5.

* Kausalitet, av latinets *causa* (orsak), syftar på det mekaniska sambandet mellan orsak och verkan. Monokausala förklaringar är reduktionistiska; det antas finnas endast *en* verkande orsak. Överdeterminering, ursprungligen en term från psykoanalysen, syftar på ett förhållande där en enskild observerad verkan utlöses eller bestäms (determineras) av flerfaldiga orsaksfaktorer som inte kan rangordnas.

³⁰⁸ Jfr Westerlund-Hännestrand (1991), 134. Förutom brottmål och eventuella omprövningar i Hovrätten förekom i tidigmodern tid ibland även följdsträttegångar vars direkta syfte var att slå fast vem som drivit vederbörande till suicid. Beskow & Jarrick (2000), 11.

³⁰⁹ Bremberg (2009), 379.

³¹⁰ Beskow (1992b), 18.

³¹¹ Axelsson (2000), 9; Werner (2000), 47.

nerliga hemsidan ”Svensk självmordsguide”. Sidan har ett grumligt syfte,³¹² knappast med omtanke om lidande människor, men hade sannolikt inte funnits utan den sociala stigmatiseringen av självmord som synd, brott, sjukdom eller tabu.

När vi definierar suicid som ett avvikande beteende aktualiseras samma mönster som i traditionella beskrivningar av alkoholism och homosexualitet.³¹³ Risken är inte bara omedveten stigmatisering utan att vi oreflekterat skriver historien som en tillrättalagd rörelse från synd/brott till sjukdom, från fördömelse till förståelse. Då reproducerar vi ytterligare en av det moderna samhällets framgångssagor, om hur det förflutnas mörker okomplicerat skingras av upplyst tolerans och vilja till prevention.³¹⁴

Suicidstigmat upprätthålls idag inte bara av det journalistiska förtigandet eller den avhumaniserande projektionen på ”den Andre”. Det reproduceras också av att suicidrelaterade handlingar, så som att hjälpa eller uppmana någon till suicid, fortfarande bestraffas i många länder,³¹⁵ samt av den täta suicidologiska förbindelsen mellan suicid, sjukdom och grov brottslighet. Steget är inte avsevärt långt mellan dagens identifikation av suicid med psykisk sjukdom och renässansens bild av galenskap som en av dödens masker.³¹⁶ Ett flertal historiska och sociologiska studier gör en konjunktion mellan ”självmord” och ”mord” eller andra ”avvikelser”.³¹⁷ Även om det finns intressanta hypoteser om relationen dem emellan riskerar denna typ av forskningsdesign att aktualisera medeltida associationer mellan suicid och mord (eller kätteri).

Den journalistiska försiktighetsprincipen har inte bara som vi sett paralleller i ett magiskt tänkande. Restriktionerna mot att publicera texter om suicid är inte, som man skulle kunna tro, enbart en konsekvens av 1800-talets extrema ökning av suicidfrekvensen. I Frankrike härrör praktiken från den gamla förrevolutionära regimens tid när kungen och kyrkan inte ville offentliggöra indikationer på att undersåtarna led.³¹⁸

Den kristna grunden för offentlig suicidprevention är idag borta. Men det är inte bara samhällsekonomiska preventionsargument som är relevanta.³¹⁹ I det att vara människa ingår att inte kunna vara likgiltig inför sina medmänniskors suicid. Suicid är handlingsimplicerande; de kräver en reaktion av något slag.³²⁰ Suicid lämnar ingen oberörd utan vidrör vår innersta mänsklighet. Detta är utgångspunkten för preventionen. Ytterst handlar den om att förebygga och lindra mänskligt lidande.³²¹ Det råder ingen tvekan om att suicid orsakar stort lidande, inte

³¹² Brahn (2005–2009). Sidan ifråga är tillägnad ”Sveriges alla nackdelar, dess försvarare och upprätthållare”, och produceras av en person som ser ett självändamål i att försvara barnpornografi, rasism, sexism, prostitution, vapentillgänglighet och liberala narkotikalagar.

³¹³ Esmali (2000), 41.

³¹⁴ Ekström (2000a), 10f.

³¹⁵ Mäkinen (1997), 14.

³¹⁶ Minois (1999), 77.

³¹⁷ Jansson (1998), 49; Carlson et al. (1994), 79. Jfr Ekström (2000a), 157.

³¹⁸ Minois (1999), 292f.

³¹⁹ De ekonomiska argumenten har sin grund hos Platon och Aristoteles, som senare bl.a. Thomas från Aquino lyfte fram, om att suicid var ett brott mot staten eller ett svek mot samhället. I analogi med hur ett husdjur var sin herres egendom och inte hade rätt att själv förfoga över sitt liv, hade medborgaren skyldighet att uppfylla sina sociala plikter och tänka på statens bästa. Detta var rättspraxis för slaverna i Rom, som alltså var förbjudna suicid juridiskt, genom att de betraktades som någon annans rättmätiga egendom. Likt en slav fick inte heller den kristne sätta sig upp mot sin Herre. Droge & Tabor (1992), 187; Minois (1999), 33, 45.

³²⁰ Cahn (1998), 3.

³²¹ Beskow (2000c), 50.

bara för de efterlevande, utan i samband med misslyckade försök drabbas även den suicide-
rande. Även hos den suicidnära kan önskan att få hjälp vara större än att dö.³²² Vi måste åter-
uppväcka det kollektiva ansvaret för våra medmänniskors lidande.³²³ När är man sig själv?
Vem är den suicidale, den som vill dö, dödas, dö eller den som *inte* vill dö men heller inte
orkar leva? Vems liv är det som avslutas i dödshjälpen när patienten är nedsövd och inte läng-
re är medveten? Är man sig själv när man är narkotikapåverkad? Skulle man tänka annorlun-
da under andra omständigheter?³²⁴ Även för en del av dem som tar sitt liv finns ett glapp mel-
lan kris och reaktion, motiv och intention, önskan och handling.³²⁵ Det skulle vara orimligt om
en överförmyndare fick tolkningsföreträde framför den suicidale i sådana frågor, men glappet
påkallar vår närvaro, uppmärksamhet och stöd. Faktum kvarstår att många som velat avsluta
sina liv i förtid är för alltid tacksamma för att deras försök motarbetades.³²⁶ Även om vi inte
kan förbjuda livet att dö har vi en plikt att vara lyhörda inför den möjlighet till förändring som
trots allt kan finnas där i djupet av den suicidalas kval.

Historien visar att livets herravälde över döden kan slå över i sin egen motsats. De makabra
suicidmorden, eller de fabricerade bekännelserna om de med dödsstraff belagda tidelagen,³²⁷
var oförutsedda konsekvenser av samhällets försök att stänga igen självspillingens port till all
jordisk och himmelsk gemenskap. När suicid var förbjudet och den suiciderande nekades
evigt liv, fanns ytterligare en möjlighet för den suicidale, att tillintetgöra sig andligen. Att bli
”galen” är ett sätt göra sorti från gemenskapen och undslippa sig själv. När man inte behöver
ta ansvar för sig själv dör man bildligt talat bort ifrån sina skamkänslor.³²⁸ Det kan också ha
varit ett motiv för att gå i kloster, en plats som ofta jämförts med en krypta,³²⁹ eller så kunde
man bestämma sig för att ”ge upp”, och leva på som vanligt men utan närvaro och delaktig-
het, som en levande död. Med ändrad rättspraxis fick man bukt med suicidmorden men det
finns andra former av *indirekta* suicid som man inte har eliminerat genom att justera straffska-
lorna. Precis som den adelsman som kastade sig ut i våghalsig jakt eller dumdristigt duelle-
rande kan den suicidale bilföraren i dagens Sverige sätta sitt (och andras) liv på spel genom
att överträda hastighetsgränser och skära i vänstersvängar. Den oväntade bergväggen eller den
mötande bilisten är inte så mycket ”olyckans” orsak som intention.

Det finns också mer sofistikerade sätt. Genom att göra sig omöjlig på arbetet och bli upp-
sagd, kan man skylla på detta när man tar till flaskan och sedermera begår suicid. Förr som nu
handlar det om att man *själv* inte klarar av att bära skammen. Traditionellt sett har den totala
uteslutningen ur gruppen, då ingen brytt sig om den drabbade, varit ett av de hårdaste straf-
fen.³³⁰ Människan utanför gemenskapen ses som mindre mänsklig. Uteslutning sanktioneras i

³²² Wasserman (2000), 133.

³²³ Werner (2000), 47.

³²⁴ Anderberg (1989), 27.

³²⁵ Weaver (2009), 8; Anderberg (1989), 28, 32f.

³²⁶ Haverdahl (2010). Det finns dock exempel på personer som varit depressiva och försökt suicidera och många
år senare i friskt tillstånd ännu inte kan försonas med den psykiatri som försökte förhindra dem. Unné (2010).

³²⁷ Jansson (1998), 49ff; Mäkinen et al. (2002), 275; Ohlander (1986), 48.

³²⁸ Jarrick (2000a), 89; Jarrick (2000b), 160; Minois (1999), 115, 163.

³²⁹ Minois (1999), 298.

³³⁰ Statsförvisning och statslöshet tillhörde de grymmaste straffen i antikens Grekland. Hannah Arendt har träf-
fande beskrivit hur individer inom olika europeiska minoriteter, till följd av första världskrigets imperieupplös-
ningar, förlorade sina medborgarskap och nationella status. Därmed förlorade de också sin mänsklighet vilket
underlättade för nazisterna att behandla dem som djur, eller rent av odjur. Arendt (1979), 171f, 180.

dagens Sverige inte på juridiska eller religiösa grunder. Bortsett från arbetslöshet är det mobbning som kan implicera den hotande icke-tillhörigheten, den sociala ”döden”.

Dessa oavsiktliga konsekvenser pekar på det vanskliga i att försöka utrota suicid. Kanske kan man istället för att *förhindra* död mer rikta in sig på att skapa förutsättningar för liv, dvs. gemenskap, kommunikation och engagemang? Inom 1800-talets *moral treatment* erkände man de sociala faktorerna tillsammans med de psykologiska och biologiska. Harmonin *utanför* individen var lika viktig som hälsan inombords.

Men även om social tolerans gentemot suicid i flera länder tycks samvariera med relativt hög suicidfrekvens,³³¹ finns det en preventiv fördel idag jämfört med äldre förhållanden. Suicid bringade i för- eller tidigmodern tid en stor vanära över de anhöriga i en helt annan utsträckning än idag. Denna skam kunde vara ett motiv för ytterligare suicid inom familjen, vilket myndigheterna ibland tog hänsyn till när de klassificerade oklara dödsfall som ”olyckor”.³³² Om de anhöriga inte fick någon hjälp med att hantera skammen kunde suicidfallen i värsta fall fortplantas. Även preventionen drar fördel av den ökande sociala acceptansen och medvetenheten. Allt fler vågar söka vård för sin suicidalitet och allt fler medmänniskor vågar se, och lär sig förstå, de nödsignaler som skickas ut.³³³

Det moderna samhället erbjuder som regel inga ritualer för dem som sörjer andra förluster än dödsfall. Hur kan vi lära oss att leva ut *sorgen* inför vårt förlorade arbete, vår fränskilda livskamrat, vår tidigare hälsa eller vår förlorade ungdom, istället för att i oss själva kapsla in en hemlig obearbetad skam eller uppdämd ångest? Sorgen är en väg till att acceptera våra förluster och därmed bejaka oss själva. Kanske blir den som tidigt lär sig att sörja bättre rustad inför framtidens oväntade förluster, t.ex. i tider av arbetslöshet? Kushner menar att de invandrargrupper i USA som har lägst suicidfrekvens, är de med mest levande sorgeritualer; i dessa grupper institutionaliseras sorgen öppet och *delas* med andra.³³⁴ En fördomsfri diskussion om sjukdomar, åldrande (död) samt arbetslöshetens baksidor, kan möjligen reducera suicidförekomsten eftersom den skulle påverka vår bild av hur ”ovärdiga” dessa tillstånd är. En utmaning för preventionen på befolkningsnivå är att skapa en historisk och interkulturell medvetenhet utifrån vilken man kan försöka förändra kollektiva bilder av gängse suicidogena stressorer.

Ett tema i denna rapport har varit kopplingen suicid och modernisering. Jag vill dock inte skuldbelägga moderniteten, eller senmoderniteten, som sådan. Det är i ett modernt samhälle som en mer humanistisk prevention har kunnat utvecklas. Med efterkrigstidens mänskliga rättigheter, och deras implementering i demokratiska rätts- och välfärdsstater, minskar människans utsatthet för förtryck. I det moderna samhället har vi inte kvar de kontraproduktiva

³³¹ Suicidtolerans behöver inte tolkas som en suicidogen faktor. Man kan också se den som en verkan av, eller en korrelation till, en hög suicidfrekvens, i ett öppet, lätttröligt och individualiserat samhälle. Jansson (2000), 34. Det finns även resultat som pekar i motsatt riktning, vilka tyder på att toleransen rymmer en preventiv kraft. Beskow (2000b), 100. Rom är ett exempel på en civilisation med hög suicidtolerans som inte verkar ha haft högre suicidförekomst än andra antika civilisationer. Minois (1999), 49. Trots att svenskar har en relativt liberal inställning så begår de inte signifikant fler suicid än t.ex. portugiser, som intar betydligt mer negativa attityder. Esmali (2000), 17f.

³³² Jansson (1998), 29.

³³³ Beskow (2000d), 96. Detta kan jämföras med biktens roll under medeltiden när individen kunde bekänna sin suicidala och syndfulla förtvivlan. Minois (1999), 34. Jfr Beskow (1994), 15; Hoven et al. (2009), 16.

³³⁴ Kushner (1989), 161, 164.

skamstraffen och vi har en mer rationell syn på suicids orsaker och konsekvenser. Det tycks även vara så att den relativt höga andelen suicidfall bland barn och ungdomar under slutet av 1700-talet,³³⁵ har minskat tack vare det odrägliga barnarbetets och den samhällssanktionerade barnagens successiva försvinnande. Det är heller inte moderniseringen i sig som är suicidogen, utan tendenser i denna. Det finns en paradox i den psykiatriska suicidpreventionen som åskådliggör detta: Det djupaste sjukdomstillståndet utgör ett skydd mot suicid. Den första fasen i tillfrisknandet ökar suicidbenägenheten då initiativkraften kommer tillbaka. Ann-Sofie Ohlander för över detta samband till makronivån. När samhällsförtrycket under modern tid började släppa, och den påtvingade integrationen blev lösare, blev människan myndig och fick möjlighet att hantera sin misär på såväl konstruktiva som (själv)destruktiva sätt.³³⁶ I likhet med behandlingen av en depression är dock inte den första (suicidala) återhämtningsfasen det moderniserande samhällets slutgiltiga mål.

Preventiva slutsatser

- Erkänna döden. Genom att tala om döden och återskapa konsten att dö kan vi försonas med dess absurditet. Om det inte är acceptabelt att dö naturligt, blir alternativet att dö ”onaturligt” mer attraktivt.
- Erkänna suicid. Vi bör ej projicera suicid på den Andre utan istället göra preventionen inkluderande.
- Främja sorgeritualer och strategier för att omvandla skam till skuld och sorg. Härigenom kan vi lära oss att *exponeras* för förluster, besvikelser, livsleda, tristess, smärta, skuld, vanmakt, t.o.m. för ”dödssynden” förtvivlan. Även skam kan rätt hanterad bli en nyttig ”orienteringshjälp på vägen”.³³⁷ Om man tidigt lär sig att fly undan problem med olika avledningar får man svårare att möta livets svårigheter. Om ett barn systematiskt får lära sig att det onda kan tas bort eller pratats bort, så får det som vuxen svårare att hantera en objuden gäst som en överväldigande ångest eller en dräpande skam. Den mänskliga olyckan är en förutsättning för lycka, den är inget momentant ”problem” att lösa eller fly ifrån. Vi behöver reflektera över hur vi uttrycker sorg och hur vi tar t.ex. ett cancerbesked, utan att ignorera den drabbade eller ”coacha” personen med orealistiska förespeglningar.
- Dekonstruera könsrollernas suicidogena aspekter. Preventionen av kvinnors suicidförsök bör bli mer genusmedveten. Främja mäns sorgprocesser och kommunikationsuttryck. Utveckla metoder som bättre diagnostiserar mäns depressioner. Att utveckla kunskap om hur man kommunicerar sitt eget och förstår andras uttryck för psykiskt lidande kan bevisligen fungera preventivt.³³⁸ Skolan och primärvården är viktiga arenor för att utveckla sådan lyhördhet.
- Tvärvetenskapliga och tvärssektoriella förhållningssätt behövs för att möta suicidalitetens mångfaktorialitet. Suicid kan inte reduceras till en enstaka faktor utan bör studeras och förebyggas på flera nivåer samtidigt.

³³⁵ Minois (1999), 286f. Suicid kunde vara en utväg för de barn som efter ett rackartyg eller allmän oaktsamhet fruktade att deras far eller husbonde bokstavligen skulle slå ihjäl dem, dessutom med rätten på sin sida.

³³⁶ Ohlander (1986), 65.

³³⁷ Jarrick (2000b), 196.

³³⁸ Hoven et al. (2009), 16.

- En aktiv sysselsättningspolitik och breda utbildningssatsningar. Ett humanare samhälle kan motverka den enskildes känsla av att hamna utanför. I ett osäkert samhälle tenderar t.ex. alkoholkonsumtionen att öka. Utveckling och fördelning av socialt kapital, ökad jämställdhet mellan könen och integration mellan svensk- och utlandsfödda. Utmaningen för politiker ligger i att främja ett samhälle där individen inte blir för självupptagen men inte heller alltid sätter gruppens intressen framför sina egna.³³⁹
- Ge människor psykosocial beredskap för att orientera sig i ett narcissistiskt samhälle med fokus på yta, status och diffusa integritetsgränser.
- Nyckeln är inte att förhindra död genom att förbjuda suicid utan att motverka suicid indirekt genom att främja liv, integration, kommunikation och hälsa. Det vore kontraproduktivt att förbjuda skilsmässor, däremot suicidpreventivt att försöka motverka dem, t.ex. genom en ökad jämställdhet. Den engelske statistikern William Farr ansåg redan på 1800-talet att suicid skulle kunna förhindras genom att öka den fysiska och psykiska hälsan i samhället. Reduceringen av riskmiljöer betraktades som en sekundär fråga.³⁴⁰ Forskning visar att suicidökningen i postkommunistiska länder i Östeuropa var som störst i de länder som redan hade den högsta suicidförekomsten.³⁴¹ Detta understryker vikten av att arbeta preventivt mot att hålla suicidtalerna låga även under ”normala” omständigheter. Resurser bör sättas in även när situationen inte är akut eller när man chockeras av ett suicidkluster. Hur siffrorna ser ut under högkonjunkturen avgör hur de kommer att se ut under kommande lågkonjunkturer.

³³⁹ Jfr Durkheims analys av spänningen mellan egoistiska och altruistiska suicid. Durkheim (1983), 160.

³⁴⁰ Cahn (1998), 424.

³⁴¹ Jukkala & Mäkinen (2010), 15.

Referenser

- Alighieri, Dante (1983), *Den gudomliga komedin* [1308–1321], övers. Ingvar Björkeson, Stockholm: Natur och Kultur.
- Alvarez, Alfred (1976), *Den grymme guden: Om självmord och självmordsförsök* [1971], Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Anderberg, Thomas (1989), *Suicide: Definitions, causes, and values*, Bromley: Chartwell-Bratt.
- Andersson, Lars-Gunnar (2004), ”En ideologisk språkförändring”, i *Språkvård*, nr 1: 4–8.
- Applewhite, Marshall (1996), *Planet about to be recycled – your only chance to survive – leave with us* [transkription av videoband 2]: <<http://www.heavensgate.com/misc/vt100596.htm>> (22/6 2010).
- Arendt, Hannah (1979), *The Origins of Totalitarianism* [1951], London: Harcourt Brace.
- Aristoteles (2003), *Politiken* [350 f.Kr.], övers. Karin Blomqvist, 2 utg., Sävedalen: Paul Åströms förlag.
- Augustinus (2009), *The city of God* [ca 410 e.Kr.], övers. Marcus Dods: Digireads.com.
- Axelsson, Thom (2000), ”Självmord i teorin: En analys av olika forskares tolkning av självmord”, i *Socialhistoria i Linköping*, nr 11: 7–36.
- Baechler, Jean (1979), *Suicides* [1975], övers. Barry Cooper, New York: Basic Books, Inc.
- Bauman, Zygmunt (1989), *Auschwitz och det moderna samhället*, övers. Gustaf och Rickard Gimdal, Göteborg: Daidalos.
- Beauvoir, Simone de (2002), *Det andra könet* [1949], övers. Adam Inczèdy-Gombos, Åsa Moberg och Eva Gothlin, Stockholm: Norstedt.
- Beck-Friis, Johan (2005), *När Orfeus vände sig om: En bok om depression och förlorad självaktning*, Stockholm: Natur och kultur.
- Beskow, Jan (1992a), ”Självmordsbeteende i ett existentiellt sammanhang”, i *Självmord som existentiellt problem: Ett mångvetenskapligt forskningsområde*, red. Jan Beskow, Stockholm: Folk-sams vetenskapliga råd, Forskningsrådsnämnden (FRN): 9–11.
- (1992b), ”Självmordsforskning”, i *Självmord som existentiellt problem*, red. Jan Beskow: 13–20.
- (1994), *Självmord som frihet och tvång*, Stockholm: Svenska föreningen för psykisk hälsovård (Sfph).
- (1999), ”Självmordets kulturella funktion”, i *Självmordsbeteende som språk*, red. Jan Beskow, Bengt Erik Eriksson och Nina Nikku, Stockholm: Forskningsrådsnämnden (FRN): 9–12.
- (2000a), ”Definitioner och modeller”, i *Självmord och självmordsprevention: Om livsavgörande ögonblick*, red. Jan Beskow, Lund: Studentlitteratur: 27–46.
- (2000b), ”Epidemiologi”, i *Självmord och självmordsprevention*, red. Jan Beskow: 65–101.
- (2000c), ”Nationellt program”, i *Självmord och självmordsprevention*, red. Jan Beskow: 49–64.
- (2000d), ”Retrospektiva genomgångar i medicinsk vetenskap och praxis”, i *Humanistisk suicidprevention – en framtida möjlighet*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick, Stockholm: Forskningsrådsnämnden: 91–107.
- Beskow, Jan, Astrid Palm Beskow och Anna Ehnvall (2005), *Suicidalitetens språk*, Lund: Studentlitteratur.
- Beskow, Jan och Arne Jarrick (2000), ”Självmord som kritik av föreställningar om liv och död”, i *Humanistisk suicidprevention*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick: 7–14.
- Boglund, Anders, Sven Eliäson och Per Månson (1995), *Kapital, rationalitet och social sammanhållning: En introduktion till klassisk samhällsteori* [1981], 4 utg., Rabén Prisma: Stockholm.

- Brahn, Magnus (2005–2009), *Svensk självmordsguide: Samhällskritik när den är som bäst!*: <<http://www.sjalvmord.com/>> (29/4 2010).
- Bremberg, Sven (2009), ”Suicid – ett folkhälsoperspektiv på prevention”, i *Socialmedicinsk tidskrift*, nr 4: 378–382.
- Brown, Ron M. (2001), *The art of suicide*, London: Reaktion.
- Cahn, Zilla Gabrielle (1998), *Suicide in French thought from Montesquieu to Cioran*, New York, NY: Lang.
- Carlson, Per, Ilkka Mäkinen och Denny Vågerö (1994), ”Självmord, mord och kultur: En jämförelse av tio länder i Europa”, i *Sociologisk forskning*, vol. 31, nr 4: 78–89.
- Coleridge, Samuel Taylor (1960), *Sången om den gamle sjömannen: The rime of the ancient mariner* [1797], övers. Ragnar Eklund, Stockholm: Sällskapet Bokvännerna.
- Critchley, Simon (1997), *Very Little...Almost Nothing: Death, Philosophy, Literature*, London: Routledge.
- Daston, Lorraine (1992), ”Objectivity and the Escape from Perspective”, i *Social Studies of Science*, vol. 4, nr 22: 597–618.
- Daube, David (1972), ”The linguistics of suicide”, i *Philosophy and public affairs*, vol. 1, nr 4: 387–437.
- Droge, Arthur J. och James D. Tabor (1992), *A noble death: Suicide and martyrdom among Christians and Jews in antiquity*, San Francisco, CA: Harper.
- Durkheim, Émil (1983), *Självmordet* [1897], övers. Monica Johansson, Lund: Argos.
- Ekelöf, Gunnar (1983), *Dikter*, Stockholm: MånPocket.
- Ekenstam, Claes (1998), ”En historia om manlig gråt”, i *Rädd att falla: Studier i manlighet*, red. Claes Ekenstam et al., Stockholm: Gidlunds förlag: 50–123.
- Ekström, Anders (1995), ”Om självmordets kulturhistoria”, i *Från moderna helgonkulturer till självmord: Föredrag från Idé- och vetenskapshistorisk konferens 1995*, red. Thomas Kaiserfeld, Stockholm: Avdelningen för teknik- och vetenskapshistoria, Kungl. Tekniska Högskolan.
- (1999), ”Självmordet som kulturkritik”, i *Självmordsbeteende som språk*, red. Jan Beskow, Bengt Erik Eriksson och Nina Nikku: 154–169.
- (2000a), *Dödens exempel: Självmordstolkningar i svenskt 1800-tal genom berättelsen om Otto Landgren*, Stockholm: Atlantis.
- (2000b), ”Om mikro- och makronivåer i självmordets historia”, i *Humanistisk suicidprevention*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick: 65–78.
- Eriksson, Malin (2010), ”Social capital, health and community action: Implications for health promotion”, Umeå universitet.
- Erlander, Tage (1976), *Tage Erlander: 1955–1960*, Stockholm: Tiden.
- Esmaeli, Mehrdad (2000), *Attityder och inställning till självmord och suicidalt beteende i ett tvärkulturellt perspektiv* [examensarbete i psykologi], Stockholm: Psykologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Favazza, Armando R. (1987), *Bodies under siege: Self-mutilation in culture and psychiatry*, Baltimore, Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Fleischer, Elene (2000), ”Självmordsförsök som kärlekshandling – den ultimata kränkningen av intimsfärens vi-relation”, i *Humanistisk suicidprevention*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick: 126–137.
- Foucault, Michel (1980), ”Two Lectures (Lecture One)” [7 januari 1976], i *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, red. Colin Gordon, New York: Pantheon Books: 78–108.

- (1993), *Diskursens ordning: Installationsföreläsning vid Collège de France den 2 december 1970* [1971], övers. Mats Rosengren, Stockholm: Symposion.
- (2002a), *Sexualitetens historia: Viljan att veta*, övers. Britta Gröndahl, vol. 1, Göteborg: Daidalos.
- (2002b), *Vetandets arkeologi* [1969], övers. C G Bjurström, Lund: Arkiv.
- (2003), *Övervakning och straff: Fängelsets födelse* [1974], övers. C G Bjurström, Lund: Arkiv.
- Gaiman, Neil (1991), *The Sandman: Preludes and nocturnes* [1989], New York: DC Comics.
- Giddens, Anthony (1991), *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*, Cambridge: Polity Press.
- Gilje, Nils och Harald Grimen (1992), *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*, 2 utg., Göteborg: Daidalos.
- GP (22/5 2010).
- Habermas, Jürgen (1992), ”Med pilen rakt in i samtidens hjärta: Till Foucaults föreläsning över Kants *Vad är upplysning?*” [1984], i *Vad är upplysning?*, övers. Ulf Peter Hallberg, red. Brutus Östling, Stockholm/Stehag: Daidalos: 57–67.
- Hacking, Ian (1990), *The taming of chance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Havelock, Eric A. (1963), *Preface to Plato*, London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Haverdahl, Anna-Lena (2010), ”Att få avsluta sitt liv kan upplevas som ett tvång”, i *SvD*, 27/6.
- Hedeby, Berit (1980), *Mitt liv är mitt! En bok om självmord och självmordsförsök*, Göteborg: Zinderman.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1993), ”Phänomologie des Geistes” [1807], i *Werke*, vol. 3, red. Eva Moldenhaur och K. M. Michel, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Heidegger, Martin (1992a), *Varat och tiden* [1927], övers. Richard Matz, vol. 1 av 2, Göteborg: Daidalos.
- (1992b), *Varat och tiden* [1927], övers. Richard Matz, vol. 2 av 2, Göteborg: Daidalos.
- Hobbes, Thomas (1651), *Leviathan: or the matter, forme, and power of a common-wealth ecclesiastical and civil*, London: Andrew Crooke, at the Green Dragon in St. Paul's Churchyard.
- Holm, Herman och Nils-Eric Sahlin (2009), ”Regeringens nollvision för självmord kan få motsatt effekt”, i *Läkartidningen*, vol. 106, nr 17: 1153–1154.
- Hooff, Anton J. L. van (1990), *From autothanasia to suicide: Self-killing in classical antiquity*, London: Routledge.
- Horgby, Björn (1986), *Den disciplinerade arbetaren: Brottslighet och social förändring i Norrköping 1850–1910*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hoven, Christina W., Danuta Wasserman, Camilla Wasserman och Donald J. Mandell (2009), ”Awareness in nine countries: A public health approach to suicide prevention”, i *Legal medicine*, vol. 11, nr 1: 13–17.
- Jansson, Arne (1998), *From swords to sorrow: Homicide and suicide in early modern Stockholm*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- (2000), ”Ett historiskt perspektiv på sambandet mellan homicid och suicid”, i *Humanistisk suicidprevention*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick: 29–35.
- Jarrick, Arne (2000a), ”Döden som livets fortsättning”, i *Humanistisk suicidprevention*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick: 79–90.
- (2000b), *Hamlets fråga: En svensk självmordshistoria*, Stockholm: Nordstedt.
- Johannisson, Karin (2006), ”Hur skapas en diagnos? Ett historiskt perspektiv”, i *Diagnosens makt: Om kunskap, pengar och lidande*, red. Gunilla Hallerstedt, Göteborg: Daidalos: 29–41.
- Johansson, Leena Maria (1997), *Migration, mental health and suicide: An epidemiological, psychiatric and cross-cultural study*, Stockholm: Karolinska institutet.

- Jukkala, Tanya och Ilkka Henrik Mäkinen (2010), "Suicide in changing societies", i *Baltic Worlds*, vol. 3, nr 1: 10–16.
- Karlsson, Mia och Marijana Dragic (2010), "Våldtäkten på skoltoaletten blev starten på ett helt år av trakasserier", i *Expressen*, 28/3.
- Koselleck, Reinhart (1972), "Einleitung", i *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, vol. 1, red. Otto Brunner, Werner Conze och Reinhart Koselleck, Stuttgart: Ernst Klett Verlag: XIII–XXVII.
- (1985), *Futures Past: On the Semantics of Historical Time* [1979], övers. Keith Tribe, Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
- Kushner, Howard I. (1989), *Self-destruction in the promised land: A psychocultural biology of American suicide*, London: Rutgers University Press.
- Lasch, Christoffer (1979), *The culture of narcissism: American life in an age of diminishing expectations*, New York: Warner Books.
- Lederer, David (2004), "Honfíbú: Nationhood, manhood, and the culture of self-sacrifice in Hungary", i *From sin to insanity: Suicide in early modern Europe*, red. Jeffrey R. Watt, Ithaca, NY: Cornell University Press: 116–137.
- Liedman, Sven-Eric (2002), *Ett oändligt äventyr: Om människans kunskaper*, Stockholm: Bonnier.
- Lindberg, Elisabeth (2000), "Flykten från jaget – om behovet att förstå de självmordsnäras värld", i *Humanistisk suicidprevention – en framtida möjlighet*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick, Stockholm: Forskningsrådsnämnden: 111–125.
- MacDonald, Michael och Terence R. Murphy (1990), *Sleepless souls: Suicide in early modern England*, Oxford: Clarendon.
- Marx, Karl (1999), *Marx on suicide* [1846], övers. Eric A. Plaut, Gabrielle Edgcomb och Kevin Anderson, red. Eric A. Plaut och Kevin Anderson, Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Masaryk, Thomas G. (1970), *Suicide and the meaning of civilization* [1881], övers. William B. Weist och Robert G. Batson, London: University of Chicago Press.
- Merchant, Carolyn (1994), *Naturens död: Kvinnan, ekologin och den vetenskapliga revolutionen* [1980], Stockholm: Symposion.
- Merikangas, Kathleen Ries (2000), "Epidemiology of mood disorders in women", i *Mood disorders in women*, red. Meir Steiner, Kimberley A. Yonkers och Elias Eriksson, London: Martin Dunitz: 1–14.
- Merton, Robert K. (1968), *Social theory and social structure* [1949], New York: Free Press.
- Meštrović, Stjepan G. (1991), *In the shadow of Plato: Durkheim and Freud on suicide and society*, Ann Arbor, Mich.: American thesis.
- Minois, Georges (1999), *History of suicide: Voluntary death in Western culture* [1995], övers. Lydia G. Cochrane, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Montesquieu, Charles-Louise de Secondat (2005), *The spirit of laws* [1748], vol. I, Clark, NJ: The lawbook exchange, LTD.
- Mäkinen, Ilkka, Jan Beskow och Claes-Göran Stefansson (1993), "Regional fördelning av självmord 1981–1986", i *Självmod i Sverige: En epidemiologisk översikt*, red. Jan Beskow, Peter Allebeck, Danuta Wasserman och Marie Åsberg, Stockholm: Medicinska forskningsrådet: 69–78.
- Mäkinen, Ilkka Henrik (1997), *On suicide in European countries: Some theoretical, legal and historical views on suicide mortality and its concomitants*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- (2000a), "Eastern European transition and suicide mortality", i *Social Science & Medicine*, vol. 51, nr 9: 1405–1420.

- (2000b), ”Några tankar om kultur och självmord samt den humanistiska suicidpreventionens sociologiska grundvalar”, i *Humanistisk suicidprevention*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick: 139–150.
- (2006), ”Suicide mortality of Eastern European regions before and after the Communist period”, i *Social Science & Medicine*, vol. 63, nr 2: 307–319.
- Mäkinen, Ilkka Henrik, Jan Beskow, Arne Jansson och Birgitta Odén (2002), ”Historical perspectives on suicide and suicide prevention in Sweden”, i *Archives of suicide research*, vol. 6, nr 3: 269–284.
- Navai, Ramita (2009), ”Women told: ’You have dishonoured your family, please kill yourself’”, i *The Independent*, 27/3.
- Nietzsche, Friedrich (1988a), ”Nachgelassene Fragmente: 1885–1887”, i *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*, vol. 12 av 15, red. Giorgio Colli och Mazzino Montinari, München, Berlin, New York: DTV/de Gruyter.
- (1988b), ”Nachgelassene Fragmente: 1887–1889”, i *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*, vol. 13 av 15, red. Giorgio Colli och Mazzino Montinari, München, Berlin, New York: DTV/de Gruyter.
- Norström, Thor (2009), ”Leder arbetslöshet till fler självmord?”, i *Framtider*, nr 3: 18–20.
- Odén, Birgitta (2000), ”Livsleda i ärans och vidskepelsens tid”, i *Humanistisk suicidprevention*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick: 17–28.
- Ohlander, Ann-Sofie (1986), ””...den smärtsamma oro, vilken bragt honom ända till ledsnad vid livet’: Synen på självmordet i Sverige från medeltid till 1900-tal”, i *Kärlek, död och frihet: Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige*, Ann-Sofie Ohlander, Stockholm: Norstedt.
- Petersson, Birgit (1999), ”Könnsforskelle i relation til selvmordsadfærd: Forklaringsmodeller”, i *Självmordsbeteende som språk*, red. Jan Beskow, Bengt Erik Eriksson och Nina Nikku: 116–130.
- Petrov, Kristian (2010), ”Frihetens tveljus: Om 1700-talets förflutna framtid”, i *1700-talets Göteborg*, red. Charlotta Dohlvik, Jenny Johansson och Christian Penalva, Göteborg: Göteborgs stadsmuseum: 7–33.
- Pickering, W. S. F. och Geoffrey Walford (red.) (2000), *Durkheim's Suicide: A century of research and debate*, London: Routledge.
- Pickering, W. S. F. och Geoffrey Walford (2000), ”Introduction”, i *Durkheim's Suicide: A century of research and debate*, red. W. S. F. Pickering och Geoffrey Walford, London: Routledge: 1–10.
- Pipher, Mary (1998), *Rädda Ofelia: Vägen till kvinnlig självkänsla*, övers. Gun Zetterström, Stockholm: MånPocket.
- Reinfeldt, Fredrik och Maria Larsson (2008), *En förnyad folkhälsopolitik, prop. 2007/08:110*, Stockholm: Regeringskansliet, 13/3.
- Reuter, Christoph (2004), *My life is a weapon: A modern history of suicide bombing*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ringskog, Susanne (2001), *Könsparadoxen: Varför tar dubbelt så många män än kvinnor sina liv, samtidigt som det är flest kvinnor som är deprimerade?*, Stockholm: Nationellt centrum för suicidforskning och prevention av psykisk ohälsa.
- Rostila, Mikael (2008), *Healthy bridges: Studies of social capital, welfare, and health*, Stockholm: Sociologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Rousseau, Jean-Jacques (1977–78), *Emile eller Om uppfostran* [1762], övers. Carl A. Fahlstedt, vol. 1–2, Göteborg: Stegeland.
- SAOB [Svenska akademiens ordbok] (1898–2017): <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>>.

- Saramago, José (2008), *Dödens nyckfullhet* [2005], övers. Hans Berggren, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Sartre, Jean-Paul (1986), *Varat och Intet: I urval och med inledning av Dag Østerberg* [1943], Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Sigrell, Bo (2005), *Narcissism: Ett psykodynamiskt perspektiv* [1994], Stockholm: Natur och kultur.
- Stefansson, Claes-Göran och Susanne Wicks (1993), "Själv mord i olika demografiska och sociala grupper 1960–1985", i *Själv mord i Sverige: En epidemiologisk översikt*, red. Jan Beskow, Peter Allebeck, Danuta Wasserman och Marie Åsberg, Stockholm: Medicinska forskningsrådet: 79–96.
- Tholf, Sofia (2006), "Självskadande beteende: Ett sociologiskt perspektiv" [kandidatuppsats], Karlstads universitet, 2006.
- Thorson, Jan (1997), *Prevention av självmord*, Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Tocqueville, Alexis de (1856), *The Old Regime and the Revolution*, övers. John Bonner, New York: Harper & Brothers Publishers.
- Unné, Henrik (2010), "Värna rätten att begå självmord", i *Newsmill*, 11/2.
- Wasserman, Danuta (2000), "Strategier för självmordsprevention", i *Själv mord och självmordsprevention*, red. Jan Beskow: 128–140.
- Watt, Jeffrey R. (2004), "Suicide, gender, and religion: The case of Geneva", i *From sin to insanity: Suicide in early modern Europe*, red. Jeffrey R. Watt, Ithaca, NY: Cornell University Press: 138–157.
- Weaver, John C. (2009), *A sadly troubled history: The meanings of suicide in the modern age*, Germany: McGill-Queen's University Press.
- Weber, Max (1992), "Wissenschaft als Beruf" [1917/1919], i *Gesamtausgabe*, vol. 17 (del I), Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck): 71–111.
- Werner, Yvonne Maria (2000), "Själv mord och självmordsprevention i det stora nordiska krigets skugga", i *Humanistisk suicidprevention*, red. Jan Beskow och Arne Jarrick: 36–48.
- Westerlund-Hännestrand, Brita (1991), *Själv mord i glesbygden: En kulturanalys ur primärvårdsperspektiv* [magisteruppsats] [1986], 3 utg., Uppsala/Gävle: Kulturanthropologiska institutionen, Uppsala universitet/Gävleborgs läns landsting.
- Wilkinson, Richard G. (2004), *Tänk på avståndet: Ojämligheten dödar!*, Lund: Augusti.
- Wittgenstein, Ludwig (1961), *Notebooks 1914–1916*, Oxford: Basil Blackwell.
- Østerberg, Dag (1995), *Jean-Paul Sartre: Filosofi, konst, politik, privatliv* [1993], Göteborg: Bokförlaget Korpen.

Rapporten är skriven av Kristian Petrov, fil.dr i idé- och lärdoms historia, på uppdrag av folkhälsokommittén, Västra Götalandsregionen.

Elektronisk kopia finns på:
www.vgregion.se/folkhalsa

Fler exemplar av denna rapport kan beställas av:
lars.paulsson@vgregion.se eller rutger.gram@vgregion.se